

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ

ଡକ୍ଟର ଭଗବାନ ପଣ୍ଡା

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ

ଡକ୍ଟର ଭଗବାନ ପଣ୍ଡା

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ

ଲେଖକ :

ଡକ୍ଟର ଭଗବାନ ପଣ୍ଡା

ପ୍ରକାଶକ :

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ଭୁବନେଶ୍ୱର-୭୫୧୦୧୪

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ : ୧୯୯୩

ମୁଦ୍ରଣ :

କରଣ ପ୍ରକାଶିନୀ

ମହତାବରୋଡ, କଟକ-୧

ମୂଲ୍ୟ : ଅଠେଇଶ ଟଙ୍କା

JAGANNATHA DASA

Written by :

Dr. Bhagaban Panda

Published by :

Orissa Sahitya Akademi

Bhubaneswar-14

First Published-1993

Printed at :

Kiran Prakashini

Mahatab Road, Cuttack-12

Price : Rupees Twentyeight

ମୁଖବନ୍ତ

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପକ୍ଷରୁ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଇତିହାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୃତବ୍ଧ ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ସିଦ୍ଧ ସାଧକ, ମହାପୁରୁଷ ଓ କବିକୋବିଦମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସାଧାରଣ ପାଠକମାନଙ୍କର ଅବରତ ନିମିତ୍ତ ଷ୍ଟୁଡ଼ିଆକାର ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶନର ଏକ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରସ୍ତୁତ ‘ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ’ ଶୀର୍ଷକ ପୁସ୍ତକ ତାହାର ଅଂଶବିଶେଷ ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି ।

ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ (୧୪୧୧-୧୫୫୦ ଖ୍ରୀ.ଅ) ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି ମହାଦଳର ଅନ୍ୟତମ ମହାନ ପୁରୋଧା ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ ଶିକ୍ଷିତ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଏକତ୍ବଦୟ କରିବା ପାଇଁ ପାଞ୍ଚଶତ ବର୍ଷ ପୁର୍ବେ, ସେ ଭଗବତ ଧର୍ମର ପ୍ରସାର ମାଧ୍ୟମରେ ଯେଉଁ ସମ୍ଭାଷଣ ଆନ୍ଦୋଳନର ସୂତ୍ରପାତ କରିଥିଲେ, ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତରେ ବିରଳ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ସେହି ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଅବଦାନ ସମ୍ମୁଖରେ ସଂସ୍କୃତି, ଓଡ଼ିଆ ଓ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ବହୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ପୁସ୍ତକ ରଚିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର କଥା, ଗବନ ଓ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକର ମୂଳ ଆଧାର ରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଉଥିବା ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଗଗନାମୃତ’ ଶୀର୍ଷକ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଏକାଧିକବାର ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଅଦ୍ୟାବଧି ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଲୋକମୁଖରେ ପ୍ରଚଳିତ ତଥା ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜନଶ୍ରୁତିର ମଧ୍ୟ ଯଥାସ୍ଥତି ସଂଶ୍ଳେଷ ଓ ସମୀକ୍ଷା କରାଯାଇ ନାହିଁ ।

‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଗଗନାମୃତ’ର ଉଲ୍ଲେଖ ଅନୁସାରେ ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭଗବତ ବ୍ୟତୀତ ‘ପୋଲଚଉପଦୀ’ ନାମରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଷ୍ଟୁଡ଼ି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ—

ବଟଗଣେଶଙ୍କ ଅଗ୍ରତ । ରଚିଲେ ଭାଷା ଭଗବତ ॥

ପଢ଼ଣ ଆନ୍ତ୍ର ସୁଖପାଇ । ଗଣେଶ ଦେଉଆନ୍ତ୍ର କହୁ ॥

(କ: ଚ, ପୃ-୧୩)

ଥିଲେ ଅତିବଡ଼ ଗୋସାଇଁ । ପ୍ରଭୁ ଆଜ୍ଞା ଶୁଣିଲେ ଚହଁ ।
ସେକଥା ମନରେ ରଖିଲେ । ସୋଳ ଚଉପଞ୍ଚା ଲେଖିଲେ ॥

(କ: ଚ: ପୃ-୮୭)

ଉଚ୍ଚିତ ପଟ୍ଟକୁ ଆଧାର କରି ଆଲୋଚନାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗନ୍ତାରି ମତାନ୍ତର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ । କାରଣ ମୁଦ୍ରିତ ପୁସ୍ତକରେ ଥିବା ଉଚ୍ଚିତ ପ୍ରଥମ ପଟ୍ଟର ପାଠ ପ୍ରାଚୀନ ତାଳପତ୍ର ପୋଥିଗୁଡ଼ିକରେ ‘ବଟଗଣେଶଙ୍କ ଆଗରେ, ଶ୍ରୀ ଭଗବତ ନିରନ୍ତରେ’ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ସୁଦୀପର ସଙ୍ଗତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୁଦ୍ରିତ ପାଠ ଭୁଲନାରେ ଯୋଥ୍ୟର ପାଠ ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ମନେହୁଏ । ତେଣୁ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିବା ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଚରିତାମୃତ’ର ପାଠ କେତେଦୂର ଗ୍ରହଣୀୟ ଓ ଧର୍ମାୟ୍ୟ ହୋଇପାରିବ, ତାହା ସମ୍ପାଦିତ ପାଠର ସମୀକ୍ଷା ଦ୍ଵାରାହିଁ ଜଣାପଡ଼ିବ ।

ଓଡ଼ିଶାର କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଗବେଷକଙ୍କ ଅନୁସାରେ ‘ସୋଳଚଉପଞ୍ଚା’ର ଲେଖକ ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ପ୍ରଣେତା ମହାପ୍ରଭୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଅଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହନ୍ତି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଚରିତାମୃତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପ୍ରସଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକର ଅନୁଶୀଳନରୁ ଏହି ଧାରଣା ଅବାନ୍ତର ବୋଲି ମନେହୁଏ ନାହିଁ । ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସମୟରେ ଏକାଧିକ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଥିବା ସତ୍ୟ ସମ୍ଭବ । ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଆଇପାରେ । ତେଣୁ ଚରିତକାର ଦିବାକର ଦାସ ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏକାଧିକ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ବିଫଳ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ । ଭରଣସ୍ଵ ସାହୁକାର ଲିପିଲେଖରେ ଏପରି ଘଟଣା ବିରଳ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଚରିତାମୃତ ଗ୍ରନ୍ଥ (୧୯୭୩) ଉପରେ ଏ ପ୍ରକାର ବିଶ୍ଵର ଆଲୋଚନା ଆଧାରିତ, ତାହା ଏକ ସମ୍ପାଦିତ ସଂସ୍କରଣ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ପ୍ରଥମେ ଉକ୍ତ ଚରିତାମୃତ ଗ୍ରନ୍ଥର ଏକ ସମ୍ପାଦିତ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ।

ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ବଟଗଣେଶଙ୍କ ଆଗରେ ସ୍ଵପ୍ରଣୀତ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ପଢ଼ି ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଉଥିଲେ; ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କିଛି ନାହିଁ । କାରଣ, ବଟଗଣେଶଙ୍କ ଅଗ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନକୁ ଭଗବତର ରଚନା କ୍ଷେତ୍ର ଅପେକ୍ଷା ପଠନ, ଶ୍ରବଣ ଓ ଆଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ତେଣୁ ମୁଦ୍ରିତ ପାଠ ଅପେକ୍ଷା ପୋଥିର ପାଠ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯଥାର୍ଥ ମନେହୁଏ ।

‘ଅତିବଡ଼’ ପଦଟିକୁ ଆଧୁନିକ ଗବେଷକ ଓ ଆଲୋଚନାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେ ଯେଉଁ ଭାବରେ ଅର୍ଥ ଅର୍ଥାନ୍ତର କଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ବିଗତ ଶୁଣି ପାଞ୍ଚଶତ ବର୍ଷ ଧରି ଭାଗବତକାର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମ ସହିତ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ଆସୁଛି । ଏହା ସମସ୍ତେ ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ । କବି ଦବାକର ଦାସଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭାଗବତ ରଚନା କରି ନଥିବା ଏବଂ ‘ଖୋଲଚଉପଦୀ’ ଲେଖିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି କପିଳେଶ୍ୱରପୁର ଶାସନରେ ଭଗବାନ ଦାସ ଓ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ପୁତ୍ର ରୂପେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ନାମକ କୌଣସି ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘ଖୋଲଚଉପଦୀ’ ଶୀର୍ଷକ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରତିପାଦନ ପାଇଁ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଚରିତାମୃତ’ରେ ତାହାକୁ ଭାଗବତକାର ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ରୂପେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ପ୍ରଖ୍ୟାତ କବି ମନୋହର ନାମରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ଲେଖାକୁ ଭଣିତ କରିବା ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶେଷତା ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ପରମ୍ପରା ରୂପେ ପ୍ରଚଳିତ । ତେଣୁ ଭାଗବତକାର ଓ ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସକୁ ଅଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ‘ଖୋଲ ଚଉପଦୀ’ ରଚୟିତାକୁ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ।

ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକରେ ଭାଗବତକାରଙ୍କ ଅସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ଅଲୌକିକ ପ୍ରତିଭା, ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସନ୍ଧିତ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି । ଏହି ସୂଚନାମାନଙ୍କ ଆଲୋଚନା କବି ଦବାକର ଦାସଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ତଥ୍ୟ ଉପରେ ଆଧାରିତ । କାରଣ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଚରିତାମୃତକୁ ବାଦ୍ଦେଇ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜୀବନ ରଚନା କରିବା ସହଜ ମନେହୁଏ ନାହିଁ ।

କବି ଦବାକର ଦାସ ‘ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ’ ଆଦର୍ଶରେ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ ରଚନା କରିଛନ୍ତି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଉତ୍ତମ ଗ୍ରନ୍ଥର ପରିକଳ୍ପନା, ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୈଳୀ, ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ଓ ରଚନାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏକପ୍ରକାର କହଲେ ଅଭ୍ୟୁକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନାମାନେ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତା-ମୃତକୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ପ୍ରାମାଣିକ ଗ୍ରନ୍ଥରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜୀବନ ସଙ୍ଗରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ପ୍ରାମାଣିକ ଗ୍ରନ୍ଥରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ଆପତ୍ତିର କିଛି କାରଣ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଯଦି ଚତୁର୍ଭୁଜ ଅଥବା ଷଡ଼ଭୁଜ ହୋଇପାରିଲେ, ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ ନକରି ସଙ୍ଗୀତପାରଦର୍ଶୀ ରୂପେ ସମ୍ମାନିତ ହେଲେ ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କଲେବରରେ ଲୁନ ହୋଇପାରିଲେ, ତେବେ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଅସାଧାରଣ ସିଦ୍ଧସାଧକ ଓ ଐଶିଶକ୍ରସମ୍ପନ୍ନ ହେବାରେ

ଏବଂ ଅବୁଲ୍ଲୁକ ଧାରଣ କରିବାରେ ଅବଶ୍ୟାସର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି କାହିଁକି ? ଭାରତୀୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଧର, ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଚରିତରେ ଏପରି ବହୁ ଅଲୌକିକ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀର ଅବତାରଣା କରାଯାଇଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବିରଳ ନୁହେଁ । ତେଣୁ କବି ଦବାକର ଦାସ ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ପରମ୍ପରାକୁ ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି । କାରଣ ନିଜର ଶୁରୁ ପରମ୍ପରା ଓ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଥିଲା ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନାର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଚରିତାମୃତରେ କବି ଦବାକର ଦାସ ଜ୍ଞାନାଚଳନାଥ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଗୌରବ କଥାହିଁ ଜାଣିନ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି, ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରଭେଦନାରେ ଭଗବତକାର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ କ’ଣ ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପାସକ ହୋଇଥିଲେ ଓ ‘ସୋଲରଉପଦ୍ୟ’ ରଚନା କରିଥିଲେ ? ଭଗବତକାର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପରମଭକ୍ତ ଥିଲେ । ଭଗବତରେ ସେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନୃସିଂହ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଗୋପୀନାଥ ରୂପରେ ସ୍ତୁତି କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କୁହାଯି ରାଧାମାଧବ, ରାଧାବଲ୍ଲଭ, ବୃନ୍ଦାବନେଶ ଅଥବା ସେହିପରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ନାମରେ ନିଜର ଭକ୍ତଦେବତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ତେବେ ସେ ‘ସୋଲରଉପଦ୍ୟ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଲେ କିପରି ? ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଶ୍ରୀ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତିଚିତ୍ର କେବଳ ସୋଲରଉପଦ୍ୟ ନୁହେଁ, ଶ୍ରୀରାଧାର ସମସ୍ତ ଉପାସନାଶୈଳୀ, ଜ୍ଞାନାଦ୍ରିବିଳାସ ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ଭାଷା, ବିଷୟବସ୍ତୁର ଉପସ୍ଥାପନା, ପର୍ଯ୍ୟାଲେଚନା ଓ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ଅବତାରଣା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଭଗବତକାର ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ବିଶେଷତା ୧୭୫୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ପୁରବର୍ତ୍ତୀ ରଚନା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଭଗବତକାରଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା ସମେତ କବି ଦବାକର ଦାସ ସ୍ୱ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମତର ପରିପୋଷକ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳର ‘ସୋଲରଉପଦ୍ୟ’ ରଚୟିତା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ଚରିତାମୃତରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିବାର ମନେ ହୁଏ ।

ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ନିଜର ରଚନାବଳୀ ସମ୍ପର୍କରେ କେଉଁଠି କିଛି ଉଲ୍ଲେଖ କରିନାହାନ୍ତି । ଆଲୋଚକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ତାଲିକାର ଆଧାର ବିଷୟରେ କୌଣସି ସୂଚନା ଦେଇନାହାନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମ ଥିବା ଅତୀତନିଜମ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ମଧ୍ୟ କେତେକ ଆଲୋଚକ ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ

ରଚନା ରୂପେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ଏହା ଫଳରେ ଗୋଟିଏ ଭାଲିକାରେ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଏକାଧିକ ନାମରେ ସ୍ଥାନିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ସଂଖ୍ୟା ୭୦ ରୁ ଅଧିକ ହେଲାଣି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଭଗବତ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପାଦିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ପରେ ଚୁଳନାସ୍ତକ ଅଧ୍ୟୟନ ଦ୍ଵାରାହିଁ ଏହି ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ସହଜ ହୋଇ ପାରିବ ।

ଶ୍ରୀମଦଭଗବତର ଶତସ୍ଵରୂପ ଉପରେ ଆଧାରିତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମରେ ଉଣିତ ଓ ନବାକ୍ଷରୀ ବୃକ୍ଷରେ ରଚିତ ଗ୍ରେଟ ବଡ଼ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ବୋଲି ସ୍ଵୀକାର କରିବାରେ କୌଣସି ଆପତ୍ତି ରହି ନପାରେ । କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ପାଠ, ମୁଦ୍ରକ ଓ ପ୍ରକାଶକଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଯେପରି ପରିବର୍ତ୍ତିତ, ସଂଶୋଧିତ ଓ ସଂଯୋଜିତ ହୋଇଛି ତାହା ନିଷ୍ପତି ଭାବେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ସମୀକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ନାନା ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ତଥାପି ହରିନନ୍ଦ, ଧ୍ରୁବଚରଣ, ରାସନିହା, ଗଜସ୍ତୁତି ପ୍ରଭୃତି ଭଗବତରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଵରୂପ ଓ ଅଧ୍ୟାୟ ଅନ୍ତର୍ଗତ ପାଠକୁ ନେଇ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ରୂପେ ଗ୍ରହଣୀୟ । ତତ୍ସଂଗତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମରେ ଉଣିତ ହୋଇଥିବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରଚନା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାପାଇଁ ଅଦ୍ୟାବଧି ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ଆମର ହସ୍ତଗତ ହୋଇନାହିଁ ।

ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକର ଶତସ୍ଵରୂପକୁ ଏଗାର ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ସେଥିରେ ପୃଷ୍ଠଭୂମି, ଜୀବନଚରଣର ଆଧାର, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜନ୍ମତିଥି, ବାଲ୍ୟ-ଜୀବନ ଓ ଶିକ୍ଷା, ପୁରାଣ ପାଠ ଓ ଭଗବତ ରଚନା, ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧି, ମହାପ୍ରସାଦ, ରଚନାବଳୀ, ଭଗବତର ପ୍ରସାର ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ତଥା ଭଗବତ ପୁରୁ-ମୁକ୍ତାବଳୀ ପ୍ରଭୃତି ସଂକ୍ଷେପରେ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ଏହାକୁ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ପୁରନାସ୍ତକ ପୁସ୍ତକ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ।

ପ୍ରକାଶିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଚରଣାମୃତ ବ୍ୟତୀତ ରାଜ୍ୟ ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ସଂରକ୍ଷିତ ଥିବା ଚରଣାମୃତର ନିମ୍ନଲିଖିତ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକର ସାହାଯ୍ୟ ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ନିଆଯାଇଛି—

ପୋଥି ନମ୍ବର	ପ୍ରତିଲିପି ସମୟ
ORH/22	୧୮୦୩ ମସିହା
ORH/77	୧୮୪୯ ,,
ORH/90	୧୮୭୪ ,,
ORH/78	୧୮୮୭ ,,
ORH/41	୧୮୮୮ ,,

ପରଶେଷରେ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କୁ ଏହି ପବିତ୍ର ଉଦ୍ୟମ ପାଇଁ ଅଶେଷ ଧନ୍ୟବାଦ ଜ୍ଞାପନ କରୁଛି । ବହୁ ସମୟ ଓ ଶ୍ରମ ବିଳମ୍ବରେ ଏହି ପୁସ୍ତକର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିବାରୁ ମୋର କନ୍ୟା ଆୟୁଷ୍ମତା ମୈତ୍ରେୟୀ ପଣ୍ଡାକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଜଣାଉଛି । ଓଡ଼ିଶାର ସୁଧୀ ସାଧାରଣ ପାଠକବର୍ଗ ଏଥିରେ ଥିବା ସୁଟି ବିରୁଦ୍ଧକୁ ନିଜର ଉଦାର ଗୁଣରେ କ୍ଷମା ଦେଇ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଆଦର କଲେ ମୋର ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେବ ।

ବିନୀତ

ଭଗବାନ ପଣ୍ଡା

ବିଷୟ ସୂଚୀ

ପୃଷ୍ଠଭୂମି	୧
ଜୀବନ ଚରିତ୍ରର ଆଧାର	୭
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜନ୍ମଦିନ	୧୦
ବାଲ୍ୟଜୀବନ ଓ ଶିକ୍ଷା	୧୫
ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଓ ଭଗବତ ରଚନା	୧୮
ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ	୨୩
ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧି	୩୭
ମହାପ୍ରସାଦ	୪୭
ରଚନାବଳୀ	୫୦
ଭଗବତର ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା	୭୮
ଭଗବତ ସୂକ୍ତି ମୁକ୍ତାବଳୀ	୧୧୧

ସଙ୍କେତ ସାରଣୀ

ଚୈ: ଶ୍ଵ:	—	ଚୈତନ୍ୟ ଶ୍ଵାସବତ
ଜ: ଚ:	—	ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଚରଣାମୃତ
ଜ: ଲ୍ଵ:	—	ଜଗନ୍ନାଥ ଲଳାମୃତ
ଦା: ଭ: ର:	—	ଦାର୍ପ୍ୟତା ଭକ୍ତ ରସାମୃତ
ନା: ଚୁ:	—	ନିତ୍ୟଗୁପ୍ତ ଚୂଡ଼ାମଣି
ଭ: ଜ:	—	ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ
ଶ୍ଵଗ	—	ଶ୍ଵାସବତ
ମ: ଜ:	—	ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ଶ୍ଵାସବତ ସମୀକ୍ଷା
ବୈ: ଲ୍ଵ:	—	ବୈଷ୍ଣବ ଲଳାମୃତ

ପୃଷ୍ଠଭୂମି

ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସର ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ଧାର୍ମିକ, ସାମାଜିକ ଓ ସାମ୍ବୃଦ୍ଧିକ ଜୀବନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ମହାନ ବୈପ୍ଳବିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ ନୂତନ ଦର୍ଶନ ଦେବା ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଥିଲା ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ମାଧ୍ୟମ । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଯେଉଁ ସଂସ୍କାରବାଦୀ ଓ ସୃଜନଶୀଳ କବିମାନଙ୍କ ଅବଦାନରେ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମହାକବି ରାମଭକ୍ତ ବଳରାମ ଦାସ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭକ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ସିଦ୍ଧକବି ଅରୁଣାଚଳ ଦାସ, କବି ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ଓ ଶିଶୁ ଅନନ୍ତ ଦାସ ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ସିଦ୍ଧସାଧକ ଓ ଭକ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବସୁଦ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବଳରାମ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଓ ଅରୁଣାଚଳ କନିଷ୍ଠ ଥିଲେ ଏବଂ ଯଶୋବନ୍ତ ଅନନ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଓ ଅନନ୍ତ ଅରୁଣାଚଳଙ୍କ ଠାରୁ ବସୁଦ୍ଧରେ ବଡ଼ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମ୍ବୃଦ୍ଧିର ଏହି ପାଞ୍ଚଜଣ ଆତ୍ମାର୍ଥୀଙ୍କ ଜୀବନାଦର୍ଶ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତା, ସଂସ୍କାର ଭାବନା ଓ ରଚନାଶୈଳୀ ଯୋଡ଼ି ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାୟେ ମଧ୍ୟ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କବି କୋବିଦମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସାହିତ୍ୟିକ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବେ ଅନୁସୂଚି ଓ ଅନୁକୃତ ହେଉଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ଏହି ସମୟ ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗ ନାମରେ ଅଭିହିତ ।

ଶୁଦ୍ରମୁକ୍ତ ସାରଳା ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ବେଦବ୍ୟାସ ରୂପେ ଅଭିହିତ । ସାରଳାଦାସଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ଆଧାରରେ ସାରଳାଯୁଗ ପରିକଳ୍ପିତ । ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତାଦି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା ପରେ ପରେ ବଳରାମ ଦାସ ‘ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ’, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ‘ଭଗବତ’ ଓ ଅରୁଣାଚଳ ଦାସ ‘ହରିବଂଶ’ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଭରଣୀୟ ଇତିହାସ ଓ ସମ୍ବୃଦ୍ଧିର ଆଧାରଭୂତ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ରଚିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ବିଭିନ୍ନ ସହତା, ଶାସ୍ତ୍ର, ପୁରାଣ, ଭଗବତ, ଗୀତା, ମାଳିକା,

କାହାଣୀ, ଯୋଗ, ଚନ୍ଦ୍ରଗ୍ରହ ସହଜ ଭଜନ, ଜଣାଣ, ଚନ୍ଦ୍ରଶିଖା, ଚନ୍ଦ୍ରପଦା ପ୍ରଭୃତି ଚରକାର ଦୃଢ଼ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏହି ବିଶାଳ ଓ ବିବିଧ ରଚନା ସମ୍ଭାରର ଭୂଲନା ସମକାଳୀନ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ, ବିଶେଷତଃ ପୁରୀସ୍ଥ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ବିରଳ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଏହି ବିଶାଳ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ଭାରର ଧ୍ୟେୟ, ଉପାସ୍ୟ ଓ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲେ ।

ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଜଗନ୍ନାଥ ହେଲେ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଜାତୀୟ ପ୍ରତୀକ । ଓଡ଼ିଶାର ଐତିହ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ନିର୍ମଳାକାଶ ଲଭି କରିଛି । ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହିଁ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ, ବିଶେଷତଃ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରେରଣାର ମୂଳ ଉତ୍ସ ରୂପେ ଗୃହୀତ । ସାରଳା ସାହିତ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମମତବାଦର ସମନ୍ୱୟାତ୍ମକ ସଂଶ୍ଳେଷ ଉପାସ୍ୟ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦେବତା ଏବଂ ଏକରେ ଅନେକ ଓ ଅନେକର ଏକ ପ୍ରତୀକ ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦିତ । ଜଗନ୍ନାଥ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବୈଦିକ, ତାତ୍ତ୍ୱିକ, ସ୍ୱାର୍ଥୀ, ପାଞ୍ଚରାଶି ଓ ବୈଷ୍ଣବ ପଦ୍ଧତିରେ ଉପାସିତ ଓ ପୂଜିତ ହୋଇଆସିଛନ୍ତି ।

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଧାରାରେ ଆତ୍ମିକ ମତବାଦ ଅନୁଯାୟୀ ଶ୍ରୀଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ (୭୮୮—୮୨୦ ଖ୍ରୀ:ଅ:) ଅଦୈତବାଦ, ଶ୍ରୀରାମାନୁଜାଚାର୍ଯ୍ୟ (୧୦୧୭—୧୧୩୧ ଖ୍ରୀ: ଅ:) ବିଶିଷ୍ଟାଦୈତବାଦ, ଶ୍ରୀମାଧ୍ୱାଚାର୍ଯ୍ୟ (୧୧୧୧—୧୨୭୮ ଖ୍ରୀ:ଅ:) ଦୈତବାଦ, ଶ୍ରୀରାମାନନ୍ଦ, ଏକେଶ୍ୱରବାଦ, ଶ୍ରୀନିମ୍ବାକ (୧୦୫୭—୧୨୭୫ ଖ୍ରୀ:ଅ:) ଦୈତାଦୈତବାଦ, ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁସ୍ଥାମୀ (୧୧୨୮ ଖ୍ରୀ:ଅ:) ଓ ଶ୍ରୀବଲ୍ଲଭାଚାର୍ଯ୍ୟ (୧୪୭୧—୧୫୩୧ ଖ୍ରୀ:ଅ:) ଶୂଦ୍ଧ ଦୈତବାଦର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଓ ପ୍ରସାରକ ଥିଲେ ।

ସାତ୍ୟ ଯୁଗଶୀଳ ଏହି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ସାଧନାକ୍ଷେପ ଥିଲା ଆଲୁମାରା ହିମାଚଳ ବିସ୍ତୃତ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷ । ରାମାନୁଜାଚାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲେ ଶ୍ରୀବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଭୁକ୍ତ ଓ ଶ୍ରୀରଙ୍ଗ ଥିଲା ତାଙ୍କର ସାଧନାକ୍ଷେପ । ମାଧ୍ୱାଚାର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସାଧନାକ୍ଷେପ ଥିଲା ଉଡ଼ିସି । ସନକାଦି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ନିମ୍ବାକଙ୍କର ସାଧନା ଭୂମି ଥିଲା ବୃନ୍ଦାବନ । ବଲ୍ଲଭାଚାର୍ଯ୍ୟ ରୂପ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲେ । ଉଦୟସୁର ତାଙ୍କର ସାଧନାକ୍ଷେପ ଥିଲା । ଗୌଡ଼ୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ

ସାଧନାକ୍ଷେପ ଥିଲା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପୁରୀ । କେବଳ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ନୁହନ୍ତି,
ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅନ୍ୟ ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ
ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପ୍ରଭୁର କେନ୍ଦ୍ର ଥିଲା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ପୁରୀ । କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ହେଉ
ଅଥବା ପରୋକ୍ଷଭାବେ ହେଉ ପଟ୍ଟ ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ପରଂବ୍ରହ୍ମ,
ବିଷ୍ଣୁ-ନାରାୟଣ, ବିଷ୍ଣୁ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଗୋପୀଜନବନ୍ଧୁ, ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଓ ପ୍ରେମଧର୍ମର
ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପଟ୍ଟାକ ରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସ୍ୱମତର ପରିପ୍ରସାର
ଓ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ପୁରୀରେ ଭକ୍ତ ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଙ୍କର ଏକାଧିକ ମଠ ଥିଲା
ଏବଂ ସେଥିରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଭକ୍ତ ଦେବତାଙ୍କୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଥିଲା । ପୁରୀରେ ଥିବା
ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ମଠଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରାଚୀନ ପରମ୍ପରା ଅନୁଯାୟୀ ଅଦ୍ୟାବଧି
ପୂଜା, ଉପାସନା, ଆଶୁର ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଚଳିତ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପୁରୀରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି
ପ୍ରେମଧର୍ମ ଓ ଭକ୍ତ ଧର୍ମର ସୃଷ୍ଟି ବିକାଶ ସାଧିତ ହୋଇଥିଲା । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ରହି
ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ସେହି ପ୍ରେମ ଓ ଭକ୍ତର ସମନ୍ୱୟରେ ଯେଉଁ ‘ପ୍ରେମଭକ୍ତି’ ମତବାଦର
ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କଲେ ତାହା, ପରେ ‘ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ’ ଧର୍ମ ବା ଦର୍ଶନ ନାମରେ
ଅଭିହିତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଏପରି ନାମକରଣର କୌଣସି ଯଥାର୍ଥତା ଥିଲା ପରି
ବୋଧହୁଏ ନାହିଁ । କାରଣ, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଭାଷଣରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଜଗନ୍ନାଥ ।
ହରିନାମ ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରଭୁର ଓ ପ୍ରସାର ଏବଂ ନାମସଙ୍ଗୀତ ଦ୍ୱାରା ଜାତବର୍ଣ୍ଣ, ଧର୍ମ,
ବିଶ୍ୱାସ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପୁରୁଷାର୍ଥ ସିଦ୍ଧି ପାଇଁ ସେ ନିଜ ଜୀବନକୁ
ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ମତବାଦକୁ
ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ନ କହି ବରଂ ‘କୃଷ୍ଣଧର୍ମ’ ରୂପେ ଅଭିହିତ କରାଯାଇ
ପାରେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଆଗମନର ବହୁ ପୁରୁଷ ଓଡ଼ିଶାରେ
ଯେଉଁ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା ତାହା ଯୋଗ,
ଭକ୍ତ, ପ୍ରେମ ଓ ଭକ୍ତର ସମନ୍ୱୟାତ୍ମକ ରୂପନେଇ ବିକସିତ ହୋଇଥିଲା ।
ଓଡ଼ିଶାର ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଓ ଭକ୍ତିଯୋଗକୁ ସାଧନାର ପ୍ରଧାନ ମାର୍ଗ
ଏବଂ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଉପାସ୍ୟ ଓ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱର ମୂଳ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ
କରିଥିଲେ । ମଧ୍ୟପୁରୀରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଧର୍ମୀୟ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନାର ଏହାହିଁ
ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଥିଲା ।

ଉତ୍କଳ ସମ୍ରାଟ୍ ଗଜପତି କର୍ପିଲେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କଠାରୁ (୧୪୩୫—୧୪୭୭
ଖ୍ରୀ:ଅ:) ଆଗଜ—ଗୋଦାବରୀ ବହୁତ ଗନ୍ତରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଗନ୍ତାଗନ୍ତା ବା
ଗଜଗନ୍ତା ରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ଗଜପତି କର୍ପିଲେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ

କାଳରେ ମହାକବି ଶୂଦ୍ରମୁନି ସାରଳା ଦାସ ମହାଭାରତ, ରାମାୟଣ, ବିଲଙ୍କା-
ରାମାୟଣ, ଚଣ୍ଡୀପୁରାଣ ଓ କେତେକ କ୍ଷୁଦ୍ର କବିତାର ରଚନା ସମ୍ଭାର ମାଧ୍ୟମରେ
ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଯେଉଁ ସୁଦୃଢ଼ ଭିତ୍ତିଭୂମି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ତାହା
ଉପରେ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ମହାନ କୋଣାର୍କ ଗଢ଼ିଉଠିଲା ।

ସାରଳା ସାହିତ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା, ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଓ ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କୃତିର
ପ୍ରାଚୀନତମ ସହୃଦୟ । ଏକ୍ଷେପରେ ଏହାକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ ଓ ସମାଜ, ଇତିହାସ
ଓ ସଂସ୍କୃତି, ନାଟ୍ୟ ଓ ପୁରୁଷ ଚରିତ୍ର, ପତ୍ନୀ ଓ ନାଗରିକ ଜୀବନ, ଶିଳ୍ପ ଓ କଳା,
ଶସ୍ତ୍ର ଓ ଶାସ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟା, ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀ ଜଗତ, ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଗ ଓ
କୁଳର ପାରମ୍ପରିକ ଆଚାର ଓ ବିଚାର, ମାନବିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନାର
ଏକ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ମହାନ୍ ସାର୍ଥକ ଅଭିଧାନ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହେବ
ନାହିଁ । ସାରଳା ମହାଭାରତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଉପଲବ୍ଧ ପ୍ରଥମ
କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥ । ସମଗ୍ର ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଏହାହିଁ ମହାଭାରତର ପ୍ରଥମ ଓ ପୃଷ୍ଠିଙ୍ଗ
ଭାଷାଗ୍ରନ୍ଥ ରୂପେ ବିବେଚିତ । ମହାକବି ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ରଚନା ଶୈଳୀ ଓ
କାବ୍ୟ ଚିନ୍ତାଧାରା ଦ୍ଵାରା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଓଡ଼ିଆ କବିଜଗତ ସବିତୋଭାବେ
ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନାହିଁ ।

ମହାକବି ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ଯଥାର୍ଥ ଦାୟାଦ ରୂପେ ପୁରୋକ୍ତ ମହା-
ପୁରୁଷଗଣ ସଙ୍ଗେ ରଚନାକ୍ଷେତ୍ରକୁ ସମ୍ବଳ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର
ବିଭିନ୍ନ ଭାଗ ଉନ୍ନୋତନରେ ଆଜୀବନ ସଫଳ ସାଧନା କରିଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତ
ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ମୌଳିକ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ସାରଳା ପୁରରେ ଓଡ଼ିଆ
ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ସାମୁହିକ ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ସାଜସଜ୍ଜା କରାଯାଇ-
ଥିଲା ତାହା ପଞ୍ଚସଖା ପୁରର ସମ୍ଭାରବାଦୀ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ କବିମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପଞ୍ଚ-
ପୁଷ୍ପ-ଫଳ ସମନ୍ବିତ ମହାଦ୍ରୁମରେ ପରିଣତ ହେଲା । ତେଣୁ ସାରଳା ପୁରରୁ
ପଞ୍ଚସଖା ପୁର ମଧ୍ୟରେ ଭରତୀୟ ଧର୍ମ ଇତିହାସ ସଂସ୍କୃତିର ଆଧାର ଗ୍ରନ୍ଥ ରୂପେ
ଅଭିହିତ ସଂସ୍କୃତ, ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ, ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବଦ୍-
ଗୀତା ପ୍ରଭୃତିକୁ କବିମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଓ ନିଜସ୍ଵ ଶୈଳୀରେ ରଚନା
କଲେ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଓ ଜ୍ଞାନ ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି
ସହାୟକ ହୋଇପାରିବ ସେଥିପାଇଁ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ଶତ ଶତ ପ୍ରତିଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତ ଓ
ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା । ଫଳରେ ସମାଜ ଓ ସମୟର ଆବଶ୍ୟକତା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି
ଦେଇ ସଂସ୍କୃତଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତ, କବି କୋବିଦଗଣ ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ପୁରାଣ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ
ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ପ୍ରସାର କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରବଳ ଉଦ୍ୟମ

କରିଥିଲେ । ମଧ୍ୟ ଯୁଗର ଏହାହିଁ ଥିଲା ସାହିତ୍ୟିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି । ଏହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ମଧ୍ୟଯୁଗର ଧର୍ମୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଉଦ୍ଭବ ହେଇଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗର ସ୍ୱାଧୀନତା ମହାପୁରୁଷ ଉତ୍କଳର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଥିଲେ ଏହି ଉଦ୍ଭବର ଅନ୍ୟତମ ସୁଯୋଗ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥପତି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଶାର କୃତ୍ତା ପନ୍ଥାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ କୃତି ଓ କୃତିତ୍ୱ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ନୂତନ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେବାରେ, ସମ୍ବନ୍ଧ କରିବାରେ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳୀନ ଦାସାଦମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଯେପରି ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିଲେ ତାହାର ଭୁଲନା ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ଜନଜୀବନରେ ତାଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ଅଦ୍ୟାପି ଅପ୍ରତିହତ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ସଭ୍ୟତା, ସଂସ୍କୃତି, ସମାଜ, ଜୀବନାଦର୍ଶ ଓ ନୈତିକତାର ମୂଳ ଉତ୍ସ ରୂପେ ଅଦ୍ୟାପି ମର୍ତ୍ତ୍ୟାଦାସମ୍ମୁଖ ପଦରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଜଗତର ଅସିଲ ଜନ-ସାଧାରଣଙ୍କ କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସାରା ଜୀବନ କପରି ସାଧନାରେ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ ତାହାର ସୁରକ୍ଷା ରାଗବତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ୱର ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇରହିଛି । ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସାଧନା, ତ୍ୟାଗ, ସଂସାର ନିଷ୍ଠା, ଜାଗାସୂଚୀ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଓଡ଼ିଆଜାତି ପକ୍ଷରେ ପୁରଣୀୟ, ଅନୁଶୀଳନୀୟ ଓ ଅନୁସରଣୀୟ ହୋଇରହିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଜୀବନ ଚରିତର ଆଧାର

ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଓ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ୫୦୦ତମ ଜୟନ୍ତୀ ୧୯୯୦-୯୧ରେ ପାଳିତ ହୋଇଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ମୂର୍ତ୍ତି ବିଷୟରେ ବହୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲଣି । ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟରେ ଥିବା ଉଲ୍ଲେଖ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରକାଶିତ ରଚନାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଦିବାକର ଦାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ “ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତା-ମୃତ” ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନୀୟ । କାରଣ ଏହାହିଁ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଜୀବନ ଚରିତ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରଥମ ଓ ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରନ୍ଥ । କବି ଦିବାକର ବୃହସ୍ପତିଜିର ସ୍ବର ଭରଦ୍ବାଜ ଗୋସ୍ତୀୟ ନିମନ୍ଦେବ ଓ ଚମ୍ପାବତୀଙ୍କ ଯଶସୀ ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତାମହ ପ୍ରପିତାମହ ଓ ବୃଦ୍ଧ ପ୍ରପିତାମହ ଥିଲେ ଯଥାକ୍ରମେ ଗୋପାଳ ଦାସ, ନନ୍ଦ ଦାସ ଓ ବାଇଧର ଦାସ । ନିଜ ବଂଶର ପରିଚୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ ଯାଇ ଦିବାକର କହିଛନ୍ତି—

ନିମନ୍ଦେବ ମୋହର ପିତା		ଗୋପାଳ ଦାସେ ପିତୃପିତା ॥
ନନ୍ଦ ଦାସେ ପିତା ତାଙ୍କର		ତାହାଙ୍କ ପିତା ବାଇଧର ॥
ମୋ ମାତା ନାମ ଚମ୍ପାବତୀ		ଭରଦ୍ବାଜ ଗୋସ୍ତେ ଉତ୍ପତ୍ତି ॥
ବୃହସ୍ପତିଜିର ପ୍ରବର		ଏ ପରିଚୟ ମୋ ବଂଶର ॥

(ଜ: ଚ: - ପୃ-୭୧)

ଗୁରୁଭକ୍ତ କବି ଦିବାକର ଥିଲେ ଜଣେ ଗୁପ୍ତ ଦୈଷ୍ଟିକ । ସେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରେମଭକ୍ତ ଓ ହରେକ୍ରମାଦ ମନ୍ଦର ଉପାସକ ଥିବା ବିଷୟ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ର ଅନୁଶୀଳନରୁ ଜଣାଯାଏ । ଗୁରୁ ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ ବନମାଳୀ ଦାସ ଓ କେଳିକୃଷ୍ଣ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ । କେଳିକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ କିଶୋର ଓ ଦିବାକର ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ ବୋଲି ନିମ୍ନୋକ୍ତିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ—

ଶୁଣ ସୁଜନେ ଦେଇ ମତି । ଏ ସିଦ୍ଧ ପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରଣ୍ୟାତ ॥
ଆଦ୍ୟରୁ କରୁଛୁ ସୁରଣ । ମୋ ଗୋରୁ କଣ୍ଠୋର ଚରଣ ॥
କେଳିକୃଷ୍ଣ ଗୁରୁ ତାଙ୍କର । ତହୁଁ ବନମାଳୀ ବିସ୍ମର ॥
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତାଙ୍କର । ଅତିବଡ଼ି ସେ ମନ୍ଦର ॥

(ଜ: ଚ: - ପୃ-୪)

ଇତିହାସ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟଙ୍କ ବ୍ୟବଧାନ କାଳକୁ ସ୍ଥିରତା ୧୨ବର୍ଷ ବୋଲି ଗଣାଯାଏ । ତାହା ହେଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ସଞ୍ଚିବାର ୪୮ ବର୍ଷ ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୫୧୮ ପରେ ଦିବାକର ଆଲୋଚ୍ୟ ଚରିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିବାର ଅନୁମିତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ପୁରୁଷ ହାବାବରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁରୁଷର କାଳ ୨୫ ବର୍ଷ ଗଣନା କରାଯାଏ । ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିସ୍ମର କଲେ ୧୬୫୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପରେ ଦିବାକରଙ୍କ ଚରିତ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ରଚିତ ହୋଇଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ ।

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପରମ ଭକ୍ତ କବିରାଜ କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅନୁକରଣରେ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରାଯାଇଛି ବୋଲି ଆଲୋଚକମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି । କାରଣ ପୁରୋକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥର କେତେକ ଶ୍ଳୋକ ଓ ବିଷୟ ବସ୍ତୁର ଛାୟା ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତରେ ଦେଖାଯାଏ । କବିରାଜ କୃଷ୍ଣ ଦାସ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତର ରଚନା ୧୫୩୭ ଶକାବ୍ଦ ବା ୧୬୧୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଶେଷ କରିଥିବା ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପୁଷ୍ଟିକାରୁ ଜଣାଯାଏ—

ଶାକେ ସିନ୍ଧୁଗିରିବାତୋନ୍ନୌ ନ୍ୟେଷ୍ଠେ ବୃନ୍ଦାବନାନ୍ତରେ ।

ପୂର୍ଣ୍ଣାହ୍ନେ ସିଦ୍ଧପଞ୍ଚମ୍ୟାଂ ଗ୍ରନ୍ଥୋଽୟଂ ପୁର୍ଣ୍ଣିତଂ ଗତଃ ॥

(ଅନ୍ୟଲଳା—ଅଧ୍ୟାୟ—୨୦/୧୫୭)

ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ‘ଚୈତନ୍ୟ ଶ୍ରବଣ’ର ପ୍ରଣେତା ଓଡ଼ିଆ ବୈଷ୍ଣବ କବି ଭଗ୍ନ ଦାସ (୧୬୮୩-ଖ୍ରୀ:ଅ:) ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ ଗ୍ରନ୍ଥର ଉପାଦାନ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ତେଣୁ ଦିବାକର ଦାସ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବତଃ ୧୬୧୫ ପରେ ଓ ୧୬୭୫ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ଚରିତାମୃତ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ରଚନା କରିଥିବା ଆପାତତଃ ସ୍ଥିର କରାଯାଇପାରେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଚବିଶ ଅଧ୍ୟାୟ ବିଶିଷ୍ଟ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚରିତ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ରଚନାର ମୁଖ୍ୟ ଉପଜାତ୍ୟ ରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ଏହାକୁ ଏକ ଉପାଦେୟ ଓ ପ୍ରାମାଣିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ।

ପଣ୍ଡିତ ସୁଦର୍ଶନ ନନ୍ଦଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସମ୍ପାଦିତ ଦିବାକର ଦାସଙ୍କ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଥମେ ୧୯୧୩ରେ କଟକରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ପରେ ଏହାର ଆଉ ଏକ ସଂଶୋଧିତ ସଂସ୍କରଣ ପଣ୍ଡିତ ଶରତ୍ଚନ୍ଦ୍ରମାନ ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇ ପୁଣର ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ ମଠ ପକ୍ଷରୁ ୧୯୭୩ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରକାଶିତ ଇତିହାସକାର ଓ ଗବେଷକମାନଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ଭକ୍ତ ରାମଦାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘ଦାର୍ଢ଼୍ୟତା ଭକ୍ତରସାମୃତ’, ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ପଣ୍ଡିତ ସଦାଶିବ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଲିଖିତ ‘ଅତିବଡ଼ୀ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଗୋସ୍ଵାମୀ’ (୧୯୨୧), ରାୟବାହାଦୂର ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ରଚିତ “ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ” (୧୯୪୧), ଡକ୍ଟର ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଶତପଥୀଙ୍କ ସମ୍ପାଦିତ ‘ଅତିବଡ଼ୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପରିଚୟ’ (୧୯୬୫), ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜମୋହନ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସମ୍ପାଦିତ ‘ଜଗନ୍ନାଥ ପରିଚୟ’, ଅଧ୍ୟାପକ ସଙ୍ଗେଶ୍ଵର ଦାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ଭାଗବତ ସମୀକ୍ଷା’ (୧୯୮୪) ଶୀର୍ଷକ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ୍ୟ । ଓଡ଼ିଶାର ସାଧାରଣ ଜନଜୀବନରେ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରତି କପରି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି ଓ ସମ୍ମାନ ବିଗତ ୫୦୦ ବର୍ଷ ଧରି ଅଚ୍ୟୁତ ରହିଆସିଛି ତାହା ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ପୁସ୍ତକାବଳୀ ଓ ଶତ ଶତ ଆଲୋଚନାତ୍ମକ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ।

ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ ମହତ୍ତ୍ଵପୂର୍ଣ୍ଣ ସମୟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପୁଣ୍ୟରେ ହିଁ ସେ ଇହଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ଦୀର୍ଘ ୨୧ ବର୍ଷକାଳ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ମଧ୍ୟରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସହିତ ବହୁ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳାୟ ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହାୟକ ହୋଇ-ଥିବାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓଡ଼ିଆ ବୈଷ୍ଣବ ସାହିତ୍ୟରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ବଙ୍ଗୀୟ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାତ୍ମକ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ଵାୟତ୍ ସମ୍ପାଦନ, ମାଧବୀ ଦାସୀ, କାଶୀ ମିଶ୍ର, ଶିଖି ମହାନ୍ତି, କୃଷ୍ଣ ଦାସ, ହରି ଦାସ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ମିଶ୍ର, ଭୁଲସୀ ପରିଚ୍ଛା, ଜଗନ୍ନାଥ ମହାନ୍ତି, କାନ୍ଥୁ ଝୁଣ୍ଟିଆ ପ୍ରଭୃତି ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନାମୋଲ୍ଲେଖ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇନାହିଁ । ଏହା ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ଅନୁଶୀଳନୀୟ । ଆଲୋଚକମାନେ ଅନୁମାନ କରନ୍ତି ଯେ ପଞ୍ଚସଖା ଓ ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଉତ୍କଳର ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନର ପରମ୍ପରାକୁ ତ୍ୟାଗକରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ପରି ଗୌଡ଼ୀୟ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯାଏଁ ଭାବେ ନିଜକୁ ମିଶାଇ ନ ଦେଇ ସ୍ଥଳୀୟ ବୈଶିଷ୍ଣ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାରେ ସଫଳ ହୋଇଥିଲେ ।

ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଗ୍ରନ୍ଥକାରଗଣ ନିଜ ନିଜ ଗ୍ରନ୍ଥରେ
 ଓଡ଼ିଶାର ଗୌଡ଼ୀୟ ପନ୍ଥା ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ଜଣ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ନାମ ଲେଖିଥିଲେ ବ
 ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସହିତ ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତ ଓ କବି କୋବିନ୍ଦଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ
 କରିନାହାନ୍ତି । କବି ଦବାକରଙ୍କ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରଣାମୃତ’ ଗ୍ରନ୍ଥର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଏହି
 ଅନୁମାନର ଯଥାର୍ଥତା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ । ଉତ୍କଳୀୟ ଓ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ
 ଧାରାର ଇତିହାସକାରମାନେ ବ ଏପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେତେକ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି ।
 କିନ୍ତୁ କେତେକ ଗୌଡ଼ୀୟ ମତବାଦୀ ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଏବସ୍ୟରେ ଭିନ୍ନ
 ମତ ପୋଷଣ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜନ୍ମତିଥି

ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନପୁରଣୀୟ ମହାପୁରୁଷ, ସିଦ୍ଧସାଧକ, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଭକ୍ତ, ପରମ ଭଗବତ ସମ୍ଭାରବାଦୀ କବି କୋବିଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣୋକପ୍ରାଣ ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଥିଲେ ଅନ୍ୟତମ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧି ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ଅବଦାନ କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଅତୁଳନୀୟ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଭାରତର ସିଦ୍ଧ ସାଧକ, ମହାପୁରୁଷ ଓ କବି ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ଜୀବନକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଯେପରି ନାନାପ୍ରକାର କମ୍ପଦନ୍ତୀ ବା ଜନଶ୍ରୁତି ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥାଏ ସେହିପରି ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ବିଷୟରେ ନାନାପ୍ରକାର କାହାଣୀର ଅବତାରଣା କରାଯାଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ । କବି ହବାକର ଦାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ ସେହି କମ୍ପଦନ୍ତୀମୂଳକ ଘଟଣାବଳୀ ଉପରେ ଆଧାରିତ । ଆଲୋଚକମାନେ ଉକ୍ତ ଚରିତାମୃତ ଅବଳମ୍ବନରେ ହିଁ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଜୀବନ ଉପରେ ଆଲୋଚନାତ କରୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀୟ ସମ୍ରାଟ୍ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ (୧୪୩୫—୧୪୭୭ ଖ୍ରୀ:ଅ:) ସୁବିଶାଳ ଗଜପତି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଥିଲେ । ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାନ୍ତର୍ଗତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରର ଅନତି ଦୂରରେ ସେହି ପ୍ରାଚୀନପୁରଣୀୟ ମହାବୀର ଗଜପତି କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କପିଳେଶ୍ଵରପୁର ନାମକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ ଅବସ୍ଥିତ । କୌଣସି ଗୋପୀୟ ପଣ୍ଡିତ ଭଗବାନ ଦାସ ନାମରେ ଜଣେ ଦକ୍ଷିଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେଠାରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଧର୍ମପତ୍ନୀଙ୍କ ନାମ ପଦ୍ମାବତୀ । ଜଣେ ପତିବ୍ରତା ଧର୍ମପରାୟଣା ଓ ସ୍ନେହମୟୀ ନାରୀ ରୂପେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ହିଙ୍ଗୁ ଓ ସମ୍ମାନର ପାତ୍ରୀ ହୋଇଥିଲେ । ଭଗବାନ ଦାସ ଦକ୍ଷିଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଧାର୍ମିକ ଓ ଅତିଥବତ୍ସଲ ଥିଲେ । ବିଶିଷ୍ଟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପଣ୍ଡିତ ଭାବରେ ତାଙ୍କର

ଖ୍ୟାତିଥିଲ । ଲଳାଚଳନାଥ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅସୀମ ଭକ୍ତି ଥିଲା । ସେ ପ୍ରତିଦିନ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ସବୁଜ ଗମାସୁଣି, ମହାଭାରତ, ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା ଓ ଭଗବତ ପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତିକୁ ସରଳ ଭାଷାରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ସମବେତ ସଞ୍ଚନ ଓ ଭକ୍ତ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଶୁଣାଉଥିଲେ । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅନୁସାରେ ଭଗବାନ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୁର୍ଣ୍ଣ ବାଖ୍ୟାରେ ପ୍ରୀତ ହୋଇ ବହୁ କବି କୋବିଦଙ୍କର ପୁଷ୍ପଧୋଷକ ଗଳପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ (୧୪୭୭—୧୪୯୭ ଖ୍ରୀ:ଅ:) ତାଙ୍କୁ ପୁରାଣ ପଣ୍ଡା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଭଗବାନ ଦାସ ପ୍ରତିଦିନ ଯଥା ସମୟରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଇ ପୁରାଣ ପାଠ କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପୁରାଣ ପାଠ ହେବା ତାଙ୍କ ଜୀବିକା ଅର୍ଜନର ମୂଳ ପନ୍ଥା ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ‘ପୁରାଣ ପଣ୍ଡା’ ରୂପେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ଵାସ୍ୟରୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲପରି ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ଦ୍ଵାସ୍ୟରୁ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ-ଚରିତାମୃତ’ର ନମୋକ୍ତରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ—

ଶ୍ରୀବଳକୃଷ୍ଣ ନିତ୍ୟଧାମେ । ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣ ଏକ ପ୍ରେମେ ॥
 ଏକାସା ଭବରେଣ ଛନ୍ଦ୍ର । କୋଟି ସୁରେ ଭଞ୍ଜ ନୁହନ୍ତି ॥
 ଶ୍ରୀରାଧା ମୁଖ ବୁଝି ହରି । ମନେ ମଧୁର ଦ୍ଵାସ୍ୟ କରି ॥
 ସେ ଦ୍ଵାସ୍ୟ ମଧୁର ଅମୃତ । ତହିଁ ଚୈତନ୍ୟ ହେଲେ ଜାତ ॥
 ଯେଣୁ ଦୁହିଁଙ୍କ ଏକତ୍ଵେ । ରାଧା ହସିଲେ ତହୁଁ ଲବ ॥
 ସେ ଦ୍ଵାସ୍ୟ ଜନ୍ମିଲେ ରୁଚିତ । ଶ୍ରୀ ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ॥
 ସେ ବେନ ନିଜ ଅଙ୍ଗ ବୁଝି । ଜାଣିଲେ ଭକତି ଅଂଶହିଁ ॥
 ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ନିତ୍ୟଠାକୁର । ଦୁର୍ଦ୍ଦେ ଜନ୍ମିବ ମର୍ତ୍ତ୍ୟପୁର ॥

(କ:ଚ, ପୃ—୧୦)

x

x

x

ଉକ୍ତିଲେ ସେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । କପିଳେଶ୍ଵର ପୁର ଗ୍ରାମ ॥
 ତହିଁ ଜନମ ହୁଅ ଯାଇ । ଆମ୍ଭର ଏ ଆଜ୍ଞାକୁ ପାଇ ॥
 ମନ୍ତ୍ରାବଳ ରମାଦି ନାମ । ସଂସାରେ କରାଅ ଜାଣିନ ॥

(କ:ଚ, ପୃ—୧୧)

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପରମ ଭକ୍ତ ଭଗବାନ ଦାସଙ୍କ ଔରସରେ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭଦ୍ରବ ମାସର ଶୁକ୍ଳାଷ୍ଟମୀ (ସ୍ବାଷ୍ଟମୀ) ଦିନ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସମୟରେ ଅନୁରାଧା—ବିଷ୍ଣୁ ଗଣିତରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ—

ଆଜ୍ଞା ପ୍ରମାଣେ ସେ ଅସିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟେ ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥
ନାମ କପିଳେଶ୍ବରପୁର । ଶାସନ ମଧ୍ୟେ ତାଙ୍କ ଘର ॥
ପୁରାଣ ପଣ୍ଡା ଭଗବାନ । ସ୍ବପତ୍ନୀ ପଦ୍ମାବତୀ ନାମ ॥
ପୁରୀ ତପସ୍ୟା କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ତାହାକୁ ପାଇଲେ ॥
ତେଣୁ ସେ ପଦ୍ମର ଉଦରେ । ନିବାସ ଗର୍ଭ ପ୍ରବାହରେ ॥
ଏମନ୍ତେ ଗଲ କିଛିଦିନ । ଆନନ୍ଦ ସବୁଙ୍କର ମନ ॥
ଭଦ୍ର ସେ ଶୁକ୍ଳାଷ୍ଟମୀ ଦିନ । ମଧ୍ୟାହ୍ନ କାଳେ ହେଲେ ଜନ୍ମ ॥
ରୂପ ଅନୁରାଧା ବିଷ୍ଣୁରେ । ମାହେନ୍ଦ୍ର ଗୁରୁଙ୍କ ବେଳାରେ ॥

(ଜ:ତ:, ପୃ—୧)

ଜନ୍ମ କରି ଦେବାକର ଦାସ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜନ୍ମ ମାସ ଓ ତିଥିର ନାମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମବର୍ଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଉଲ୍ଲେଖ କରିନାହାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଆଲୋଚକମାନେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜନ୍ମକାଳ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତ ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି । କେତେକ ଗବେଷକ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜନ୍ମ ବର୍ଷ ୧୮୮୫ ବା ୧୮୮୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ହୋଇ-ପାରେ ବୋଲି ମତ ଦେଇବେଳେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଆଲୋଚକ ୧୮୯୦, ୧୮୯୧ ଅଥବା ୧୮୯୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି । କେତେକ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ସୋମବାର ହୋଇଥିଲା ବୋଲି କହିଲାବେଳେ ଆଉ କେତେକ ଜନ୍ମଦିନଟି ରୁଧିବାର ଥିଲାବୋଲି ମତ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଭାରତୀୟ ପଞ୍ଜିକା (Indian Ephemerics)ର ଗଣନା ଅନୁସାରେ ଉପଯୁକ୍ତ ବର୍ଷଗୁଡ଼ିକର ତିଥି, ବାର ଓ ନକ୍ଷତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ପାରସ୍ପରିକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ପଞ୍ଜିକାର ଉଲ୍ଲେଖ ଅନୁସାରେ ୧୮୮୫ ମସିହାର ଭଦ୍ର ଶୁକ୍ଳାଷ୍ଟମୀ ମାସ ୧୮ ଦିନ ଗୁରୁବାର (୧୮.୮.୧୮୮୫) ଅନୁରାଧା ନକ୍ଷତ୍ରରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ୧୮୮୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଭଦ୍ର ମାସ ୨୭ ଦିନ ରବିବାର (୨୭.୮.୧୮୮୭) ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ନକ୍ଷତ୍ରରେ ଶୁକ୍ଳାଷ୍ଟମୀ ତିଥି ପାଳିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୮୯୦ ମସିହାରେ ଭଦ୍ର ମାସ ୨୫ ଦିନ ସୋମବାର (୨୫.୮.୧୮୯୦) ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ନକ୍ଷତ୍ରରେ ଶୁକ୍ଳାଷ୍ଟମୀ

ପଡ଼ିଥିଲା । ୧୪୧୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଶୁକ୍ଳାଷ୍ଟମୀ ମାସ ୧୪ ଦିନ ଶନିବାର ଅନୁରାଧା—
ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ନକ୍ଷତ୍ରରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ସେହିନିଟି ୧୩.୮.୧୪୧୧ ତାରିଖ
ରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣୀୟ । ସେହିପରି ଶୁକ୍ଳପଦର ୨୫ ଦିନ ଶୁକ୍ଳାଷ୍ଟମୀ ତିଥି ଜ୍ୟେଷ୍ଠା
ନକ୍ଷତ୍ରରେ ଶୁକ୍ରବାର ୨୫.୮.୧୪୧୮ ତାରିଖରେ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପୁରୀ ଆଗମନ ବେଳକୁ ଅଠର ଉଲ୍ଲେଖ ବର୍ଷ ବୟସ
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପୁରୀ ବଡ଼ ଦେଉଳରେ ପୁରୀର ପାଠ କରୁଥିଲେ ବୋଲି
ଆଲୋଚକମାନେ ଅନୁମାନ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦବାକରଙ୍କ ଉଲ୍ଲେଖ ଅନୁସାରେ
ଆଲୋଚକମାନଙ୍କ ଅନୁମାନ ସମର୍ଥିତ ହେଉଛି—

ଅଷ୍ଟାଦଶ ବରଷଠାରେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଭେଟ ହେଲେ ॥

ପଡ଼ିବରଷ ନିରନ୍ତର । ସେବେଲେ ଚୈତନ୍ୟ ପୟର ॥

(ନ:ଚ:, ପୃ—୩୦୮)

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଚବିଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ (୧୫୦୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ) ରେ ସନ୍ନ୍ୟାସ
ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜର ଏକାନ୍ତ ଅନୁଗତ ଶିଷ୍ୟ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ, ମୁକୁନ୍ଦ, ଦାମୋଦର,
ରଙ୍ଗାଧର, ବକ୍ରେଶ୍ୱର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସହିତ କୃଷ୍ଣସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ବୃନ୍ଦାବନ
ଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ । କିନ୍ତୁ ଜନନୀ ଶରୀଦେବୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ
ସହିତ ମାତୃଭକ୍ତ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ହେବା ନିମିତ୍ତ ଦୃଢ଼
ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ୧୫୧୦ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସରେ ନବଦ୍ୱୀପରୁ ପଦଯାତ୍ରା
ଆରମ୍ଭ କରି ଫେବୃଆରୀ ମାସରେ ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ଦିନ
ପୁରୀରେ ସାଙ୍ଗଭୌମଙ୍କ ଘରେ ଅତିଥି ହୋଇ ରହିବା ପରେ ସେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ
ଗର୍ଭ ଭ୍ରମଣରେ ଯାଇଥିଲେ । ବିଦ୍ୟାନଗରଠାରେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜ୍ୟପାଳ ପରମ
ବୈଷ୍ଣବ ରାୟରାମାନନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଥିଲା ।
ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ତାଙ୍କଠାରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ଓ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇ
ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ନିଜର ଗୁରୁ ଓ ପ୍ରିୟସଖା ରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ
କାଳରେ ସେହି ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଚୈତନ୍ୟ ମତବାଦର ମୂଳ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ରୂପେ ଗୃହୀତ
ହୋଇଥିଲା । ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଗର୍ଭଭ୍ରମଣରୁ ଫେରିବା ପରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ୧୫୧୨—
୧୫୧୪ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁରୀରେ ରହିଥିଲେ । ପୁଣି ୧୫୧୪ର ଶେଷଭାଗରେ ସେ ବୃନ୍ଦାବନ
ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ୧୫୧୫ରେ ସେଠାରୁ ଫେରିଆସି ପୁରୀରେ ବଳରାମ, ଜଗନ୍ନାଥ,
ରାମାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୃତି ସଖାମାନଙ୍କ ସହିତ ଜୀବନର ଶେଷ ୧୮ ବର୍ଷ (୧୫୩୩—
ଖ୍ରୀ:ଅ:) ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ ।

ଆଲୋଚକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଚକିଣ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବୈଷ୍ଣବ ଘାଣ୍ଟା ନେଇଥିଲେ ବୋଲି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଏହା ଠିକ୍ ମନେହୁଏ ନାହିଁ । କାରଣ ଯଦି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଚକିଣ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୫୧୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଘାଣ୍ଟା ନେଇଥିବେ ତେବେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୟାଳିଶ ବର୍ଷ ଜୀବିତ ଥିବେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ମହାପ୍ରୟାଣ ଶାଠିଏ ବର୍ଷରେ ନୁହେଁ, ୭୭ ବର୍ଷ ବୟସରେ ହୋଇଥିବ । ଅବଶ୍ୟ କେତେକ ଆଲୋଚକ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ୭୦ ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବିତ ଥିଲେ ବୋଲି ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୁଦ୍ରିତ ତଥା ପ୍ରାଚୀନ ତାଲପତ୍ର ପୋଥି ଆକାରରେ ଥିବା ଚରିତାମୃତର ଉଲ୍ଲେଖ ଅନୁସାରେ ଏ ପ୍ରକାର ବିବରଣ କୌଣସି ଦୃଢ଼ଭିତ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ମନେହୁଏ ।

‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ରେ ଥିବା ତଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଅନୁରାଧା-ବିଚ୍ଛା ରାଣିରେ ଭଦ୍ରପଦ ମାସ ଶୁକ୍ଳାଷ୍ଟମୀ ଦିନ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଭରଣସ୍ୱ ପଞ୍ଜିକାର ଗଣନା ଅନୁସାରେ ଏହି ଦିନ ଓ ନକ୍ଷତ୍ର ୧୮-୮-୧୪୮୫ ଓ ୧୩-୮-୧୫୧୧ ତାରିଖ ଦିନ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହୃଦ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ୧୫୧୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ ଦୃଷ୍ଟିଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ଉତ୍ତେଜଣ ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥିଲା । ୧୫୮୫ରୁ ଯଦି ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ ତେବେ ୧୫୧୦ ବେଳକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ବୟସ ୭୫ ବର୍ଷ ହେବ ଏବଂ ୧୫୫୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ୭୭ ବର୍ଷ ବୟସରେ ତାଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଥିବ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଅନୁମାନ କରିବାର କୌଣସି ଭିତ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ମହାପ୍ରାଣ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ୧୫୧୩ ଶକାବ୍ଦ ଭଦ୍ରମାସ ୧୫ଦିନ ଶକିବାର ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଅଷ୍ଟମୀରେ ଅନୁରାଧା ନକ୍ଷତ୍ର ଯୁକ୍ତ ବିଚ୍ଛା ରାଣିରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଆପାତତଃ ଗ୍ରହଣୀୟ ମନେହୁଏ । ଭରଣସ୍ୱ ପଞ୍ଜିକାର ଗଣନା ଅନୁସାରେ ସେହି ଦିନଟି ୧୫୧୧ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ୧୩ ତାରିଖ ବୋଲି ଜର୍ଦ୍ଧାରଣ କରାଯାଇ ପାରେ ।

ବାଲ୍ୟଜୀବନ ଓ ଶିକ୍ଷା

ପଣ୍ଡିତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପଣ୍ଡିତ ବୟସରେ ପୁଅ ସନ୍ତାନ ପାଇଥିବାରୁ ମହାବାହୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କୃପା ଲଭି ହେଲେ ବୋଲି ଭାବି ଯଥା ସମୟରେ ନବଜାତ ପୁଅର ‘ଜଗନ୍ନାଥ’ ବୋଲି ନାମକରଣ କଲେ । ବାଳକମାନଙ୍କ ସହୃଦ ଖେଳିବା ସମୟରେ ସେ ହରେଶ୍ରୀମ କୃଷ୍ଣ ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ଜନ-ଶ୍ରୁତିରୁ ସୂଚନା ମିଳେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗୁଳର ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ତତ୍ତ୍ୱର୍ଥ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପଦାର୍ପଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଚୂଡ଼ାକରଣାଦି ସମ୍ବାର ଯଥାସ୍ଥିତି ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ପଞ୍ଚମ ବର୍ଷରେ ବିଦ୍ୟାରମ୍ଭ ପରେ ସେ ଗ୍ରାମ ଗୁଡ଼ିଆଳୀରେ ଅଧ୍ୟୟନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅଷ୍ଟମ ବର୍ଷରେ ତାଙ୍କର ବ୍ରତୋପନୟନ ହେଲା । ଉପନୟନ ପରେ ବାରବର୍ଷ ବୟସ ମଧ୍ୟରେ ସେ ପିତାଙ୍କଠାରୁ ସାଧାରଣ ଭାବେ ବେଦ, ବେଦାନ୍ତ, ଅମରକୋଷ, କଳାପ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ବ୍ୟାକରଣ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ କଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ପରମ୍ପରା ଅନୁଯାୟୀ ପିତାମାତା ପୁଅର ବିବାହ ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଜଗନ୍ନାଥ ବିବାହ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ପିତାଙ୍କୁ ବିରାଜିତଭାବେ ଜଣାଇଦେଲେ । ବହୁ ବୁଝାଇବା ପରେ ବି ଜଗନ୍ନାଥ ବିବାହ ପାଇଁ ସମ୍ମତ ନ ହେବାରୁ ମାତାପିତା ପୁଅର ଅନୁରୋଧ ଏଡ଼ିନପାଇ ନିଜ ଉଦ୍ୟମରୁ ନିବୃତ୍ତି ହୋଇଥିଲେ ।

ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପିଲାଟି ଦିନରୁ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତରେ ବିଭେର ଥିଲେ । ଆଜୀବନ ସନ୍ନ୍ୟାସ ବ୍ରତ ନେବାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେବା ପରେ ସେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଶାସନରେ ଥିବା ଆର୍ୟ୍ୟଙ୍କଠାରୁ ଗୁରୁବେଦ, ସନ୍ନ୍ୟାସବେଦ ଓ ସାମବେଦ ସହୃଦରେ ବଶେଷ ଶିକ୍ଷାଲାଭ ସହୃଦ ନ୍ୟାୟ, ବେଦାନ୍ତ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ଭଗବତାଦି ପୁରାଣ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଦବାକର ଦାସଙ୍କ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖରୁ ସୂଚନା ମିଳେ—

ଦ୍ୱାଦଶ ବରଷର ବେଳେ । ପିତା ବିବାହ ବିରୁଦ୍ଧିଲେ ॥
ପିତାଙ୍କୁ ବିଷା ବୋଲି ନାହିଁ । ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବେଦାନ୍ତ ପଢ଼ନ୍ତି ॥

ରତ୍ନ ଘରୁ ଯେ ସାମ ତଳ । ଦେବ ଅଭ୍ୟାସ ଚଳେ ପୁଣି ।
 ସତଳ ଶାସ୍ତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ । ଭରତ ସମସ୍ତ ପଢ଼ିଲେ ।
 ଶ୍ରୀରାମାୟଣ ବ୍ରହ୍ମ ସାଧ । ଶ୍ରୀ ଭଗବତେ ଦେଲେ ବୁଦ୍ଧି
 ଦ୍ରାବଣ ସୁଦ୍ଧ ଭଗବତ । ଶୀଳା ଶିଷ୍ୟତା ହିଁ ସହୃଦ ।

(ଉ. ଚ. ପୃ-୧୩)

ଚେଷ୍ଟନର ସେ ଶ୍ରୀରାମାୟଣ 'ସ୍ଵର୍ଗାରୋହୀ ଶୀଳା' ସହୃଦ ଶ୍ରୀମତ୍
 ଭଗବତ ଆୟତନ ଚେଷ୍ଟା ଶ୍ରୀରାମ ଅନୁଶୀଳନରୁ ଜଣାଯାଏ । ତତ୍ତ୍ଵ
 ବ୍ୟାପାର ଭାବ ଶ୍ରୀରାମ 'ଶ୍ରୀ ଭଗବତ'ରେ ତାହାର ସୁଦ୍ଧା ଦେଖାଦେଖିବାର ମନେ-
 ହୁଏ ।

ଅନୁଚ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ଉଦ୍ଭାସ ଉତ୍ତରର ସେ ଅଭ୍ୟାସ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ
 ସବୁ ତାହା ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଅନୁଚ ଉପଦେଶରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ଶ୍ରୀରାମ
 ଭଗବତର ଅନୁଶୀଳନରୁ ସେ ଶ୍ରୀରାମ ପୁଣି ଆୟତନ ଚେଷ୍ଟାରେ ସୁଦ୍ଧା
 ମିଳେ । ତତ୍ତ୍ଵବ୍ୟାପାର ଶାସ୍ତ୍ରର ମହାଭାରତ, ଉପନିଷଦ, ସମାଧିତ, ଦେବ-
 ଗୋବିନ୍ଦ ବ୍ରହ୍ମର ଶ୍ରୀରାମ ବ୍ରହ୍ମ ଆୟତନ ଚେଷ୍ଟା ଉପେକ୍ଷା ଉପେକ୍ଷା ସେଗୁଡ଼ିକର
 ସମ୍ମାନ, ଉପଦେଶ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ଶ୍ରୀରାମର ଦ୍ଵାରା ଉଦ୍ଭାସ ଦେଖି ଶ୍ରୀରାମ
 ପ୍ରସାଦିତ ହୋଇଥିବା ନାମରେ ତାଙ୍କ ଭଣିତ ଶ୍ରୀରାମ ଉପଦେଶରୁ ଅନୁଶୀଳନ
 ଲାଭିଥାଏ । ଶ୍ରୀରାମ ଭଗବତ ଉପଦେଶ ଶ୍ରୀରାମ ସେ ଶ୍ରୀରାମର ମହାଭାରତ
 ଶ୍ରୀରାମର ଉପଦେଶ । ଶ୍ରୀରାମ ଆୟତନରେ ଏହା 'ସ୍ଵର୍ଗାରୋହୀ' ନାମରେ
 ଅବଦିତ । ସ୍ଵର୍ଗାରୋହୀ ଅନୁଶୀଳନ ଏହାର ଶ୍ରୀରାମ ଶ୍ରୀରାମର ଦ୍ଵାରା । ତେଣୁ
 ଉଦ୍ଭାସ ଉପଦେଶ ଶ୍ରୀରାମ ଶ୍ରୀରାମର ଦ୍ଵାରା ଅନୁଶୀଳନ ହୁଏ । ଅନୁଶୀଳନ
 ଉପଦେଶରୁ 'ଚେଷ୍ଟାବଦନା'ରେ ଦେଖି ନିଜର ଓ ଶ୍ରୀରାମରାୟଣ
 ମହାଭାରତ ଉଦ୍ଭାସ ଉପଦେଶ ଶ୍ରୀରାମର ଦ୍ଵାରା ଶ୍ରୀରାମର ଉପଦେଶ ।
 ଉଦ୍ଭାସ ଉପଦେଶ ମହାଭାରତର ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ଏହାର ସୁଦ୍ଧା ଦେଖି ଶ୍ରୀରାମ
 ଶ୍ରୀରାମ—

ଏ ସେ ସୁଦ୍ଧା ଭଗବତ । ଶ୍ରୀରାମର ଶ୍ରୀରାମ ଶ୍ରୀରାମ ।

(୩—୩୩)

ବୋଲଇ ବିପ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ । ଗୀତ ପ୍ରବନ୍ଧେ ଭଗବତ ॥

(୭—୧୦)

×

×

×

ସହାର ହୃଦେ କୃଷ୍ଣବାଣୀ । ଗୀତ ମୁଁ ବରଚକ୍ଷ ଅଣି ॥

(୧୦—୮୦)

ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ପ୍ରଣୀତ ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ର,
ପୁରାଣ, କାବ୍ୟ ନାଟକାଦି ସହସ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ତଥା ସଙ୍ଗୀତ
ବିଦ୍ୟାରେ ନିପୁଣତା ଅର୍ଜନ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ ।

ପୁରାଣ ପାଠ ଓ ଭଗବତ ରଚନା

ଗଜପତି କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ବ ସମୟରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ନିତ୍ୟ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ ପାଠର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । କପିଳେନ୍ଦ୍ରରଦ୍ୱାରା ଶାସନର ନିର୍ଦ୍ଦେଶନ ଦାସ ପ୍ରଥମେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିୟୋଜିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେହିଦିନ ଠାରୁ ପୁରାଣପାଠ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ହୋଇଆସୁଛି । ନିର୍ଦ୍ଦେଶନ ଦାସ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନ ଦାସଙ୍କର ଚତୁର୍ଥ ପୁରୁଷ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ପୁରାଣପାଠ ଦାସବଂଶର କୌଳିକ ବୃତ୍ତି ରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପିତା ଭଗବାନ ଦାସ ମଧ୍ୟ ପୁରାଣପଣ୍ଡା ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି ସୂଚୁ ପୁରନା ଦିଆଯାଇଛି ।

ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଶାସ୍ତ୍ରବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଅଲ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ବେଦାଦି ଶାସ୍ତ୍ର, ବ୍ୟାକରଣ, କୋଷ, କାବ୍ୟ, ନାଟକାଦି ସହିତ ପୁରାଣ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ଅଧ୍ୟୟନ ଶେଷ କରିପାରିଥିଲେ । ଅଠର ବର୍ଷ ବୟସରେ ତାଙ୍କର ପିତା ଭଗବାନ ଦାସଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ପୈତୃକ ପୁରାଣ-ପଣ୍ଡା ବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରି ପ୍ରତ୍ୟହ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ଯାଇ ବଟଗଣେଶଙ୍କ ପାଖରେ ପୁରାଣ ପାଠ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସମ୍ପୃକ୍ତ ଭଗବତକୁ ସୁସ୍ମରରେ ଆବୃତ୍ତି କରି ସେ ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ ସରଳ ଓ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାଷାରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ପରମ ଭଗବତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସୁଦ୍ଧା ପରମ୍ପରା ଭଙ୍ଗ କରି ଚିକ୍କାଳୀନ ସମାଜର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ରଚନା କରିଥିବା ବିଷୟରେ ସୁଚନା ଦେବାକୁ ଯାଇ ଧବାକର ଦାସ କହିଛନ୍ତି—

ଏମାନ ସାଧୁଲେ ବିଶେଷ । ହୋଇଲୁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ବର୍ଷ ॥

ବଟ ଗଣେଶଙ୍କ ଅଗ୍ରତ । ରଚିଲେ ଭାଷା ଭଗବତ ॥

ପଢ଼ୁଣଥାନ୍ତି ସୁଖ ପାଇ । ଗଣେଶ ଦେଉଥାନ୍ତି କହ ॥

(କ:ଚ:, ପୃ—୧୩)

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଅଷ୍ଟାଦଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ‘ଭଗବତ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିବା ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଉକ୍ତିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚିତ ହୁଏ ।

କିନ୍ତୁ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ର ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଉକ୍ତିରୁ ଅନୁର୍ଗତ “ବଟଗଣେଶଙ୍କ ଅଗ୍ରତ । ରଚିଲେ ଭାଷା ଭଗବତ ॥” ପଞ୍ଚ-ଶ୍ରୁତି ମୁଦ୍ରିତ ପୁସ୍ତକରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଚୀନ ତାଳପତ୍ର ପୋଥିରେ ତାହା ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ତାଳପତ୍ର ପୋଥିଗୁଡ଼ିକରେ ସେହି ପଞ୍ଚ-ଶ୍ରୁତି ନିମ୍ନମତେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି—

ବଟ ଗଣେଶଙ୍କ ଆଗରେ । ଶ୍ରୀଭଗବତ ନିରନ୍ତରେ ॥

ପୁରୀପର ସଙ୍ଗତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ପାଠ ଯଥାର୍ଥ ଓ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ମନେ ହୁଏ । ତେଣୁ ମୁଦ୍ରିତ ପୁସ୍ତକରେ ମୂଳ ପାଠକୁ ସଂଶୋଧନ କରିବାକୁ ଯାଇ ବିକୃତ କରାଯାଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । କେତେକ ଆଲୋଚକ ଏହି ପଞ୍ଚ-ଶ୍ରୁତିକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭଗବତ ରଚନା କରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ମତ ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହାଦ୍ୱାରା କରି ଦବାକର ଦାସଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଯେ ଭଗବତକାର ନୁହନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସ୍ୱପ୍ରଣୀତ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ବଟଗଣେଶଙ୍କ ଆଗରେ ପଢ଼ି ସମବେତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଉଥିଲେ । ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କିଛି ନାହିଁ । ତେଣୁ ବଟଗଣେଶଙ୍କ ଅଗ୍ରବର୍ତ୍ତୀ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଭଗବତର ରଚନା କ୍ଷେତ୍ର ଅପେକ୍ଷା ତା’ର ପଠନ, ଶ୍ରବଣ ଓ ପ୍ରବଚନର କ୍ଷେତ୍ର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ମନେ ହୁଏ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଜନଶ୍ରୁତି ଅନୁଯାୟୀ ନିରନ୍ତରା ବିଧବା ଜନନୀ ପଦ୍ମାବତୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚରିତ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ମାତୃଭକ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଜନନୀଙ୍କର ଅନ୍ତିମ ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ ନିମିତ୍ତ ସସ୍ପୃହ ଭଗବତକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରି ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ରଚନାର ଏହାହିଁ ମୂଳ କାରଣ ଥିଲା ବୋଲି ପଣ୍ଡିତମାନେ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ରଚନାର କାରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଚରିତକାରମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତ ପୋଷଣ କରିଥିବାର ଜଣାଯାଏ ।

ଭଣ୍ଡାର ଦାସ ତାଙ୍କ “ଚୈତନ୍ୟ ଭଗବତ” ରେ ମଧ୍ୟ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା କରିବାକୁ ଯାଇ କହୁଛନ୍ତି—

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୁଖ ଚାହିଁ । କହନ୍ତି ଚୈତନ୍ୟ ଗୋସାଇଁ ॥
 ପଞ୍ଚସଖାକୁ ଆଜ୍ଞା କର । ପୁରାଣ ଯେତେ ଶୁଦ୍ଧସାର ॥
 ନ ଜାଣି ପ୍ରାଣୀ ପଶୁଜନ । ପାପରେ ହୋଇଲେ ଦହନ ॥
 ପଞ୍ଚସଖାଏ ଅବତାର । ମୋହର ଅଂଶରୁ ବାହାର ॥
 ପୁରାଣ ଗୀତ ରସ କର । ଗାଇବେ ମୁଖେ ରାମହର ॥
 ଲେଖିବେ ମୋହର ଚରିତ । ଶୁଣିଣ ପ୍ରାଣୀ ହେବେ ମୁକ୍ତ ॥
 ପୁରାଣ ଗୀତ ରସସାର । ଲେଖ ଶ୍ରୀମୁଖେ ଅଜ୍ଞାକର ॥

(ଚୈ: ଷ:, ପୃ-୨୮)

ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟତମ ଚରିତକାର ଭକ୍ତ ରାମଦାସ ତାଙ୍କ “ଦାର୍ପ୍ୟତା ଭକ୍ତ ରସାମୃତ” ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏ ବିଷୟରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସ୍ବୟଂ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଦେଶ ମତେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ରଚନା କରିଥିଲେ—

ସେ ମହାପୁରାଣ ଚରିତ । ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧେ କଲେ ଗୀତ ॥
 ରୁ ନିଶ୍ଚେ ପବିତ୍ର ହୋଇବୁ । ଅଶେଷ ପ୍ରାଣୀଙ୍କି ତାରବୁ ॥
 ଶ୍ରୀଭାଗବତ ଶୁଣି କର୍ଣ୍ଣେ । ପବିତ୍ର ହେବେ ପ୍ରାଣୀମାନେ ॥
 କର ରୁ ଏହି ଅନୁକୂଳ । ଲଭ ରୁ ପରମ ମଙ୍ଗଳ ॥
 ଏମନ୍ତ ଦାସେ ଆଜ୍ଞା ପାଇ । ସ୍ବପନେ ପ୍ରଭୁକୁ ଜଣାଇ ॥
 ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ଦଶ ମୁଁ ବାହାର । ମୁନିମାନଙ୍କୁ ଅଗୋଚର ॥
 ଫେଡ଼ି ଏକଥା ଆଜ୍ଞା ହେଉ । ଶୁଣି ବୋଲନ୍ତି ମହାବାହୁ ॥
 ଭୟ ନକର ରୁମ୍ଭେ କହୁ । ଗୀତ ରୁ କର ମୁହିଁ ଅଛୁ ॥
 ତୋ ଦୁଃସପଦେ ବସିଥାଇ । ମୁଁ ଯାହା ଦେଉଥିବି କହୁ ॥
 ତାହା ରୁ ପଞ୍ଚ ସେନି ଲେଖ । କହୁ ଚଳିଲେ ପଦ୍ମମୁଖ ॥

(ଦା:ଭ:ର, ପୃ—୧୨୪-୧୨୫)

ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଦେଶ ଅନୁସାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ରଚନା କରିଥିବା ବିଷୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଗ୍ରନ୍ଥର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥଳରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

କବି ଦବାକରଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଅଠର ବର୍ଷ ବୟସରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହୃଦ ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ତବର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ କରି ଲେକମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଉଥିଲେ—

ଶ୍ରୀ ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ । ଦଶମସ୍କନ୍ଧ ଭଗବତ ॥
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ତବର ବିଶ୍ଵର । ପଢ଼ନ୍ତି ଗଣେଶ ଅଗ୍ରର ॥
 ପୁରାଣ ପଢ଼ିବାର କାଳେ । ଭକତି ପ୍ରକାଶନ୍ତି ବଳେ ॥
 ପୁରାଧାରଣ ସଙ୍ଗେ ମିଶି । କଲ୍ପବଟର ମୂଳେ ବସି ॥
 ପ୍ରାକୃତ ଭଗବତ ବାଣୀ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଲୀଳା ଚରଣିଣୀ ॥
 ନିର୍ମଳ ସୁଧା ପାନ କରି । ସମସ୍ତେ ଛନ୍ତି କର୍ଣ୍ଣ ଦେଶ ॥
 ଏହି ସମୟେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ । ସଙ୍ଗତେ ସେନ ସଖାରଣ ॥
 ବଟ ତଳରେ ବିଜେ କଲେ । ପୁରାଣ ଶୁଣି ତୋଷ ହେଲେ ॥

(କ.ଚ.,ପ—୧୫-୧୬)

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତର ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧରୁ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ତବଟି ପଢ଼ି ସମବେତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଉଥିଲେ ତରଳକାର ହବାକର ତାହାକୁ ନିମ୍ନମତେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି—

ଶ୍ରେୟଃ ସ୍ତବଂ ଭକ୍ତମୁଦୟତେ ବିଷ୍ଣୁ
 କୁଣ୍ୟାନ୍ତ୍ର ଯେ କେବଳ ବୋଧ ଲବ୍ୟୟେ ।
 ତେଷାମସୌ କ୍ଲେଶଳ ଏବଂ ଶିଷ୍ୟତେ
 ନାନ୍ୟଦ୍ ଯଥା ସୁଲ ଚୁଷାବଦାତିନାମ୍ । ୧୦-୧୪-୪ ॥

ହେ ପ୍ରଭୋ ଭକତି ରମ୍ଭର । ଆଶ୍ରେ ନକରି ଯେଉଁ ନର ॥
 କେବଳ ଲଭିବାକୁ ଈଶ । କ୍ଲେଶ କରନ୍ତି ଅନୁଷ୍ଠଣ ॥
 ତାଙ୍କର କ୍ଲେଶ ହିଁ ଯେ ମୂଳ । କେବେହେଁ ନ ଲଭନ୍ତି ଫଳ ॥
 ତତ୍ତ୍ଵମ୍ ଆଶେ ଚନ୍ଦ୍ର କୁଟି । କେବଳ ସେ ପଶିଗ୍ରମଟି ॥

(କ.ଚ.,ପ—୧୭)

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର ଆଗମନ ବେଳକୁ (୧୫୧୦—
 ଖ୍ରୀ:ଅ:) ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତର ରଚନା ଶେଷ ହୋଇଥିବା ଉପଯୁକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ
 ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଏ ବିଷୟରେ କେତେକ ପଣ୍ଡିତ ଆଲୋଚକ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ
 କରି କହୁଛନ୍ତି ଯେ ଅଠର ବର୍ଷ ବୟସ ଜଣେ ଧୂବକ ପକ୍ଷରେ ଭଗବତ ପରି
 ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ସନ୍ଦେହର କୌଣସି ଦୃଢ଼ଭିତ୍ତି
 ଥିଲପରି ମନେହୁଏ ନାହିଁ । କାରଣ କେବଳ ଅନୁମାନ ଆଧାରରେ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ-
 ଚରିତାମୃତ’ର ଉଲ୍ଲେଖକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ଆଦୌ ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ ।
 କି ବଦାକର ଦାସ ଗ୍ରନ୍ଥର ଉପସଂହାରରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଅଷ୍ଟାଦଶ ବରଷଠାରେ । ଶ୍ରୀଚକ୍ରନ୍ୟ ଭେଟ ହେଲେ ॥
 ଷଡ଼ବରଷ ନିରନ୍ତର । ସେବିଲେ ଚୈତନ୍ୟ ପୟର ॥
 ଏ ଅନ୍ତେ ଛଦଶ ବରଷ । ପ୍ରେମ ସାଧିଲେ ଅଦ୍ଭୁତ ॥
 ଶାଠିଏ ବର୍ଷ ସମୟରେ । ପ୍ରେମ ସ୍ଥାପି ସ୍ଥାନେ ଗମିଲେ ॥

(କ:ର:, ପୃ—୩୦୮)

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ମାଳାଚଳରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ଓ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଖର୍ଯ୍ୟ
 ଭ୍ରମଣରେ ଯିବା ପୁର୍ବରୁ ପୁରୀରେ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ଦିନ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ ।
 ସେହି ସମୟରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହୃଦ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ
 ହୋଇଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଅନୁମତି
 ନିମ୍ନେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କଠାରୁ ଘାଷା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଖର୍ଯ୍ୟ-
 ଭ୍ରମଣରୁ ଫେରି ପୁରୀରେ ସ୍ଥାୟୀଭାବେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (୧୫୧୦—
 ୧୫୧୫ ଖ୍ରୀ:ଅ:) ଘାସ ଛଅ ବର୍ଷ କାଳ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତାଙ୍କ ପଦସେବା ଅଥବା
 ପାଦୁକା ସେବା କରି ତାଙ୍କର ଭାବନାରେ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରିଥିବା ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ
 ଉକ୍ତ ଚିତ୍ରରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଛଦଶ ବର୍ଷ ସେ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ସାଧନାରେ
 ନିମଜ୍ଜିତ ଥିଲେ । ତେଣୁ ତାପୁର୍ବରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୫୧୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବେଳକୁ ଓଡ଼ିଆ
 ଭାଗବତ ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ରଚିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା ସେଥିରେ
 ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ

ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆଗମନ ଏବଂ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଥିଲେ ବା ଆଜୀବନ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ଏକ ଦ୍ଵିଲେଖ୍ୟ ଘଟଣା । ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ ଓ ସାମ୍ବୁଦ୍ଧି ସହିତ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଯେପରି ଗଭୀର ସେହିପରି ସେ ବହୁତ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସାଧାରଣ ଜନଜୀବନରେ ନବ ଜୀବନର ପଦକୃଷ୍ଟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଂଶାବତାର ରୂପେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ଗୌରକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଆସନ ଲାଭ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେବତାର ସମ୍ମାନରେ ଆଦୃତ ଓ ପୂଜିତ ହୋଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ବିଶେଷତଃ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାଧୁ, ସଙ୍କଳ, ଭକ୍ତ, କବି କୋବିନ୍ଦବୃନ୍ଦ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ନିଜ ଭିତରେ ପାଇ ଜୀବନକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର କାବ୍ୟ, କବିତା, ଚଉତିଶ ପ୍ରଭୃତିରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରମୁଖ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ଓ ମାଳାଚଳରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଅବ୍ୟବହୃତ ପୁର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖ୍ୟ ଉଚ୍ଚକବି ବଳରାମ ଦାସ, ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ, ଅନନ୍ତ ଦାସ ଓ ଅରୂପ ଦାସଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଥିଲା । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପରିଚିତା ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ସମୟରେ ସେମାନେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ବୋଲି କବି ରଘୁର ଦାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘ଚୈତନ୍ୟ ଶ୍ରବଣ’ରୁ ସୂଚନା ମିଳେ ।

ସଙ୍ଗେତେ ବଳରାମ ଦାସ । ଯଶୋବନ୍ତ ଅରୂପ ଦାସ ॥
ଅନନ୍ତ ଦାସ ସଙ୍ଗତର । ଶୁଣି ସଖାଙ୍କ ଧରି କର ॥
ଏମନ୍ତେ ଚୈତନ୍ୟ ଗୋସାଇଁ । କ୍ଷେତ୍ର ତାହାଶାନ୍ତ୍ରୀତ ହୋଇ ॥
ଅଇଲେ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରି । ଶିବୀ ମୁରଲୀ ନାଦ ଶୁଭ ॥

(ଚୈ:ଭ: ଅ-୪୭, ପୃ-୨୭୧)

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଉଦ୍ଧୃତରୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ ଓ ପରିଚୟ ସଙ୍ଗେଷରେ ଘଟିଥିବାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁମିତ ହୁଏ । କବି ଦବାକର ଦାସଙ୍କ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁଯାୟୀ ନୀଳାଚଳରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାର (୧୫୧—ଶ୍ରୀଷ୍ଟାଦ) ଅଳ୍ପ କେତେଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପଥମ ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଥିଲା । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକମାସ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ ବୋଲି କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ର ନିମ୍ନୋଦ୍ଧୃତରୁ ଜଣାଯାଏ ।

କ୍ଷେତ୍ରେ ଏକମାସ ଅବଧି । ଶାସ୍ତ୍ର ଚରଣ କଲେ ବୁଦ୍ଧି ॥
ମାଧବ ରହିଲେ କ୍ଷେତ୍ରର । ଦେଉଲେ କରିଇ ସମ୍ଭାର ॥

(ବୈ:ଲ: ଅ—୪, ପୃ—୨୩)

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତେଦିନ ପାଇଁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ ସେତେବେଳେ ନିଜର ଅନୁଗତ ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରତିଦିନ ସେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରକୁ ଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ନାମ-ଜର୍ତ୍ତନ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥିଲେ । ତଦ୍ଦିନେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପରିତମା କରିବା ସମୟରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ବଟଗଣେଶଙ୍କ ପାଖରେ ଯେତେବେଳେ ପହଞ୍ଚିଲେ ସେତେବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସରଳ ସୁବୋଧ ଭାଷାରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ସେଠାରେ ସମବେତ ହୋଇଥିବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଉଥିଲେ । ଭକ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଲଳିତ ମଧୁର କଣ୍ଠସ୍ଵର ଓ ଭାଗବତର ତତ୍ତ୍ଵ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସୁନ୍ଦର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଶୁଣି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପରମ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭକରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ମନରେ ଭାବାନ୍ତର ଜାତ ହେଲା । ସେ ପ୍ରେମବିଭୋର ହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ଗାଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ ପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ କଲେ । ପ୍ରାଣ ଓ ମନରେ ଅସୁବ ପୁଲକ ସୃଷ୍ଟି ହେବାରୁ ଉଭୟ ଦର୍ପ ସମୟ ଧରି ଆଲିଙ୍ଗନାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଦବାକର ଦାସ ଏହି ମିଳନ ଘଟଣାକୁ ନିମ୍ନମତେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି—

ଏହି ସମୟେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ । ସଙ୍ଗତେ ଘେନି ସଖାଗଣ ॥
ବଟ ତଳରେ ବିଜେ କଲେ । ପୁରାଣ ଶୁଣି ତୋଷ ହେଲେ ॥
ପ୍ରେମସ୍ଵାବରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ । ଦାସଙ୍କୁ କଲେ ଆଲିଙ୍ଗନ ॥
ଅତୀତ ଦିବସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ବେନି ରହିଲେ ପ୍ରେମପଥ ॥
ହେଁ ସେ ଡୁଢ଼େ ଡୁଢ଼େ । ଲାଘ କଲେ କ ଗୋହାରି ॥

ଦେଉଳ କରି ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ । ଦାସକୁ ସଙ୍ଗତେ ସେନେ ।
ଦ୍ଵାଦଶ ବାର ଦଣ୍ଡବତ । କଲେ ସେ ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥ ॥

(କ:ଚ:, ପୃ—୨୭)

‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ର ପ୍ରାଚୀନ ତାଳପତ୍ର ପୋଥିରେ ଅତୀତ ଦୃଢ଼ ନୁହେଁ, ଅତୀତ ପ୍ରହର ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଲିଖିତ ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସମୟ ଅତୀତ ପ୍ରହର ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଉଭୟ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ମିଳନକୁ କିନ୍ତୁ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ନିମ୍ନମତେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି—

ଦିନେକ ସଞ୍ଜ ଅବକାଶେ । ଭଗତେ ରୁଣୁ ଯେ ବିଶେଷେ ॥
ଭାଗବତ ଅର୍ଥ ବଖାଶେ । ଆସି ମିଳିଲେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟେ ॥
ଭାଗବତ ଅର୍ଥ ଶୁଣିଲେ । ଶ୍ରୀମୀର ଭାବ ସେ ବୁଝିଲେ ॥
ନୟନ ଅଶ୍ରୁ ଜର ଜର । ଅଙ୍ଗେଣ ଦୁଲକ ଅପାର ॥
ଜଗନ୍ନାଥର ଏତେ ଭାବ । ଚୈତନ୍ୟ କଲେ ତାହା ଠାବ ॥
ବୋଇଲେ ତୁ ଭଗତଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଭଗତଭାବେ ମତ ଦୁଷ୍ଟ ॥
ତୋ ଭାବ ମୁଁ କାହୁଁ ପାଇବି । ତୋହର ସଙ୍ଗ ନ ଛାଡ଼ିବି ॥
ଅତୀତ ପ୍ରହର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ । ଦୁହେଁ ରହିଲେ କୋଳାଗତେ ॥
ଦୁହେଁ ଏକତ୍ର ଠାବେ ବସି । ପରସ୍ପରକୁ ପ୍ରଣାମନ୍ତ୍ର ॥
ସ୍ଵାମୀ ତୁ ବୋଇଲୁ ଚୈତନ୍ୟ । ପ୍ରଭୁ ତୁ ବୋଇଲୁ ଆପଣ ॥
ସମୁଦ୍ର ନଦୀ ଯେ ମିଶିଲୁ । ଭାବ ତରଙ୍ଗ ଉତ୍ତରିଲୁ ॥

(ବୈ:ଲ:, ଅ—୪, ପୃ—୨୩-୨୪)

ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ପରିଚୟ ପରେ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଭକ୍ତ ପ୍ରବର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସକୁ ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମମୟ ମୁଖି ମହାବାହୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତ ବୋଲି ଭାବ ସମ୍ମାନିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କହିଲେ—‘ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ମହାପ୍ରେମର ଭଣ୍ଡାର । ତେଣୁ ସେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ନମସ୍ୟ ଓ ପୁଜ୍ୟ’—ଏହି କଥା ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣି ସମବେତ ବୈଷ୍ଣବବୃନ୍ଦ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସକୁ ଯଥୋଚିତ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପରିଚୟ ଓ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଲୋଚନାରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସମୟ ଅତିବାହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଅନୁରାଗ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ମନରେ ଘୋର ଅସନ୍ତୋଷ ଭାବ ଜାତ ହେଲା । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ

ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ମନୋରାଜ୍ୟ ବୁଝିପାରି ସେମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ବନା ଦେବାକୁ ଯାଇ କହୁଥିଲେ—

ଦ୍ଵାରକା ସୁରେ ଆଜିଯାଏ । ଶ୍ରୀମତୀ ଶବଦଟି ହୁଏ ॥
 ଜ୍ଞାନ ବା ଅଜ୍ଞାନ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ହରିଙ୍କ ଶରୀର ସେ ଜାଣ ॥
 ଜଗତ ଦଇବ ଅଧୀନ । ମନ୍ତ୍ର ଅଧୀନ ଦେବ ଜାଣ ॥

×

×

×

ଯେ ଅଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାସ । ସେ ଅଙ୍ଗେ ଅଛୁ ଭକ୍ତରସ ॥
 ସେ ବସୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମାନ । ତା ସଙ୍ଗେ ନ ରହିବ ଆନ ॥

(କ:ଚ: , ପୃ—୧୮)

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସେହପର ଜଣେ ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କାହାର ମନରେ ଦ୍ଵିଧାସ୍ଵାଦ ରହୁବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଉଦାର ଭାବନାର ବିଶେଷ କିଛି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଫଳରେ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ଦୃଢ଼ତାରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଅନୁଗତ ବୈଷ୍ଣବ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ତାଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଅସନ୍ତୋଷ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବାର ଜାଣିବାକୁ ପାଇ ଭକ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିଯାରି ଦୁଇହାଣ୍ଡି ଅଭିପ୍ରାୟ ଦୁଇ ହାତରେ ଧରି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ହାତ ଧୋଇଯାରି ତାଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ‘ଆସ ହେ ଭକ୍ତସୁର୍ଯ୍ୟ ଦାସେ’ ବୋଲି କହିବାରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ହାତଯୋଡ଼ି କହିଲେ—‘ପ୍ରଭୋ ! ମୁଁ ଦାସା ଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ । ତେଣୁ ମୁଁ ଅସ୍ମୁଖ୍ୟ । ଆପଣ ଦୟାକରି ମୋତେ ଦାସା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।’ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କହିଲେ—‘କାହିଁକି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ ତାହା ପ୍ରକାଶ କର । ଦାସା ନେଇ ନ ଥିବାର କାରଣ ମୁଁ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ଚାହୁଁଛି ।’

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ବିନମ୍ର ଭାବେ ପ୍ରଣାମ କରି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ କହିଲେ— ‘ପ୍ରଭୋ ! ଦାସା ଦ୍ଵାରା ଜ୍ଞାନଜ୍ଞାନ କୃତ ସମସ୍ତ ପାପ ଦୂର ହୁଏ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା, ସୁରାପାନ, ସୁବର୍ଣ୍ଣପ୍ରେୟସ, ବ୍ରୂଣହତ୍ୟାଦି ମହାପାତକ କ୍ଷୟ ହୁଏ । ଉତ୍ତମକୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ବେଦାଦି ଶାସ୍ତ୍ରମାନ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ମଧ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତହୃଦୟ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ ନିରର୍ଥକ ହୋଇଯାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଦାସା ଗ୍ରହଣ ଆବଶ୍ୟକ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୈଷ୍ଣବ ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଦାସା ନେଲେ ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ଲଭ-

କରେ । ସେହପରି ଶକ୍ତିସ୍ୱ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଦାକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କଲେ
ବ୍ୟକ୍ତ ଯଥାକ୍ରମେ ଇନ୍ଦ୍ରଲୋକ, ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରଲୋକ ଓ ରତ୍ନଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।
ସଙ୍ଗୋପଗ ବର୍ଣ୍ଣ, ଲିଙ୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ସେ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ନାମ ଜାଣିନ କରନ୍ତି ଦାକ୍ଷା
ପ୍ରଦାନରେ ସେ ସଙ୍ଗେଷ୍ଟ ବୈଷ୍ଣବଗୁରୁ ରୂପେ ବିବେଚିତ । ଆପଣ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୂଳକ
ସଙ୍ଗେଷ୍ଟରେ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ । ତେଣୁ ଆପଣ ମୋତେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରରେ ଦାକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ
କରନ୍ତୁ—

ହରେ ରାମ ହରେ ରାମ ରାମ ରାମ ହରେ ହରେ ।

ହରେ କୃଷ୍ଣ ହରେ କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ହରେ ହରେ ॥

ଏହି ଷୋଳ ନାମ ଓ ବଚନ ଅକ୍ଷର ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଠ ମହାମନ୍ତ୍ରରେ ମୁଁ ଦାକ୍ଷା
ନେବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି । କାରଣ, ଏହି ମନ୍ତ୍ର ସେ ସାଧନା କରେ ତାର ସମସ୍ତ
ବାଞ୍ଛା ସିଦ୍ଧ ହୁଏ । ମନ୍ତ୍ରଟିର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସ୍ୱୟଂ ମହାବାହୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ
କହୁଛନ୍ତି—

ଚକ୍ଷୁକୁ ହରିବାରୁ ମୁହିଁ । ହରି ନାମରେ ମୁଁ ବୋଲଇ ॥

ଚକ୍ଷୁରେ ରମଣ ମୋହର । ତେଣୁଟି ରାମ ନାମ ମୋର ॥

କାମକଳାକୁ ଆକର୍ଷଣ । କରିବାରୁଟି ମୁହିଁ କୃଷ୍ଣ ॥

ଆଦ୍ୟରୁ ରାମ ପଛେ କୃଷ୍ଣ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅଟେ ଏହା ଜାଣ ॥

ରାକାର ରାଧା ଆହ୍ଲାଦନା । ମାକାର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱରୂପିଣୀ ॥

ଏହାଙ୍କ ଯୋଗରେ ମୋହର । ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟି କାରବାର ॥

ତେଣୁ ଏ ରାମଶବ୍ଦ କହୁ । ପ୍ରଥମେ ମୁହିଁ ରଖିଅଛୁ ॥

(ନଃ, ପୃ—୨୮)

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ମନୋରାଜ୍ୟ ଜାଣିବା ପରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ କହଲେ—
ବିପବର ! ସବୁ ନାମ ମଧ୍ୟରେ କୃଷ୍ଣନାମ ସଙ୍ଗୋଳ୍ଲଷ୍ଠ ଓ ଅନୁପମ । କିନ୍ତୁ ସେ
ନାମ ରାମ ନାମ ପରେ କିପରି ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇପାରିବ । ସୁବିଷ୍ଣୁଜାନ୍ତ, ଅନୁସାରେ
କୃଷ୍ଣ ନାମହିଁ ପ୍ରଥମେ ଉଚ୍ଚାରିଣ କରିବାର ବିଧି ଅଛି । ତୁମ୍ଭେ ଏହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ
କରିପାର । ସେଥିରେ ମୋର ଆପତ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତୁମେ ଦାକ୍ଷା ନେବା ସୁଦ୍ଧା
ମୋର ଏହି ଶଙ୍କାର ସମାଧାନ କର ।

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳାୟ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୁପ୍ତତ ମହାମନ୍ତ୍ରର
ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିବା ପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ
ସ୍ୱସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅନୁସୂତ ‘ହରେକୃଷ୍ଣ’ ମନ୍ତ୍ରରେ ଦାକ୍ଷିତ ହେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ବାଧ
ନ କରି ଶ୍ରୀରାମଭକ୍ତ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କଠାରୁ ରାମମନ୍ତ୍ରରେ ଦାକ୍ଷା ନେବା ପାଇଁ
ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ—

ତୁମ୍ଭେ ତ ହେବାକୁ ଘାଣ୍ଟିତ । ଆମ୍ଭର ଅଟେ ସନମତ ॥
 ଏ ମଞ୍ଚ ବଳରାମ ଦାସ । ପୁରୁଷାବେ ତୁମ୍ଭ ମାନସ ॥
 ହରେରାମାଦ ମହାମନ୍ତ୍ର । ଯାହା ତୁମ୍ଭର ଅଭିମତ ॥
 ପାଇ ସେ ମୋହର ଆଦେଶ । ତୁମ୍ଭକୁ ଦେବ ଉପଦେଶ ॥
 ଏମନ୍ତ କହୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ । ସେ ବଳରାମକୁ ଶୁଭେଶ ॥
 ଆଜ୍ଞା ଦେଲେକ ହୋଇ ଦୁର୍ଗ । ଦାସକୁ ଦିଅ ଉପଦେଶ ॥

×

×

×

ଚୈତନ୍ୟ ସାକ୍ଷ୍ୟ କରି ଚାହିଁ । ଗୁରୁ ସନ୍ତୋଷ ଭାବ ବହୁ ॥
 ଶ୍ରୀମତ୍ ବଳରାମ ଦାସ । ଘାଣ୍ଟା ବହୁଲେକ ବଶେଷ ॥

(କ:ଚ:, ପୃ—୩୧, ୩୨)

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଉଦାରଭାବ, ସହସ୍ପ୍ରଭା, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସମ୍ମାନରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତାଙ୍କର ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ ମତ୍ତ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଠାରୁ ‘ହରେରାମାଦ’ ମହାମନ୍ତ୍ର ଘାଣ୍ଟା ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଘାଣ୍ଟାଲାଭ ପରେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଗୁଣ ନିମନ୍ତେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗିଲା । ପ୍ରତିଦିନ ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରିବା ପରେ ସେ ବେଦାଧ୍ୟୟନ ଓ ମହାମନ୍ତ୍ର ଜପ ଶେଷ କରି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସେବା ପାଇଁ ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଥିଲେ । ଦିନେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭକ୍ତଭାବ ଓ ବୈଷ୍ଣବ ଜନୋଚିତ ନିରଭିମାନତାରେ ସମୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାଙ୍କର ପୁଅ ସିଦ୍ଧ ଅଙ୍ଗ ବସନ୍ତରେ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ କହିଲେ—“ପ୍ରଭୋ ! ବୈକୁଣ୍ଠପୁରରେ ନିତ୍ୟସ୍ବାଧ୍ୟାୟ ମଣ୍ଡଳସ୍ଥ ଶ୍ରୀରାଧା ଦାମୋଦର ପରସ୍ପରକୁ ଚାହିଁ ଆନନ୍ଦରେ ବସିଥିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେହି ଅପୂର୍ବ ହାସ୍ୟରୁ ଆପଣ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଣ୍ଡଳରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ହାସ୍ୟରୁ ମୁଁ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲି । କଳିଯୁଗରେ ହରିନାମ କାର୍ତ୍ତିକ କରି ଅଚେତନମାନଙ୍କୁ ସଚେତନ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବାରୁ ଚୈତନ୍ୟ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୋଇଛନ୍ତି ।”

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କଠାରୁ ତାଙ୍କର ଓ ନଜର ପୁଅ ସିଦ୍ଧ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶୁଣି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନଜର ଉଦ୍ଧାରଣ ବସ୍ତ୍ର ବାହାର କରି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ବାନ୍ଧିଦେଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ କହିଲେ— ‘ଭକ୍ତପୁଣ୍ୟ ଦାସେ ! ବେଦବେଦାନ୍ତରେ ଯାହା ନାହିଁ ଓ ଯାହା ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ଅଗମ୍ୟ ସେହି ଦୁର୍ଲଭ ଚରିତ ତୁମେ ଆଜି ମୋ’ ଆଗରେ କହିଲ । ତୁମେ ଅତି

ବଡ଼କଥା କହିଲ । ତେଣୁ ଆଜିଠାରୁ ତୁମେ ‘ଅତିବଡ଼’ ହେଲ ।’ କବି ଦବାକର
ଏ ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦେବାକୁ ଯାଇ କହିଛନ୍ତି—

ଆପଣା ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ପାଛୋଡ଼ି । ପଟ ବସନ ଅଙ୍ଗୁ କାଢ଼ି ॥
ଦାସକ ଶିରେ ବାନ୍ଧିଦେଲେ । ଅତିବଡ଼ ବୋଲି ବୋଇଲେ ॥

x x x

ଅତିବଡ଼ କଥା କହିଲ । ତେଣୁ ଅତିବଡ଼ ହୋଇଲ ॥
ଅତି ଆନନ୍ଦେ ସ୍ନେହ ଚିତ୍ତେ । ତାକନ୍ତି ଅତିବଡ଼ ନିତ୍ୟେ ॥
ଶ୍ରୀ ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ । ସ୍ବାମୀଙ୍କି ବୋଲନ୍ତି ଜଗତ ॥
ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ମୁଖୁଁ ଶୁଣି । ସବେ ବୋଲନ୍ତି ଏହି ବାଣୀ ॥

(କ:ଚ:, ପୃ-୩୨)

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସ୍ମରଣେ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିବା ‘ପରିତ୍ୟକ୍ତୋଽସ୍ତନା’ ନାମକ
ଅନ୍ୟ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ଘଟଣାର ସମର୍ଥନପୂର୍ବକ ନିମ୍ନୋଲ୍ଲେଖ ଥିବାର
ଦେଖାଯାଏ—

ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଯୋଗରେ ଜାଣିଲେ । ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୁଲେ ॥
ମୋହର କହେ ଦେଇ କର । ଆତ୍ମାଣ କଲେ ମୋର ଶିର ॥
ମୁଣ୍ଡରୁ ବସନ ଉତାର । ମୋହରେ ବଢ଼ାଇଲେ ଶିର ॥
କହିଲ ଅତିବଡ଼ ଭବ । ସେ ନାମେ କଲି ତୋର ଠାବ ॥

(ମ:ଜ:, ପୃ-୨୮)

ଉପଯୁକ୍ତ ଘଟଣା ୧୫୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଘଟିଥିବା ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତର
ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟାନୁଗତ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ—

ଏଥୁ ଅନ୍ତରେ ଶୁଣ ରସେ । ରାଜାର ଅଙ୍ଗ ସପ୍ତବିଂଶେ ॥
ଦିନେ ବସିଣ ଏକାନ୍ତରେ । ପ୍ରଭୁ ସ୍ବାମୀକର ପରୁରେ ॥
ସିଦ୍ଧାଙ୍ଗ ବାଞ୍ଛି ମୋତେ କହ । ତୋ ଡହୁଁ ଭଲ ମାତ୍ର ଦେହ ॥
ସ୍ବାମୀ ବୋଇଲେ ଭଲ ହେଲ । ପ୍ରଭୁ ବୋଲଇ କହ ଭଲ ।

x x x

ପ୍ରଭୁ ଯେ ପ୍ରେମେ ଆଲିଙ୍ଗିଲ । ଏ ଅତି ବଡ଼ଟି ବୋଇଲ ॥
ତୋହ ମୋହର ଏକ ପ୍ରାଣ । ଦେହଟି ମାତ୍ରିକ ଯେ ଭଲ ॥
ଅତିବଡ଼ ଏ କଥା କହ । ଅତିବଡ଼ ହେଲୁ ଆଜହୁଁ ॥

କାନ୍ଧରୁ ଉଦ୍ଧୱ କାନ୍ଧିଲୁ । ସ୍ଵାମୀ ମୁଣ୍ଡେ ଭଜିଦେଲୁ ॥
 ବୋଲେ ଏ ଅତିବଡ଼ ପଣ । ସ୍ଵାମୀ ରୁ ମୋହର ପରାଣ ॥
 ପ୍ରଭୁ ବୋଇଲୁ ସ୍ଵରୂପକୁ । ଏ ଅତିବଡ଼ ବୋଲିବାକୁ ॥
 ଆଉ ଯେତେକ ଭକ୍ତମେଲେ । ପ୍ରଭୁ ଅତିବଡ଼ ପ୍ରଭୁରେ ॥

(ବୈ:ଳୀ, ପୃ—୨୮, ୨୯)

ଭକ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସକୁ ଭକ୍ତିପୁରୁଷ ଓ ଅତିବଡ଼ ବୋଲି କହୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ
 ସମ୍ମାନ ଜଣାଇବାକୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଅନୁଗାମୀ କେତେକ ବୈଷ୍ଣବ ଅତ୍ୟନ୍ତ
 ମର୍ମହତ ହୋଇ ପ୍ରଭୁକୁ କହିଲେ—

ଏପରି ପ୍ରତିଦିନ ପୁଣି । ଦାସଙ୍କ ଗହରବ ବାଣୀ ॥
 ବୈଷ୍ଣବେ ବିମୁଖ ହୋଇଲେ । ମହାପ୍ରଭୁକୁ ଜଣାଇଲେ ॥
 ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ବିପ୍ରେ ସଙ୍ଗ ହେଲ । ତାହାକୁ ଅତିବଡ଼ ବୋଲି ॥
 ଆମ୍ଭେ ବୈଷ୍ଣବେ ହେଲୁ ସାନ । ସେ ପ୍ରଭୁ ଏ ନୁହେଁ ବିଧାନ ॥

(କ:ଚ:, ପୃ—୩୯)

ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରର ମହାତ୍ମା ଓ ଭକ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ
 ଦାସଙ୍କ ଅସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଓ ଭକ୍ତି ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯାହା ବୁଝାଇଥିଲେ
 ତାହା ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ରେ ନିମ୍ନମତେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି—

ଏ କ୍ଷେତ୍ରେ ପଡ଼ିଲ ଯେ ଜାତି । ବାଲୁକା ପାଷାଣ ବା କାଷ୍ଠ ॥
 ଅନ୍ୟ ଦେଶକୁ ଏ ଦେବତା । ମନୁଷ୍ୟ ବଡ଼ ନୁହେଁ କଥା ॥
 ଏ ହେତୁ ଅତିବଡ଼ ବାଣୀ । ଦାସକୁ ଚିହ୍ନ ନୁହେଁ ପୁଣି ॥

(ପୃ-୩୯)

ଏ କ୍ଷେତ୍ରବରେ ଯେତେଜନ୍ମି । ପଣ୍ଡ ପକ୍ଷୀ ନର ପୁବଣ ॥
 ନ ଜାଣି ଭକତି ସାଧନ । ଲଭନ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚରଣ ॥

(ପୃ-୪୦)

x

x

x

ମହାଜ୍ଞାନ ଏ ବିପ୍ରବର । ଭକତ ଅଟନ୍ତି ଆବର ॥
 ଏହାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତେ ରହୁବ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରବର ନ ଛାଡ଼ିବ

(ପୃ-୪୧)

x

x

x

ଶ୍ରୀରାଧା କୃଷ୍ଣଚକ୍ର ଦେଶ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ନାମ ବହୁ ॥

ଭକ୍ତ ବସୁଳ ଜଗନ୍ନାଥ । ଦର୍ଶନେ କରନ୍ତି କୃତାର୍ଥ ॥
ମୁଁ ଅଛୁ ଏ ଅଙ୍ଗ ଆଶ୍ରିତେ । ଗୁଡ଼ିକ ନାହିଁ କଦାଚିତେ ॥

(ପୃ—୫୯)

କିନ୍ତୁ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ମନ ବୁଝିଲ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭକ୍ତର ପରାକାଷ୍ଠା ଦୃଢ଼ସ୍ୱଭାବ କରଣ୍ୟବା ଭକ୍ତ ହରିଦାସ, ଜଗଦାନନ୍ଦ, ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, ମୁକୁନ୍ଦ ଦତ୍ତ, ଦାମୋଦର ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ, ଅଦ୍ୱୈତ ଓ ରୂପ, ସନାତନାଦି ଷଡ୍ ଗୋସ୍ୱାମୀ ପୁରୀରେ ରହିଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଲାଲଚଳ ଡାକରଣ ଗୌଡ଼ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ପଥେ ଯାଜନପୁରରେ (ଯାଜପୁର) ଯାଇ ରହିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଡେଇଁ ଆଣିବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ଭକ୍ତ ହରିଦାସଙ୍କୁ ପଠାଇଲେ । ହରିଦାସ ଡେଇଁଆସି ଜଣାଇଲେ ଯେ ପ୍ରଭୁ ନିଜେ ଗଲେ ସେମାନେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିବେ ବୋଲି କହିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ଷଡ଼ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସହିତ ଯାଜପୁର ଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ଛଅଦିନ ରହିଲେ । କିନ୍ତୁ ସପ୍ତମ ଦିନ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ଅତିବଡ଼ ଦାସ ବୋଲି ପୁଣି ସମ୍ବୋଧନ କରି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ କହିବାରୁ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଷ୍ଟୁଧ ହୋଇ ଯାଜପୁର ତ୍ୟାଗ କରି ବଣବିଷ୍ଣୁ ପୁରରେ ଯାଇରହିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ, ଅତିବଡ଼ ଦାସ ଓ ଆଶ୍ରିତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସହିତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଡେଇଁଆସିଲେ ।

ବଣବିଷ୍ଣୁପୁରରେ କିଛିଦିନ ରହିବା ପରେ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ବିରୁର ଜଲେ ଯେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପୁରୀରେ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମରୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ନେଇଯିବା ଭିତ୍ତି ହେବ । ଏହା ଭାବି ସେମାନେ ଚିଠି ଖଣ୍ଡିଏ ଲେଖି ମାଧୋଇ ଦାସଙ୍କ ହାତରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଲେ । ସେଥିରେ ଲେଖା ଥିଲା—

ହେ ଦେବ ଦେବ ଆସ ଭୁଲେ । ଶୀର୍ଷ ଦର୍ଶନେ ଯିବା ଏବେ ॥
କି ଅଛୁ ତହିଁ ଭୁଲେ ଅଛୁ । ଭକ୍ତବାନ୍ଧବ ବୋଲୁଛୁ ॥

(ନ:ତ:, ପୃ—୬୮)

ପଞ୍ଚଟି ପଢ଼ି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଝମେ ଯେଉଁ ଆଜ୍ଞା ପଢ଼ିବା ମାଧୋଇ ଦାସଙ୍କ ହାତରେ ପଠାଇଥିଲେ ସେଥିରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ—

ମଧୁସୂର ଗୋପନଗର । ବୃନ୍ଦାବନ ଦ୍ଵାରକାପୁର ॥
 ଗଙ୍ଗାଦ୍ଵାର ଗଙ୍ଗାପଞ୍ଚମ । ଅଯୋଧ୍ୟା ବଦନିକାଶ୍ରମ ॥
 କାଶୀପୁର ତ ଯାଇଅଛି । ଏହା ସମସ୍ତ ମୁଁ ଦେଖିଛି ॥
 ଛୁଡ଼ି ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରଗର୍ଭ । ନୀଳକନ୍ଦରେ ଜଗନ୍ନାଥ ॥
 ମୁଖିରେ ଜଗତକୁ ମୋହ । ତେଣୁ ଆଶ୍ରୟ କରିଛି ମୁହିଁ ॥
 ଏ ଅଙ୍ଗ ଥିବା ପରିସ୍ଵପ୍ନେ । ଛୁଡ଼ିବି ନାହିଁ କଦାଚିତେ ॥
 ପୃଥ୍ଵୀରେ ଛନ୍ତି ଯେତେ ଗର୍ଭ । କ୍ଷେତ୍ର ଆସୁତନ ସହିତ ॥
 ସେ ସର୍ବ ଏକ ରୁଣୁ ହୋଇ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମେ ଛନ୍ତି ରହି ॥
 ମୁକ୍ତି କେବଳ ଗଙ୍ଗା ଜଳେ । ବାରଣସୀରେ ଜଳେ ସ୍ଥଳେ ॥
 ଜଳେ ସ୍ଥଳେ ବା ଅନ୍ତରାକ୍ଷେ । ମୁକତି ଏ କ୍ଷେତ୍ରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ॥

× × ×
 ଏବେ କଳିଯୁଗରେ ମୁହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ଆଶ୍ରା କଲିଛି ॥
 ଛୁଡ଼େ ନ ଛୁଡ଼ି ଏହି ପୁର । ଭଜ ଜଗନ୍ନାଥ ପୟର ॥
 କ୍ଷେତ୍ରେ ଗର୍ଭେ ମୋ କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ । ଏ କ୍ଷେତ୍ର ନ ଛୁଡ଼ିବି ମୁହିଁ ॥
(ଜ:ଚ:, ପୃ-୪୯-୫୭)

ସମ୍ଭବତଃ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଆଜ୍ଞାବନ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବାର
 ଏହାହିଁ ଥିଲା ମୁଖ୍ୟ କାରଣ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ଓ ଦୁଇଜଣ ଭାଇ
 ହୋଇ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ବୃନ୍ଦାବନ ଚାଲିଗଲେ ।

କିନ୍ତୁ ଯଦାକଳ ଦାସଙ୍କ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ
 (ପୃଷ୍ଠା-୫୧) ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜ୍ୟାଗ କରି ବୃନ୍ଦାବନବାସୀ ହେବା ପରେ ପରେ
 ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବଗଣ ବୈଧ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ପରକ କର୍ମ ଓ ଆଚରଣ ପରିବର୍ତ୍ତେ
 ରାମ ମାର୍ଗରେ କୃଷ୍ଣ ଭଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ନିର୍ମାଳ୍ୟ ଯେବା ଛୁଡ଼ି ବ୍ରଜଧୂଳି
 ଆସାଦନ କଲେ । ସମୁଦ୍ରସ୍ନାନ ପରିବର୍ତ୍ତେ ସମୁଦ୍ର ସ୍ନାନକୁ ଶ୍ରେୟସ୍ଵର ମନେ-
 କଲେ । ଦ୍ଵର ମନ୍ଦିର ଚିତା, ଶଙ୍ଖଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ମୁଖି ଛୁଡ଼ି ଯଥାସମେ-
 କଲି ଚଳକ, ନାମଚନ୍ଦ୍ର ଓ ମଦନମୋହନଙ୍କଠାରେ ପ୍ରୀତି ବଢ଼ାଇଲେ । କଳା-
 ବଟର ଗୁମ୍ଫା ଓ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପରିମେଷା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେମାନେ କଦମ୍ବ ମୂଳର ଆଶ୍ରୟ
 ଓ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଗିରି ଭ୍ରମଣ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ଏହାହିଁ ଉତ୍କଳୀୟ ଓ
 ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଆଚରଣଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥିଲା । ଗୌଡ଼ୀୟ
 ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ରାଗାନୁଗାତ୍ଵେନ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଜ୍ଞାନ ଓ
 ଯୋଗ ସମନ୍ୱିତ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହାର ମୂଳଭୂତି ଥିଲା ଶ୍ରୀଧର
 ସ୍ଵାମୀଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତର ‘ଭାବାର୍ଥ ଦୀପିକା’ ଟୀକା, ଯାହାକୁ

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ସଙ୍ଗେଷୁ ପ୍ରାମାଣିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ରୂପେ ବ୍ରହ୍ମଣ କରାଥିଲେ । ସେହି ଟୀକା ଅଧାରରେ ରଚିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ଓ ଭାଗବତକାର ପରମ ଭାଗବତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ‘ଅଦ୍ଭୁତ’ ବୋଲି ସ୍ତ୍ରୀକାର କରିବାକୁ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଯେ କୁଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲେ ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସୁଚନା ଦେବାକୁ ଯାଇ ଦେବାକର ଦାସ କହୁଛନ୍ତି—

ଶଲ ଲେଖକ ତରେ ମୁହିଁ । ବ୍ରହ୍ମରୁ ଅଲପ ଲେଖକ ॥
କରନ୍ତି ବିଶେଷ ବର୍ଣ୍ଣନ । ବ୍ରହ୍ମେ ରହିଲୁ ଭାବମାନ ॥

(ମ:କ:, ପୃ—୩୯)

ଉକ୍ତ ପଟ୍ଟଭୂସାୟ ମୁଦ୍ରିତ ପୁସ୍ତକରେ ନାହିଁ । କେତେକ ଆଲୋଚକ ଏହା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତର ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଥିବାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନ ତାଳପତ୍ର ‘ସୋପାନପୁସ୍ତକରେ ଏହି ପଟ୍ଟଭୂ ଦୁଇଟି ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟ ଆରମ୍ଭରେ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ବଙ୍ଗୀୟ ଆଲୋଚକମାନେ ଓ ଗୌଡ଼ୀୟ-ପନ୍ଥୀ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ଘଟଣାବଳୀକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ତ୍ରୀକାର କରିବା ପାଇଁ କୁଣ୍ଡିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବାବାଜି ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ ଦାସଙ୍କ ଲିଖିତ ‘ଉତ୍କଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ୟ’ ଶୀର୍ଷକ ପୁସ୍ତକରୁ (ପୃ—୭୭-୭୯) କେତୋଟି ବାକ୍ୟ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ ।

“ମୁଁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଚ୍ଛିନ୍ନ ଧର୍ମମାନ ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନା କରି ଦେଖିନାହିଁ କିମ୍ବା ସେ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ତତ୍ତ୍ୱାନୁସନ୍ଧାନ କରିନାହିଁ । ଘଟଣା କ୍ରମେ ଯାହା ଯାହା ମୋ ଚକ୍ଷୁରେ ଘଟିଅଛି, ତାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ମୁଁ ଏହା ଲେଖୁଅଛି । ଶ୍ରୀମାନ ଅରୁଣାଚଳ, ଶ୍ରୀମାନ ବଳବନ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ପଞ୍ଚସଖା ଥିବାର ମୁଁ ଅନେକ ଉତ୍କଳବାସୀଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣେ ଓ ସେମାନେ କହନ୍ତି ଏ ପାଞ୍ଚଜଣ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ସଖା ଥାଇ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ମତ ହିଁ ପ୍ରଭୁର କରଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀମାନ ଅରୁଣାଚଳ ପ୍ରଭୃତି ଯେଉଁଠି ମହାପ୍ରାଣ ଥିବାର ଶୁଣାଯାଏ, ସେମାନେ ଯେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଥିଲେ ଓ ନିଜ ନିଜ ମନ୍ଦିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ରୂପେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଏଥିରେ ଅଶୁମାସ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ‘ଶୂନ୍ୟସ୍ୱଭାବ’ ନାମକ ଖଣି ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ମୁଁ ପାଠ କରିଥିଲି । ସେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଭକ୍ତ ମହା-ଜନମାନଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ମତ ଦେଇ ରଚିତ କିମ୍ବା ତାହାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ କେହି ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରଶିଷ୍ୟ ସେ ମହାପ୍ରାଣମାନଙ୍କ ମତ ତ୍ୟାଗକରି ନିଜର ମତ ସେ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ମୁଁ କହି ନପାରୁ । ତେବେ ସେ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଏହା ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମୂଳ ଧରି, ଏ ପଞ୍ଚମହାପ୍ରାଣକୁ

ତାହାଙ୍କର ‘ସଂଖ୍ୟାଧାର ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥର ମତ ଶ୍ରୀମାନ୍ ମହାପ୍ରଭୁ ଓ ଶ୍ରୀମତୀ ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଅନୁମୋଦିତ ବୋଲି ସେଥିରେ ଲେଖାଅଛି । କିନ୍ତୁ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଭକ୍ତର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ଯୋଗ ଓ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଜାଣିତ ହୋଇଅଛି । ସ୍ୱୟଂ ମହାପ୍ରଭୁ କିମ୍ବା ତାହାଙ୍କ ପ୍ରିୟାଦିପ୍ତିୟ ବୈଷ୍ଣବଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଣେତା ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ ତୋଷଣୀ ନାମକ ଟିକାର ରଚୟିତା ଶ୍ରୀମତୀ ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀ ସେ ଉକ୍ତ ମତ ପୋଷଣ କରିଥିଲେ, ଏହା କଦାପି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଅନୁମାନ କରେଁ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଡେଇଁବେଳେ ପ୍ରବଳ ଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବାରୁ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନିଜ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଟାଣି ନ ନେଲେ ଲୋକେ ତାହା ଆଦର କରିବେ ନାହିଁ । ଏହି ହେତୁ ସେ ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚୟିତା କୌଶଳ ଯେମେ ମହାପ୍ରଭୁ ଓ ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସେ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅବତାରଣା କରିଅଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ ନାମକ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଦେଖିଲି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁ ସମଦର୍ଶୀ ଓ ନିରପେକ୍ଷ, କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର ଅତିପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁଦେଶୀ ପାର୍ଶ୍ୱଦମାନେ ଭର୍ତ୍ତାପରବଶ ହୋଇ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥର ନାୟକ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମହାପ୍ରଭୁ ସେଥିରେ ସମ୍ମତ ନ ହେବାରୁ ବଙ୍ଗବାସୀ ଭକ୍ତମାନେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରି ନିଜ ଦେଶକୁ ଚାଲିଗଲେ । ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର କି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, କି ବଙ୍ଗ, କି କଳିଙ୍ଗ ସମସ୍ତ ପ୍ରଦେଶର ପ୍ରିୟ ପାର୍ଶ୍ୱଦମାନେ ତାହାଙ୍କର ନିତ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱ ଓ ନିତ୍ୟଧାମରୁ ଆସିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଓଡ଼ିଆ ଓ ବଙ୍ଗାଳୀ ଏ ଭେଦଜ୍ଞାନ ଆଦୌ ନଥିଲା । ସେମାନେ ଯବନମାନଙ୍କୁ ସମରକ୍ଷରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଏଭଳି ଭର୍ତ୍ତାସ୍ତବ ଯତ୍ନସାମାନ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ରହିବା ଅସମ୍ଭବ । ଏ ଭର୍ତ୍ତାସ୍ତବ ଏହି ଜଡ଼ଭାବର ବସ୍ତୁ ତାହା ଚିନ୍ତା ଶକ୍ତିର ପାର୍ଶ୍ୱଦମାନଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବ କାହିଁକି ?”

କଟକ ଦତ୍ତପ୍ରେସରୁ ଏହାର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୨୭ ରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ବାବାଜୀ ମହାଶୟ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଅତି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଥିବା ପଞ୍ଚସଖା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳାୟ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ନାମ ବଙ୍ଗାୟ ଚରିତଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରେ କାହିଁକି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ନାହିଁ, ଗୌଡ଼ାୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ତ୍ୟାଗ କରି କାହିଁକି ବୃନ୍ଦାବନରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲୀଳାକେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଜୀବନ କାହିଁକି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅତିବାହିତ କଲେ ଓ କିପରି ଅତିବାହିତ କଲେ ସେ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କିଛି ସୂଚନା ଦେଇନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ବାବାଜୀ ମହାଶୟଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରଣା କେତେଦୂର ସତ୍ୟର

ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଛି, ତାହା ସେ କେନ୍ଦ୍ର ଶବ୍ଦର କରପାରିବେ । ବାବାଜୀ ମହାଶୟ ତାଙ୍କର ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକ ପାଇଁ ସମ୍ଭବତଃ ସୁନ୍ଦରୀନାମ ବିଦ୍ୟାବିନୋଦଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର’ ଶୀର୍ଷକ ପୁସ୍ତକରୁ ତଥ୍ୟ ଆହରଣ କରିଥିବାର ମନେହୁଏ ।

ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଫାଲ୍‌ଗୁନ ପୁର୍ଣ୍ଣିମା ରୂପବାର (୧.୩.୧୫୮୫) ଦିନ ଆସାମର ଶ୍ରୀହଟ୍ଟରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ପରେ ପିତାମାତାଙ୍କ ସହୃଦ ନବଦ୍ୱୀପରେ ସ୍ଥାୟୀରୂପେ ରହିଥିଲେ । ସେ ମାତ୍ର ୨୫ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ପୁଣ୍ୟ ଆସିଲେ ଏବଂ ଖାର୍ଯ୍ୟଦର୍ଶନରୁ ଫେରି ଇହଲୀଳା ଯାଇ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (୨୭.୪.୧୫୯୩) ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୀର୍ଘ ୧୮ ବର୍ଷର ସନ୍ନ୍ୟାସ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ଦୈଶାନ୍ୟ ମାତ୍ର ଅକ୍ଷୟ କୃତାୟା ଦିନ ସକାଳେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଦେହାବସାନ ଘଟିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ଘଟଣା ପରବର୍ତ୍ତୀ ରଥଯାତ୍ରା ଅବସରରେ ଘୋଷିତ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ବଙ୍ଗୀୟ ଗଣତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଚିରୋପାନ ଦିବସ ୨୮.୭.୧୫୯୩ ଅଥବା ୧୩.୭.୧୫୯୩ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧାମର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ତଥା ଶ୍ରୀସୁବିମାନନ୍ଦ, ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଅନ୍ୟ ଭକ୍ତବୃନ୍ଦଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଓ ସଖ୍ୟା ଲାଭ ହେବୁ ସେ ନିଜର ଅନୁଗତ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କଲେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟତ୍ର ଯାଇ ନ ଥିଲେ । ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମରୁ ଯାଇ ବୃନ୍ଦାବନରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଧାମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କ୍ରମେ ବୃନ୍ଦାବନ ଓ ଗୌଡ଼ର ନବଦ୍ୱୀପାଦ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦ୍ୱାଦଶ ପୀଠରୁ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ରଥଯାତ୍ରା ଅବସରରେ ପୁଣ୍ୟ ଆସିଲେ । ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା ଦର୍ଶନ ପରେ ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ଫେରିଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ପଞ୍ଚତୋଶ ବ୍ୟାପୀ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ମହିମା ସହୃଦ ସମସ୍ତ କ୍ଷେତ୍ର ଓ ଖାର୍ଯ୍ୟ ମିଳନ ସ୍ଥଳ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ତ୍ୟାଗ ନ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବୈଷ୍ଣବଗଣ ତାଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା ନ କରି ବୃନ୍ଦାବନ ଫେରିଗଲେ । ଗୁଣ୍ଡିଚାରେ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସମୟରେ ଏକ ପରମ୍ପରା ରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ଫଳରେ ସେହିଦିନଠାରୁ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଗୁଣ୍ଡିଚାରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସୁଥିବାର ମନେ ହୁଏ ।

ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧି

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭକ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଆଦ୍ୟ ଯୌବନରେ ନିଜର ଅସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତର ସରଳ ସୁଲଳିତ ପଦାବଳୀ ରଚନା ପାଇଁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସମ୍ମାନସ୍ପଦ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହୃଦ ସାକ୍ଷାତ୍ ଓ ବନ୍ଧୁତା ସ୍ଥାପିତ ହେବା ପରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଭକ୍ତଭାବନା ସମଶ୍ରୀ ପ୍ରକାଶୋନ୍ମୁଖୀ ହେଲା । ଉଭୟ ମହାନୁଭବଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁତାର ମୂଳ କାରଣ ଥିଲା ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ, ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଥିଲେ ଗୁଣଗ୍ରାସୀ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କଠାରେ ଜ୍ଞାନ ଓ ଭକ୍ତିର ଅସୁଖ ସମାବେଶ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳାୟ ବୈଷ୍ଣବ ପରମ୍ପରା ଅନୁଯାୟୀ ଘାଷ୍ଟା ନେବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କଠାରେ ଅନାବଳ ଭକ୍ତିରସାସକ ଜ୍ଞାନଗର୍ଭକ ପ୍ରବଚନ ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ‘ଅଦବଡ଼’ ଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ ତାଙ୍କଠାରୁ ମନ୍ତ୍ରାଳୟର ଉପାସନା ସହୃଦ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ତଥା ପ୍ରେମଭକ୍ତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶୁଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । କବି ଦବାକରଙ୍କ ଷଷ୍ଠୀରେ—

ଶ୍ରୀ ଅଦବଡ଼ ସାମୀଙ୍କର	।	ଜାଣି ବଢ଼ିଲ ଦେଶାନୁର ॥
ସବେ ଜାଣିଲେ ତାଙ୍କ କଥା	।	ପ୍ରେମ ଭକ୍ତିରେ ସାମରଥା ॥
ଶ୍ରୀଚକ୍ରତନ୍ୟ ଆଜ୍ଞା କଲେ	।	ରାଜା ଅଦବଡ଼ ବୋଇଲେ ॥
ଅଦବଡ଼ ବୋଲିଣ ବାଣୀ	।	ରାଜ୍ୟେ ସମସ୍ତ ମୁଖେ ଭଣି ॥
ଜାଣି ବଢ଼ିଲ ନରନୁର	।	ଶୁକୁ ପକ୍ଷେ କ'ଣୀତକର ॥

(କ:ଚ:, ପୃ—୧୮୦)

ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ଗୁରୁଭୂକ୍ତ ସମ୍ମାନିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ପଣ୍ଡାଦ୍ୱାରରେ ପାଟ୍ଟଗଣିକ

ଉଦେଶ୍ୟରେ ନିର୍ମିତ ଉତ୍ଥାପନ ରହିବା ପାଇଁ ଦେଇଥିଲେ ବୋଲି ଅନୁମିତ ହୁଏ । ସେହି ଉତ୍ଥାପନରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ କଳ୍ପକାଳ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ଓଡ଼ିଆ ମଠ ବା ସ୍ବାମୀ ମଠ ନାମରେ ଅଭିହିତ । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସେ ସମୁଦ୍ରକୂଳର ଏକ ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ କୁଞ୍ଜିଆଟିଏ କରି ସେଠାରେ ସାଧନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେହି ସ୍ଥାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ସାତଲହଡ଼ି ମଠ ନାମରେ ପରିଚିତ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ମହିମା ଗୁଣାଅଡ଼େ ବ୍ୟାପିଗଲା । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଆସୁଥିବା ଜ୍ଞାନୀ, ଗୁଣୀ, ସାଧକ, ପଣ୍ଡିତ ସାଧୁ, କବି କୋବିଦଗଣ ଗୋସ୍ବାମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କଠାରେ ସମବେତ ହୋଇ କର୍ମବାଦରୁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସାହା ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲେ ସେ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁମୋଦିତ ସୁକ୍ତ ଓ ଉକ୍ତି ଦ୍ବାରା ତାର ସମାଧାନ କରୁଥିଲେ । ତିନେ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ନାମକ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଶତାଧିକ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ଗହଣରେ ଆସି ସୁଗହରେ ପହଞ୍ଚି ରାଜାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରି କହିଲେ—ରାଜନ୍, ଆମେ ଅଦ୍ବୈତବାଦୀ । ଆମର ସନ୍ନେହ ମୋଚନ ହେଲେ ଭୋଜନ କରିବୁ ନୋହିଲେ ଅନଶନ କରିବୁ । ଏହା ଶୁଣି କୌଣସି ପଣ୍ଡିତ ତାଙ୍କ ଶଙ୍ଖାର ସମାଧାନ କରିବା ପାଇଁ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ଏହିପରି ସାତଦିନ ଅତିବାହିତ ହେଲା । ରାଜା ମନେ ମନେ ଦୁଃଖିତ ଓ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଏହା ଶୁଣି ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ହସି ହସି ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନର ଶାସ୍ତ୍ରସମ୍ମତ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ । ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ କହିଥିଲେ—

ଏ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଜଗନ୍ନାଥ	।	ନାମ ବ୍ରହ୍ମ ଖ୍ୟାତ ଜଗତ ॥
ଏହାଙ୍କ ଉପାସନା କର	।	ଭଗବ ଫସାର ସାଗର ॥
ବେଦାନ୍ତର ଏ ଗୁଡ଼ିକ	।	ନ ଜାଣି ହୁଅ ଇତିସୂତ ॥
ଭୁମ୍ଭେ ଭକ୍ତ ନାମକୁ ସୁର	।	ଫସାର ଭ୍ରମ ଦୂର କର ॥
ଶୁଷ୍କବାକୁ ପରିହର	।	ସମସ୍ତେ ସର୍ବତ୍ର ଧର ॥
ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ସାଧନ କର	।	କେବଳ ନାମ ବ୍ରହ୍ମ ସୁର ॥

(କ. ଚ., ପୃ-୧୮୫—୮୬)

ଏହାଦ୍ବାରା ନିରୁପାଧିକ ଅଦ୍ବୈତବାଦର ଖଣ୍ଡନ ସୁଦ୍ଧା ଜ୍ଞାନମୁଖୀ ଭକ୍ତବାଦର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଶୁଣି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ‘ସାଧୁ ସାଧୁ’ ବୋଲି କହି ବହୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବା ସଙ୍ଗେ

ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ଦିବ୍ୟବସ୍ତ୍ର ବାନ୍ଧି ‘ଅତିବଡ଼ ତପୋଧନ’ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧିତ
ଓ ସମ୍ମାନିତ କରିଥିଲେ । ଏହି ଘଟଣାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ ଯାଇ ଦିବାକର ଦାସ
କହୁଛନ୍ତି—

ଦିବ୍ୟ ପତନା ଧରି କରେ		ବାନ୍ଧିଲେ ସ୍ଵାମୀଙ୍କର ଶିରେ ॥
ବୋଲନ୍ତି କରି ସମ୍ବୋଧନ		ହେ ଅତିବଡ଼ ତପୋଧନ ॥
ଦ୍ରାମ୍ଭଣ ବୈଷ୍ଣବ ପଣ୍ଡିତ		ଭକ୍ତି ଯୋଗରେ ଶୁଦ୍ଧ ରହି ॥

x

x

x

ଧନ୍ୟ ଏ ବ୍ରହ୍ମଚର ବେଞ୍ଚ		ବୈଷ୍ଣବ ଭକ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ର ଜ୍ଞାତା ॥
ପ୍ରକୃତ ସୁରୂପ ଲକ୍ଷଣ		ନାହିଁ ଏ ଭକ୍ତି ରୂପ ଜାଣ ॥
ସ୍ଵାସନେ ସ୍ଵାମୀଙ୍କୁ ବସାଇ		ସମାନ ଆସୁବୁଦ୍ଧି ଥୋଇ ॥
ସ୍ଵାମୀ ଯେ ଭକ୍ଷା ଆଣିଦେଲେ		ସନ୍ତୋଷେ ଗହଣ ସେ କଲେ ॥
ମାସେ ରହିଲେ ମେଳ ହୋଇ		ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ତହିଁ ॥
ମେଲଣି ହୋଇ ରାମନାଥ		ଗଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବହୁପଥ ॥

(କ:ର:, ପୃ—୧୮୭)

ମାସେକାଳ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ମେଳରେ ରହି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ
ସହ ରାମେଶ୍ଵର ଯାଇଥିଲେ । ଫଳରେ ସ୍ଵାମୀଙ୍କ ଚରଣରେ ଖ୍ୟାତ ଓଡ଼ିଶା
ବାହାରେ ବ୍ୟାପିଗଲା ଏବଂ ଭକ୍ତଚକ୍ର ସମୂହରେ ଉପଦେଶ ପାଇଁ ଧୀରେ ଧୀରେ
ଭକ୍ତମାନେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ମନ୍ତ୍ରାଷ୍ଟା ନେଇଥିବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କ
ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସୋଳଜଣ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଥିଲେ ସେମାନେ ହେଲେ ଉତ୍କଳ ଦାସ,
ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ, ଗୋପୀନାଥ, ହରି ଦାସ, ବାମନ ମହାପାତ୍ର, ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଦାସ,
ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ଶ୍ରୀ ଗଉରୀ ପାଟଦେଇ, ଗୋପାଳ ଦାସ,
ଆଶଶ୍ରମ ଦାସ, ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ପତି, କୃଷ୍ଣ ଦାସ, ବନମାଳୀ, ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ମହାପାତ୍ର,
କାନ୍ତା ଖୁଣ୍ଟିଆ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ । ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ମହିମା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ଭର୍ତ୍ତୀନୃତ ହୋଇ
କେତେକ ଖଲଲେକ ତାଙ୍କ ଚରଣ କଳ୍ପନିତ ହୋଇଛି ବୋଲି ରାଜାଙ୍କ ପାଖରେ
ମିଥ୍ୟା ଅଭିଯୋଗ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଅଭିଯୋଗ କ୍ଷମେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ
ବନ୍ଦୀ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ପରେ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହେଲା । ରାଜା ତାଙ୍କ
ଚରଣବତ୍ସର ପ୍ରମାଣ ପାଇ ନିଜର ଅପରାଧ ପାଇଁ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । କବି

ଦବାନର ଦାସଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ଶୁଦ୍ଧତା ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ଗୁପ୍ତଚର ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ଦିନେ ରାତିରେ ଗୁପ୍ତଚରମାନେ ଦୁଇଜଣ ସୁନ୍ଦରୀ ଯୁବତୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପରିଚୟା କରୁଥିବାର ଦେଖି ରାଜାଙ୍କୁ ଯାଇ କହିଲେ । ରାଜା ନିଜେ ପାଞ୍ଚଗଣଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ଗୁପ୍ତଚରଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ସତ୍ୟ ବୋଲି ଦେଖି ମନୋହତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ମହାସା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଏସବୁ ଜାଣିପାରି ଭୋଜନ ପରେ ହାତ ଧୋଇ ବସିବା ସ୍ଥାନରୁ ନଈଠି କହିଲେ—

ହେ ରାଜା ରାଣୀକୁ ଧୂମୁର । କେ ସେବା କରେ ଅନ୍ତଃପୁର ॥
 ପ୍ରିୟକୁ ପ୍ରିୟ ସେବା କରେ । ଏ କଥା ଅଛି ସବଠାରେ ॥
 ମୁହଁଟି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସୀ । ଏ ବେଳ ନିତ୍ୟଲୋକ ବାସୀ ॥
 ଏ ମୋତେ ନିତ୍ୟ ସେବା କରି । ଜଗିଣ ଥାଅ ଦଣ୍ଡଧାରୀ ॥
 ସେବା କରି କେଶିକ ଯାଇ । ପାରିଲେ ଧରିନିଅ କହ ॥

(କ:ଚ:, ପୃ—୧୫୧)

କିନ୍ତୁ ସ୍ବାମୀଙ୍କ ସେବା ଶେଷରେ ସେହି ଯୁବତୀ ଦୁହେଁ ଦଣ୍ଡବତ କରି ବିଦ୍ୟୁତ୍ ପରି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଯିବାର ଦେଖି ରାଜାଙ୍କ ସହିତ ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ବିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଏହି ଅଭ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ଘଟଣାରେ ପ୍ରମୁଦିଭୂତ ହୋଇ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ସ୍ମୃତ କଲେ—

ମହତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଣ । ଚରଣେ ପଡ଼ିଲେ ତକ୍ଷଣ ॥
 କହେ ଚରଣ ତଳେ ନମି । ଜୟ ଓ ଅତିବଡ଼ ସ୍ବାମୀ ॥
 ଯାହାକୁ ଚୈତନ୍ୟ ଗୋପାଇଁ । ଅତିବଡ଼ ସେ ଆଜ୍ଞା ହୋଇ ॥
 ସ୍ମୃତ କରନ୍ତେ ନୃପବର । ରଜନୀ ହୋଇଲ ଅନ୍ତର ॥

(କ:ଚ:, ପୃ—୧୫୨)

ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ନିଜର ସ୍ବାଭାବ ଭ୍ରମାଶୟ ବିସ୍ମୟରେ ବୁଝାଇଥିଲେ । ଏହି ଘଟଣା ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ହେବା ମାତ୍ରେ ବହୁ ସାଧୁ ସଙ୍କଳଙ୍କ ସହିତ ସାବରୀମ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଐଶୀ ଶକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚନା ଦେବାକୁ ଯାଇ କହିଲେ—

ଏ ଯେଉଁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସେ । ଭକ୍ତ ସବୁପେ ପରକାଶେ ॥
 ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଯୁଗଳ ଭାବ । ଏ ଦେହେ ଗୋକି ତାହା ସବ ॥

ଭକ୍ତ ମୁକ୍ତି ଦୁଇ ଦେଖାଇ		ସୁରୁଷେ ପ୍ରିୟ ଅଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ ॥
ଦେଖାଇଛନ୍ତି ସଫଳରେ		ମୁଖିମନ୍ତ ହୋଇ ଆପଣେ ॥
x	x	x
ଏ ଯେଉଁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ		ପାଷାତେ ରାଧାଂଶ ପ୍ରକାଶ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚତୁ ଅର୍ଥଜ୍ଞାନ		ମହାନୁଭବ ପ୍ରଭା ଦେନ ॥
ମହମା ପ୍ରକାଶିବା ଅର୍ଥେ		ସ୍ଥାନିଜ ହୋଇଲେ ଯୁଗତେ ॥

(କ.ଚ., ପୃ—୧୭୪)

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜାତୀ ଓ ନ୍ୟାୟ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଉପଯୁକ୍ତ
ଘଟଣା ୧୫୩୭ ବା ୧୫୩୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଘଟିଥିଲା ବୋଲି ଆଲୋଚକମାନେ
ମତ ଦିଅନ୍ତି । ଏହି ଘଟଣାକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରେମଭରତର ଏକ ପର୍ବ
ରୂପେ ବିବରଣୀୟ ।

ଭକ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏହିପରି ଆଉ କେତୋଟି ଘଟଣା
ଘଟିଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତରୁ ଜଣାଯାଏ
ଯେ, ଦିନେ କାଶୀରାମ ନାୟକ ନାମରେ ଜଣେ ବୋଇତ ବେପାରୀ
ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଆସିଥିଲେ । ସେ ଗନ୍ଧର୍ବ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରଚନ୍ଦନ
ନାମରେ ଏକ ଚନ୍ଦନକାଠ ରଜାକୁ ଉପହାର ଦେଲେ । ରଜା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ
ଅଙ୍ଗରେ ଲାଗି କରାଇବା ନିମିତ୍ତ ସେହି ଚନ୍ଦନକାଠଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ବାମୀଙ୍କ ହାତରେ
ଅର୍ପଣ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସେ ଚନ୍ଦନକାଠକୁ ସୁରା ପୋତି ନିଜ ମଠ
କାନ୍ଥରେ ବୋଲିଦେଲେ । ଏହା ଶୁଣି ରଜା ତାଙ୍କୁ ଡକାଇ ଏପରି କରିବାର
କାରଣ ପଚାରିବାରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ କହିଲେ—ସବୁ ଚନ୍ଦନ ତ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ
ଅଙ୍ଗରେ ଲାଗି କରାଯିବ । ରଜା ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ସେବକମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟାସତ୍ୟ
ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ଏବଂ ଭକ୍ତ ପ୍ରବର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କଥାର ସତ୍ୟାସତ୍ୟ
ଉପଲବ୍ଧ କରି ତାଙ୍କ ଚରଣ ବନ୍ଦନା ପୁଞ୍ଜ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ।

ସମ୍ଭୂତ ଭାଷାରେ ରଚିତ ‘ସୁଧାମୟ’ ଶୀର୍ଷକ ଗ୍ରନ୍ଥର ଉଲ୍ଲେଖ ଅନୁସାରେ
ଦିନେ ରଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପରେ ବଟଗଣେଶଙ୍କ
ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପୁରାଣପାଠ ଶୁଣିବାରେ ମୁଗ୍ଧ
ହୋଇ ତାଙ୍କର ପାଦ ବନ୍ଦନା କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ରଜାଙ୍କ ଭବାବେଶ
ହେଉ ସେ ମହାପ୍ରାଣ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା, ପଦ୍ମ, ଧନୁ, ଶରଧାସ
ବର୍ଣ୍ଣାବାଦନରତ ଅକଲ୍ୟାଣ ଅସ୍ତ୍ରଭୁଜ ବିଶିଷ୍ଟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରୂପରେ ବିରାଜିତ
ଥିବାର ଦେଖିଲେ—

ଅଷ୍ଟବାହୁର୍ନଗନ୍ନାଥଦାସୋ ବର୍ଣ୍ଣାଧିକାରୀ

ଶଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ର ଗଦା ପଦ୍ମ ବିଭୂଷାମୋହବନ୍ଧୁ ॥

(ସୁଧାକର, ପୃ—୧୫)

ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପଦ୍ମରାଜ ଧାରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅନୁକରଣରେ
ଉପଯୁକ୍ତ ଘଟଣାଟିରେ ଯେ ଅବତାରଣା କରାଯାଇଛି, ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହର
ଅବକାଶ ନାହିଁ । ଭାଗ୍ୟସୁ ସାଧୁ ସନ୍ଥ, ସାଧକ, ମହାତ୍ମା, ଭକ୍ତ, ମହାପୁରୁଷ-
ମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏହିପରି ଅନେକ ପ୍ରକାର ଅଲୌକିକ ଘଟଣା ଘଟିଥିବା
ପୁଣ୍ୟ, ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଓ ଚରିତ୍ରଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ଅନୁଶୀଳନରୁ ଜଣାଯାଏ । ଭକ୍ତ ପ୍ରବର
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜୀବନରେ ତା'ର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଆଶା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।
କାରଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିବା ବହୁ
ସାଧୁସନ୍ଥ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ଵାରା ସାଧାରଣ ଜନସମାଜରେ
ପୂଜାର୍ହ ସ୍ଥାନଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଅସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ,
ସାଧନା, ସୈଦ୍ଧ୍ୟ ଓ ପ୍ରଭବ ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାର ଅଧିକାର ଆମର ନାହିଁ ।

ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଥିଲେ ଜଣେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସାଧକ । ପ୍ରଭୁ
ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ଓ ଉପାସନା ସହିତ ଶାସ୍ତ୍ରତତ୍ତ୍ଵ ଆଲୋଚନା ଓ
ବ୍ୟାଖ୍ୟାନରେ ହିଁ ତାଙ୍କର ସାରା ଜୀବନ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥିଲା । ମହାପୁରୁଷ
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଦୈନନ୍ଦିନ ସାଧନାର ଚିତ୍ର ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଅଙ୍କନ କରିବାକୁ
ଯାଇ କିଛି ହବାକର ଦାସ କହିଛନ୍ତି—

ସତ୍ୟ ସୁବତ୍ସା ପରି ହେଲେ	। ଗର୍ଥବ୍ରତ ସେ ନ ବାଣ୍ଟିଲେ ॥
ଏ ଦିନେ ଅନ୍ୟ ଶେଷ ଗର୍ଥ	। ବାଞ୍ଛା ନ ଜଲେ ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତ ॥
ରାତି ଦିବସ ନିରନ୍ତର	। ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପଦ୍ମର ॥
ସେମନ୍ତ ଜନକ ଦୁଲଣୀ	। ରାମହୁଁ ଅନ୍ୟକୁ ନ ଜାଣି ॥
ସେମନ୍ତ ପଟ୍ଟ ଦୁହ୍ମତା	। ଦୁହେଁ ଭାବନ୍ତି ପଞ୍ଚମଥା ॥
ସେମନ୍ତ ରାଧା ବୃନ୍ଦାବନ	। ଦୁହେଁ ଭାବି ନନ୍ଦନନେ ॥
ସେମନ୍ତ ଶ୍ୟାମ୍ବଙ୍କ ନନ୍ଦନ	। କୃଷ୍ଣ ହୁଁ ଆନକୁ ନ ମାନି ॥
ତେମନ୍ତ ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥ	। ଦୁହେଁ ଭାବନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ ॥

(ନ:ତ:, ପୃ—୧୩୭)

ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାଧୁ ସନ୍ଥଙ୍କ ପରି ଗର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
କରିନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସାଧନାର ତପୋଭୂମି ଥିଲା ମାଳାଚଳ ଓ ସବ୍‌ଦେବମୟ
ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ପରମ ଉପାସ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ ସେ କହିଥିଲେ—

ନୃସିଂହ ଅବା ରଘୁନାଥ । ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ନନ୍ଦସୁତ ॥
 ବଦନ୍ତ ପତି ଯଦୁପତି । ବସୁଙ୍କ ଅନନ୍ତ ମୂରତି ॥
 ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦଶ ଦିଗପାଳ । ରବି ପାଟଣ ଗଣେଶ୍ୱର ॥
 ଏ ବାଞ୍ଛା ହୃଦେ ନ ଦେନିବି । ଏକା ଜଗନ୍ନାଥେ ଭବିବି ॥
 ଜଗନ୍ନାଥେ ବିକି ଶରୀର । ଯିବୁ ମୁଁ କାହାର ପାଶର ॥

(କ:ର:, ପୃ—୧୩୭)

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବୃନ୍ଦାବନ, ଅଯୋଧ୍ୟା, ତୋପ, ଦ୍ୱାରକା, ବଦ୍ରିକା, କାଶୀ ପ୍ରଭୃତି କ୍ଷେତ୍ର ଗଙ୍ଗା, ଯମୁନା, ଗୋଦାବରୀ, ସରସ୍ୱୀ, ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଭୃତି ଗର୍ଭର ସମନ୍ୱିତ କ୍ଷେତ୍ର ହେଉଛି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧାମ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବିନା ତାଙ୍କ ଦୃଢ଼ସ୍ୱରେ ଅନ୍ୟ କାହାର ସ୍ଥାନ ନଥିଲା । ଖଲାଚଳ ନାଥ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ଥିବା ତାଙ୍କର ଐକାନ୍ତକ ଭକ୍ତି ଓ ଅସାଧାରଣ ଭାବବେଗର ଏକ ପରୋକ୍ଷ ଚିହ୍ନ ସ୍ୱରୂପ ଭଗବତର ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ନିମ୍ନମତେ ଚିହ୍ନିତ ହୋଇଛି—

ଦିନ ବହୁବ ଭକ୍ତି ସଧେ । ବସୁ ଭଜତଙ୍କର ମଧ୍ୟେ ॥
 କଣ୍ଠ କୁଣ୍ଠିତ ଜଡ଼ମତି । ଦେହ ସୁଲକ ସ୍ୱେମପତ୍ତି ॥
 ଚିତ୍ତେ ଗୋବିନ୍ଦ ନାମ ସୁରେ । ସ୍ୱେଦନ କରେ ଉଚ୍ଚ ସୁରେ ॥
 କ୍ଷଣେ ହସଇ କ୍ଷଣେ ନାଚେ । ଦନ ଗର୍ଜନ କରେ ଉଚ୍ଚେ ॥
 କ୍ଷଣକେ ଗାଏ ଗୁଣ ଗାଥା । କହଇ ଅଲୌକିକ କଥା ॥
 କ୍ଷଣକେ କୃଷ୍ଣ ଗୁଣ ଗୁଣି । ଚନ୍ଦ୍ର ଧୂଜଇ ହୋଇ ରୁନି ॥

କବି ଦିବାକର ଦାସ ମଧ୍ୟ ସାଧକ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସ୍ତେମଭକ୍ତି ଜନିତ ଭବବିହ୍ୱଳତାର ଏକ ନିଖୁଣ ଚିହ୍ନ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରଣାମୃତର ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟରେ (ପୃ—୩୫-୩୬) ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ସାଧନା ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ କୁଳାସୁର ଧର୍ମ, ଯତିଧର୍ମ, ବେଦବଚନ, ବେଦପାଠାଦି ତ୍ୟାଗ କରି କାୟ ମନୋବାକ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ନିମଗ୍ନିତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । କବି ଦିବାକରଙ୍କ ଉଲ୍ଲେଖ ଅନୁସାରେ—

ସନ୍ଧ୍ୟା ବନ୍ଦନ ଜପ ହୋମ । ପଞ୍ଚ ଦେବତାଙ୍କ ସୁଜନ ॥
 ବୈଶ୍ନବେଦ ଅତି ସୁଜା । ସମସ୍ତ କଲେ ପରିତେଜ୍ୟା ॥
 ଯତିମାନଙ୍କ ଧର୍ମ ଯେତେ । ଆଦର ନକଲେ ସେ ଚିତ୍ତେ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶ୍ରୀ ବୈଶ୍ୟଙ୍କର । ସେ ଅବା ଶୁଦ୍ରର ବସ୍ତ୍ରର ॥
 ଜାଣି ସଙ୍ଗର୍ମ ତେଜିଲେ । ଏକା ଜଗନ୍ନାଥେ ଭଜିଲେ ॥
 ବେଦ ବେଦାଙ୍ଗ ସେ ସୁରାଣ । ପୁରୁଷ ଥିଲ ସେ ପଠନ ॥
 ତାହା ଗୁଣିଲେ ଭକ୍ତିବଳେ । ଆଶ୍ରେ ଶ୍ରୀଚରଣ କମଳେ ॥
 ସବନ୍ଧୁ କୁଟୁମ୍ବ ପହଞ୍ଚେ । ପ୍ରିୟ ଅପ୍ରିୟ ବର୍ଗ ସେତେ ॥
 ଏ ସଙ୍ଗ ଦୂରେ ପରିହର । ରହଲେ କୃଷ୍ଣ ଆଶ୍ରେ କରି ॥
(କ.ଚ., ପୁ—୧୪୧)

ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଜଣେ ପୁଣ୍ୟପୁରୀ କବି, ପରମଭକ୍ତ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଠାରେ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଥିଲା । ବୈଷ୍ଣବ ମଣ୍ଡଳୀରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରିୟସଖା ରୂପେ ଆଦୃତ ଓ ସମ୍ମାନିତ ହେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବହୁଶାସ୍ତ୍ରବର୍ଣ୍ଣିତା, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଦାର୍ଶନିକ ବସ୍ତୁର ଦ୍ଵାରା ସମସ୍ତେ ପ୍ରଭାବିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଐକାଗ୍ରକ ଭକ୍ତିନିଷ୍ଠା ଦେଖି ଅଶ୍ରୁଭୂତ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମତବାଦ ପ୍ରତି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଉତ୍କଳୀୟ ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ‘ହରେକ୍ରମ’ ନାମ ମନ୍ତ୍ରର ଗାଥା ନେଇଥିଲେ । ରାମନାମ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ନେଇ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଯେଉଁ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ ତାହା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତରେ ନିମ୍ନମତେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି—

ହକାର ଅକ୍ଷରରୁ ପର । ଏକାର ଯୁକ୍ତି ରକାର ॥
 ଯୋଗ ଆକାର ରକାରରେ । ରଖ ମକାର ତା ପାଖରେ ॥
 କୃକାର ଅନ୍ତରେ ଷ୍ଟକାର । ନାମ ଯଦୃଚି ଏ ପ୍ରକାର ॥
 ହରେ ରାମକୁ ଦୁଇଥର । ଆଦ୍ୟରୁ ଉଚ୍ଚାରଣ କର ॥
 ତାପରେ ରାମ ଦୁଇବାର । ତତ୍ତ୍ଵ ହରେ ଦୁଇଥର ॥
 ହରେ କୃଷ୍ଣକୁ ଏହିପରି । ଆଦୃଷ୍ଟି କରିବ ବର ॥
 ବଢ଼ିଣ ଅକ୍ଷରରେ ଜାଣ । ମହାମନ୍ତ୍ରଟି ଏ ପ୍ରମାଣ ॥
 ଏ ମହାମନ୍ତ୍ର ସେହୁ ସାଧୁ । ସମସ୍ତ ବାଞ୍ଛା ହୁଏ ସିଦ୍ଧି ॥
(କ.ଚ., ପୁ—୩୦)

ମହାପୁରୁଷ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଶୁଣି ପ୍ରୀତି ହେବା ସଙ୍ଗେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ଆଜନ୍ମ ସିଦ୍ଧ ବୋଲି କହି ସମ୍ମାନିତ କରିଥିଲେ ।

ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜ୍ଞାନାଚଳ ହିଁ ନିତ୍ୟସ୍ଥଳ । ଜ୍ଞାନାଚଳ-ବିହୀନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଲେ ଜଗନ୍ନାଥ । ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣ, ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଓ ରୁକ୍ମଣୀ

ବାସୁଦେବଙ୍କ ଅଦ୍ଭୁତ ରୂପ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଏବଂ ତାଙ୍କରିଠାରୁ ଏମାନେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ କପିଳାଦି ବଢ଼ିଣ ଅବତାର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଂଶରୁ ଜାତ ହୋଇଛନ୍ତି । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସର୍ବସ୍ୱାତୀନ ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନ ! କାରଣ ବିଭିନ୍ନ ଅବତାର ପରି ସେ ସଂସାରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯୁଗ ଅନୁଯାୟୀ ସତ୍ୟରେ ସେ ଜୁଷିଂହନାଥ, ହେତାରେ ଚନ୍ଦ୍ରନାଥ, ଦ୍ୱାପରରେ ଗୋପୀନାଥ ଓ କଳିରେ ଜଗନ୍ନାଥ ନାମରେ ଅଭିହିତ ଏବଂ ଯଥାକ୍ରମେ ନାରାୟଣମନ୍ତ୍ର, ରାମଚାରକମନ୍ତ୍ର, ଗୋପାଳ-ମନ୍ତ୍ର ଓ ହରେରାମାଦି ଜାତୀନ ମନ୍ତ୍ରରେ ତାଙ୍କୁ ଉପାସନା କରାଯାଏ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥରେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ଜଳମାଧବ, ସ୍ୱାମାଧବ, ଓ କାରମୁଖି ଓ ଅକ୍ଷର ରୂପରେ ବିରାଜିତ । ସାଧକ ପ୍ରବର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଏହି ଭାବନାକୁ କବି ଦିବାକର ନିମ୍ନମତେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି—

ସମସ୍ତ ଭାବର ପରମ		ପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ବ୍ରହ୍ମ ॥
ସେ ସୁଖ ରୂପ ମହେଶ୍ୱର		ଲିଙ୍ଗ ବ୍ରହ୍ମନାମ ପ୍ରଭୁର ॥
ସେ ମହାବିଷ୍ଣୁ ହେଉ ଜର		ସହସ୍ର ବାହୁ କର୍ଣ୍ଣଶିର ॥
ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରଭୁ ଏହି		ବନ୍ଧୁ ପ୍ରକୃତ ସୁଫଳ କହି ॥
ସେହି ସେ ପରମ ପୁରୁଷ		ପରମ ଆତ୍ମା ଏ ପ୍ରକାଶ ॥
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସର୍ବେଶ୍ୱର		ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ନାମ ସାର ॥

(ଜ:ତ:, ପୃ—୩୦୨)

ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଏହି ଭକ୍ତଭାବକୁ ବୁଝିପାରି ଅନ୍ୟତ୍ର ନ ଯାଇ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ ନିଜର ସନ୍ନ୍ୟାସ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହିଁ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ଥିଲେ । ସେହି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାମ ଜାତୀନ, ସେବା, ସ୍ମରଣ, ଧ୍ୟାନରେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିବା ପାଇଁ ନିଜର ଶିଷ୍ୟ ଅନୁଗତମାନଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଭାବବତ ଧର୍ମ ଭାବନାର ବ୍ୟାପକ ପ୍ରସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଉତ୍ତମୋତ୍ତମ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ନିଜର ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରଶିଷ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେ ଭଗବତ ପ୍ରେମଭକ୍ତିର ବାଣୀ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଘରେ ଘରେ ପହଞ୍ଚାଇବାରେ ସଫଳ ହୋଇଥିଲେ । ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଛଳରେ କହିଥିଲେ—ଜ୍ଞାନ ଓ କର୍ମର ସାର ହେଉଛି ଭକ୍ତ । ଶ୍ରୀଧାମାକୁଷ୍ଠପ୍ରେମ ହେଉଛି

ସିଦ୍ଧଶେଷ ସମ୍ପାଦି । ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମଭକ୍ତିର ସାଧକହିଁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
ଶେଷଭକ୍ତ ରୂପେ ବିବେଚିତ । ହରେରାମକୃଷ୍ଣ ମନ୍ତ୍ରସାଧନା ଦ୍ଵାରା ଭକ୍ତର ଲକ୍ଷ
ସାଧକ ହୁଏ । ନିତ୍ୟଧ୍ୟାନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମବାସୀ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦେଉଳରେ ଜନ,
ପ୍ରେମ ଓ ଭକ୍ତିର କଲବୃକ୍ଷ ସେହି କଲତରୁର ଆଶ୍ରୟହିଁ ସିଦ୍ଧଶେଷ ଆଶ୍ରୟ ।

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ଵର ସରଳ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଶୁଣିବା ପାଇଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ
ଯାହା ଭକ୍ତଜନ ସାଧାରଣ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପାଖରେ ସମବେତ ହେଉଥିଲେ ।
ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପରେ ଗୋସ୍ଵାମୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ନ କରି ଏବଂ ତାଙ୍କ
ସୁମଧୁର ବାଣୀରୁ ଦୁଇ ଗୁଣପଦ ନ ଶୁଣି କୌଣସି ଭକ୍ତ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରୁ ପତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ
କରିବାକୁ ଶ୍ରେୟସ୍କର ମଣୁ ନ ଥିଲେ—

ଶୁଣି ମହତମାନେ ଯାନ୍ତି	।	ସ୍ଵାମୀଙ୍କ ସମୀପେ ମିଳନ୍ତି ॥
ବିଷୟମାନ ପରୁରନ୍ତି	।	ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ସୁଖ ପାନ୍ତି ॥
କର୍ମରୁ ବ୍ରହ୍ମ ପରିସନ୍ତେ	।	ଯେ ଯାହା ପରୁରନ୍ତି ନିତ୍ୟେ ॥
କରନ୍ତି ଭାର ସମାଧାନ	।	ଲଭନ୍ତି ଜନେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ॥

(ନ:ଚ:, ପୃ—୧୮୦)

ମହାପ୍ରୟାଣ

ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ରାସ ରାମାନନ୍ଦ, ଗୋସ୍ୱାମୀ, ଜଗନ୍ନାଥ ଭକ୍ତ ବଳରାମ, ଅରୁଣ, ଅନନ୍ତ, ଯଶୋବନ୍ତ, ସ୍ୱରୂପ ଦାମୋଦର, ରଘୁନାଥ ଦାସ ପ୍ରଭୃତି ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ଗହ୍ୱରେ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଜୀବନର ଅଠର ବର୍ଷକାଳ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତର’ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ ପ୍ରଥମେ ମାଘ ଶୁକ୍ଳ ଏକାଦଶୀରେ (୧୫୩୩ ଖ୍ରୀ:ଅ:) ସ୍ୱରୂପ ଦାମୋଦରଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ଘଟିଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଫାଲ୍‌ଗୁନ ଶୁକ୍ଳ ଦଶମୀରେ (୨୭.୩.୧୫୩୩) ଉକ୍ତ ବଳରାମ ଦାସ ଇହଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଥିଲେ । ପ୍ରିୟସଖା ବଳରାମଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ବୈଷ୍ଣବମଣ୍ଡଳୀ ସହିତ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ମିଥୁନାଶ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଏହା ପରେ ବୈଶାଖ ଅମାବାସ୍ୟା (ଚିକ୍ନିଶୀ ଅମାବାସ୍ୟା) ଦିନ ସନ୍ନ୍ୟାସରେ ଜାତୀନ ଓ ନୃତ୍ୟ କଲବେଳେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପାଦରେ ଆଦାତ ମାଲ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସେହି ଅସୁସ୍ଥତା ଲାଗି ରହିଲା । ଗୋସ୍ୱାମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତାଙ୍କୁ ସେବା କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—

ତୁ ଜଗନ୍ନାଥର ସେବକ । ସେବକ ମୁଁ ତୋ ଅବବେକ ॥
 ସେବା ପାଇଲି ତୋର ହାଥୁଁ । ଜାଣଇ ସବୁ ଜଗବନ୍ଧୁ ॥
 ତୋ ଚିନା ଚନ୍ଦ ଆଉ ନାହିଁ । ପ୍ରାଣୀର ଆତ୍ମି ନିବାରଇ ॥
 ରଖାଇ ଆପଣା ଚରଣେ । ମୋତେ କି ନେବ ନିଜଧାମେ ॥
 ତୁ ସ୍ୱାମୀ ମୋହର ପରାଣ । ସୁଜ୍ଞାନ ପଣ୍ଡିତ ସୁଜାଣ ॥
 ଭକତି ବାଟ ବଜାଇଲୁ । ସନ୍ନ୍ୟାସେ ମୋତେ ବନ୍ଧାଇଲୁ ॥
 ତୋତେ ଗୁଡ଼ି ମୁଁ ଯିବି ନାହିଁ । ତୋ ଯିବା ବାଟ ଧରି ଚାହିଁ ॥
 ପ୍ରଭୁର ନୟନେ ଲେଖକ । ସ୍ୱାମୀ ହେଉଇ ପ୍ରଭୁ ମୁଖ ॥

(ବୈ:ଲୀ, ପୃ—୭୪)

ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କପରି ବନ୍ଧୁତା ଓ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଥିଲା ତାହାର ସୂଚନା ଏଥରୁ ମିଳେ । ଅସୁସ୍ଥ ହେବାର କୃତାୟ

ଦିନ ଅର୍ଥାତ୍ ବୈଶାଖ ମାସ ଅକ୍ଷୟ ତୃତୀୟା ଦିନ ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଶେଷ ନିଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମହାପ୍ରସାଦ ବାଣୀ ସେହି ବର୍ଷ (୧୫୩୩ ଖ୍ରୀ:ଅ:) ରଥଯାତ୍ରା ଅବସରରେ ଘୋଷିତ ହୋଇଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶ୍ରୀ ଶୁକ୍ଳାଷ୍ଟମୀ ଦିନ ସ୍ୱୟଂ ସମାନତ୍ୱ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ବୈଷ୍ଣବ ଗୋଷ୍ଠୀ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଓ ସେ ଯାହାର ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଫେରିଯାଇଥିବା ନିମ୍ନୋକ୍ତପଦ୍ଧତୁ ଜଣାଯାଏ—

ମଣ୍ଡପ ଉତ୍ତର ପାରୁଣେ । ସମସ୍ତ ସେ ଆସି ବସେ ॥
 ପ୍ରଭୁର ଭବ ସେ ସୁମର । ନୟନୁ ଲେଖକ ଉତ୍ତର ॥
 ସାମୀ ବୋଇଲେ ନ ଆସିବ । ସମୁଦ୍ର କୁଳେ ଉଦ୍ଧବ ॥
 ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗଲ ନେମ୍ବାଲକୁ । ଅନନ୍ତ ଗଲ ସୁଧାନକୁ ॥

(ବୈ.ଲୀ , ପୃ—୮୦)

ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଇହଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିବାର ଗୋଲବର୍ଷ ପରେ ମହାପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପାଠିଏ ବର୍ଷ ବୟସରେ ମହାପ୍ରସାଦ କରିଥିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ଭଗବତ୍ ଆରାଧନା, ହରିନାମ ଗୀର୍ତ୍ତନ, ଶିଷ୍ୟ ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଭକ୍ତିଚକ୍ର ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଲୀଳା ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ସେହି ଗୋଲବର୍ଷ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥିବାର ମନେ ହୁଏ । ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କରିବାର ସମୟ ଆସିଯାଇଥିବାର ଜାଣି ମହାପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କହିଲେ—

ସମସ୍ତ ଶିଷ୍ୟଗଣ ଶୁଣି । ସାମୀ କହିଲେ ଦୟା ବହୁ ॥
 ଯୁଗଳ ପ୍ରେମ ଭରୁଥିବ । ଏ ସୁଖ କେବେ ନ ଛାଡ଼ିବ ॥
 କାଷ୍ଠ ପାଦୁକା ପାଦୁ ଫେଇ । ବୋଇଲେ ପୁଜା କର ଯାଇ ॥
 ଶୁଣିଣ ହରିଦାସେ ଗଲେ । କାଷ୍ଠ ପାଦୁକା ପୁଜା କଲେ ॥
 ସମସ୍ତେ କଲେ ସିଦ୍ଧିକାର । ପୀଠେ ପାଇଲେ ଅଧିକାର ॥
 ତାହାକୁ ଦେଲେ ଅଧିକାର । ସମସ୍ତ ସେନା ରକ୍ଷା କର ॥

(ନ:ଗ:, ପୃ—୩୦୭)

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପାଦୁକା ଅର୍ପଣ କରି ତାହାକୁ ପୁଜା କରିବା ପାଇଁ ଉପଦେଶ ଦେଇ କୁଶାସନରେ ବସି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କଲେ—

ଏ ମନ୍ତ୍ର ଆଜ୍ଞାକରି ସାମୀ । ଚକ୍ରରେ ଶ୍ରୀନେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ॥
 ଶ୍ରୀହରି ମନ୍ଦିର କପାଳେ । ତୁଳସୀ ଧଣ୍ଡା ହୃଦୟରେ ॥

ଦୟାଶା ଲଳିତେ ବେଢ଼ାଇ । ନିର୍ମାଳ ଅଧରେଣ ଦେଇ !
 ଶଙ୍ଖ ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ଅଙ୍ଗରେ । ବସିଲେ କୁଣ ଆସନରେ ॥
 ଦେଉଳ ସମସ୍ତେ ଦେଖିଲେ । ନୀଳଚନ୍ଦ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ॥
 ରାଧାକୃଷ୍ଣ ପୁରଳ ମନ୍ଦ । ଧ୍ୟାନାବସ୍ଥିତ କଲେ ଚିତ୍ତ ॥
 ପ୍ରଣାଦ ପବନକୁ ତୋଳି । ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ଭେଦ ନିଶ୍ଚେଳି ॥

ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଯେପରି ମର ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ
 ଠାରେ ଲୀନ ହୋଇଥିଲେ ସେହିପରି ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଗୋପନରେ
 ହବ୍ୟ ଶରୀର ଧାରିଣ କରି ମରଦେହରୁ ବହର୍ଗତ ହେଲେ ଏବଂ ମେଘମାଳରେ
 ବଜୁଳି ଚମକିଲ ପରି ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲେ ।
 କରି ହବାକର ଦାସଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ ରତ୍ନସ୍ୟାମୟ ଗୋପଲୀଳା ପ୍ରକାଶ
 କରିବା ପାଇଁ ଯେପରି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କରି ଜୟଦେବ ରୂପ ଧାରଣ ପୂର୍ବକ
 ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ରଚନା କରିଥିଲେ ଏବଂ ଦୁଷ୍ଟ ନିବାରଣ ଓ ସତ୍ତ୍ୱପାଳନ ପାଇଁ
 ଦଶାବତାର ଲୀଳାକୁ ଯେପରି କମଳଲେଚନ ବ୍ୟାସ ରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ
 ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ସେହିପରି ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ
 ନିତ୍ୟ ରାଧାଙ୍କ ସ୍ନେହରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇ ଭାଗବତ ପ୍ରେମ ଓ ପ୍ରେମଭକ୍ତିର ତତ୍ତ୍ୱ ବ୍ୟାଖ୍ୟା
 କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀ କଣୋର କଣୋରଙ୍କ ଧ୍ୟାନ ଓ ପ୍ରେମଭକ୍ତିର ପ୍ରଭୁର କରି
 ଗୋଷାମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ମକର ମାସ ଶୁକ୍ଳ ସପ୍ତମୀ ଦିନ ଅପ୍ରକଟ ହୋଇ-
 ଥିଲେ—

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦାସ ଯେଶୁ । ସେ ନାମ ଦାସ ପଦ ତେଶୁ ॥
 ନିତ୍ୟରେ ଅଂଶ ରାଧା ନାମ । ସ୍ବରୂପ ଭକ୍ତି ସୁର୍ଣ୍ଣକାମ ॥
 ସେ ସତ୍ୟ ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥ । ସ୍ବାମୀଙ୍କି ବୋଲନ୍ତି ଜଗତ ॥
 ଏ ଭକ୍ତି ପ୍ରେମ ତରଙ୍ଗିଣୀ । ବଳେ ପ୍ରାଣୀଙ୍କି ନିଏ ଟାଣି ॥
 ଯେମନ୍ତେ ସମୁଦ୍ର ଲହରୀ । ପ୍ରାଣୀକୁ ବଳେଣ ଓଟାଣି ॥
 ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଏ ପ୍ରେମ ଭକତ । ଉପଦେଶ ମାତେ ପ୍ରାପତ ॥
 ଶ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରଭକ୍ତ ଉପାସନ । କଣୋର କଣୋରଙ୍କ ଧ୍ୟାନ ॥
 ଏ ଭକ୍ତି ସଂସାରେ ସ୍ଥାପିଲେ । ତଦନ୍ତେ ତରୋଧାନ ହେଲେ ॥
 ଶୁକଳ ସପ୍ତମୀ ମକର । ଅପ୍ରକଟ ସେହି ଦିନର ॥

(ନ:ତ:, ପୃ—୩୦୭-୭)

ମହାପ୍ରା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପାଠିଏ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଭଦ୍ରଲୀଳା ସାଙ୍ଗ
 କରିବା ହବାକର ଦାସଙ୍କ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ସ୍ମରଣ ହୁଏ—

ଅଷ୍ଟାଦଶ ବରଷଠାରେ । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଭେଟ ହେଲେ ॥
 ଷଡ଼ ବରଷ ନରନ୍ତର । ସେବିଲେ ଚୈତନ୍ୟ ପୟର ॥
 ଏ ଅନ୍ତେ ଛଦଶ ବରଷ । ପ୍ରେମ ସାଧିଲେ ଅହନିଶ ॥
 ପାଠିଏ ବର୍ଷ ବୟସରେ । ପ୍ରେମ ସ୍ଥାପି ସ୍ଥାନେ ରମିଲେ ॥

(କ:ଚ:, ପୃ—୩୦୮)

ଭରଣାୟ ପଞ୍ଜିକାର ଗଣନା ଅନୁସାରେ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ
 ମହାପ୍ରସାଦ ମନ୍ଦିର ମାସ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଦ୍ଵିଜାନକ୍ଷତ୍ରପୁରୁଷ ସପ୍ତମୀ ତିଥି ଅର୍ଥାତ୍
 ୧୫-୧-୧୫୫୦ ତାରିଖ ଦିନ ଘଟିଥିଲା । ଶିଷ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କର ମରଣସ୍ମରକୁ
 ଭଜନ କୁଟୀରରେ ସମାଧି ଦେଇଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାଙ୍କର ମଣିମୟ
 ମୁର୍ତ୍ତି ସେଠାରେ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି ।

ରଚନାବଳୀ

ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଜଣେ ସିଦ୍ଧ ସାଧକ ମହାପୁରୁଷ ଓ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ଭକ୍ତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଥିଲା । ସେ ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ପାରଦର୍ଶୀ ଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସହୃଦ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ସେ ଜଣେ ପ୍ରବୀଣ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସଂସ୍କୃତ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସେ ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିବେ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କଥା, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତାଙ୍କର ରଚନାବଳୀ ବସ୍ତୁରେ କୌଣସି ସୂଚନା ଦେଇନାହାନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ଜୀବନୀ ଉପରେ ଆଲୋଚନା କରିଥିବା କବି ହବାକର ଦାସ, ଭକ୍ତ ରାମଦାସ, ଅଶାକାର ସହୃଦାର ନନ୍ଦ ଦାସ ପ୍ରଭୃତି କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ଓ ଷୋଳ ଚଉପଦା ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଉଲ୍ଲେଖ କରିନାହାନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ରବେଷକ, ଆଲୋଚକ ଓ ଜୀବନୀକାରଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ତନିଜଣଙ୍କର ତାଲିକା ନିମ୍ନମତେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ ।

(୧) ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ସଦାଶିବ ମିଶ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘ଅଦିବତ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଗୋସାମୀ’ ପୁସ୍ତକରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ତାଲିକା ନିମ୍ନମତେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି—

(କ) ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥ—(୧) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତି କଲ୍ଲୋତ୍ତା, (୨) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଭକ୍ତିକଳା ଫଳମ୍, (୩) ନିତ୍ୟରୁପ୍ରମାଳା, (୪) ଉପାସନା ଶତକମ୍, (୫) ପ୍ରେମସୁଧାମୁଧା, (୬) ନିତ୍ୟାବୁରାଦି ଦୀକ୍ଷା-ସହୃଦୋପାସନାବଧୂ, (୭) ଶ୍ରୀରାଧା ରସମଞ୍ଜରୀ ଓ (୮) ମାଳାଦ୍ରି ଶତକମ୍ ।

(ଖ) ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥ—(୧) ଷୋଳ ଚଉପଦା (୨) ଶୈବାଗମ ଭାଗବତ (୩) ସପ୍ତଜ ବର୍ଣ୍ଣନା (୪) ଗୁଣିବୁଦ୍ଧି (୫) ଗୋଲ୍ଲକ ସଂସ୍କାର, (୬) ଶ୍ରୀମଦ୍-ଭାଗବତ (୭) ଭୂଲାଇଣା (୮) ରାଧାକୃଷ୍ଣ ମହାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରିକା (୯) ଅଦ୍ଭୁତ

ଚନ୍ଦ୍ରକା (୧୦) ନୀଳାଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରକା, (୧୧) ସୁଶ୍ରୀମୁତ ଚନ୍ଦ୍ରକା ଓ (୧୨) ରସକଳ ଚନ୍ଦ୍ରକା ।

(୨) ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହଙ୍କ ‘ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ (୧) ଅର୍ଥନୀତି (୨) ଫୁଲତୋଳା ଚଉତିଶା (୩) ଦୁର୍ଗାବୋଧ (୪) ଶ୍ରୀପଦ୍ମ (୫) ତୁଳାଭିଶା (୬) ପାଷଣଦଳନ (୭) ଗଜନଦ୍ରୋରଣ (୮) ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ (୯) ଜଗନ୍ନାଥ କାଶିକା (୧୦) ଧ୍ରୁବସ୍ତୁତି ଓ (୧୧) ମନ୍ତ୍ରଶିକ୍ଷା, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

(୩) ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ (୧) ଦହଖେଳ (୨) ବୋଲେ ହୁଁ ଗୀତ (୩) ଗୁପ୍ତ ଭଗବତ (୪) ଦାଧୁବ୍ରହ୍ମଗୀତା (୫) ମୁଗୁଣୀସ୍ତୁତି (୬) ଇତିହାସ ସୁରାଣ ଓ (୭) ମହାଭାରତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ବୋଲି ସୂଚିତ ହୋଇଛି ।

ପୁରୋକ୍ତ ତିନୋଟି ତାଲିକା ବ୍ୟତୀତ ସ୍ୱାଧୀୟାଦ୍ୱାରା ଗନ୍ତାମଣି ଆଶୁର୍ତ୍ତ ତାଙ୍କ ‘ଉତ୍କଳର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ’ ପୁସ୍ତକରେ ସମାୟତ ଓ ମହାଭାରତ ଏବଂ ‘ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉତ୍କଳତା ଫଳ’ର ସମ୍ପାଦକ ପଣ୍ଡିତ କୁଳମଣି ମିଶ୍ର ‘ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତା-ମୋଧସରଣୀ’ ଶୀର୍ଷକ ପୁସ୍ତକ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ରଚନା କରିଥିଲେ ବୋଲି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । କେବଳ ଏତିକି ନୁହେଁ, ‘ନିତ୍ୟଗୁପ୍ତ ଚୂଡ଼ାମଣି’ ଓ ‘ନୀଳାଦ୍ର ବିଳାସ’ ନାମରେ ଦୁଇଟି ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଏବଂ ଗୁପ୍ତଗୀତା, ନାମଚନ୍ଦ୍ରକା, ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା, ପରଚୟ ବୋଧନା, ଅଳପୁଆ ଭଗବତ, ସାଧନାଢ଼ା, ନିତ୍ୟଗୁପ୍ତସ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀ, ପଦ୍ମଲତାକା ପ୍ରଭୃତି ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ରଚନା କରିଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ ।

ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ବ୍ୟତୀତ କେତେକ ସଂସ୍କୃତ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥ ନିଜେ ବା ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଲେଖିଥିବା କଥା ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନ ହେଲେ ବି ତାଲିକାଭିତ୍ତି ସମସ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଯେ ତାଙ୍କର ରଚନା ତାହା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୂପେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇନାହିଁ । କେତେକ ଆଲୋଚକ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ପାଠ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥର ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଉପଯୁକ୍ତ ତାଲିକା ଭୁକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଏକାଧିକ ନାମରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବାର ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ନାମଧାରୀ ବହୁ କବି କୋବିଦ୍ ଜନପ୍ରିୟ ଭଗବତ ବୃତ୍ତିରେ ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଯାଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ସାମଗ୍ରିକ ଅନୁଶୀଳନ ବିନା କେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ତାହା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବା

ସହଜ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ । ତଥାପି ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଆଲୋଚକଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଗୁପ୍ତତ ତାଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ମଧ୍ୟରୁ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ବିଷୟରେ ନିମ୍ନମତେ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇ ପାରେ—

୧ । ମହାଭାରତ—

ଭାରବତ ବାଣୀ ଅର୍ଥାତ୍ ନବାକ୍ଷରୀ ବୃତ୍ତରେ ରଚିତ ଅଠର ପଦ ବିଶିଷ୍ଟ ମହାଭାରତ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ପଦ୍ୟାବଳୀର ନାମକରଣ, ବିଷୟବସ୍ତୁ ସଂଯୋଜନ, ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକରଣ, ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ ପ୍ରଭୃତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଭୀର କଲେ ଏହାକୁ ସାରଳା ମହାଭାରତର ଏକ ସନ୍ଧିପ୍ରସାର ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ନିମ୍ନରେ ସେଥିରୁ କେତୋଟି ପଞ୍ଚୁକ୍ତ ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇ ପାରେ—

ସଞ୍ଜୟ ବିଦୁର ଯେ ଅଜ		ମିଳିଲେ ଶ୍ଵାନ୍ତଙ୍କ ସନ୍ଧିଧି ॥
ଶ୍ଵାନ୍ତଙ୍କୁ କହେ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର		ମୋର ପୁତ୍ରକୁ ଦେଲୁ କଷ୍ଟ ॥
ମୂଳ ହାଣ୍ଡିଲୁ ବୃକ୍ଷେ ତୋଳି		ଭରସା କଲୁ ବଡ଼ ବୋଲି ॥

x

x

x

ଶ୍ଵାନ୍ତ ବୋଇଲେ କୁରୁନାଥେ		ଶଯ୍ୟା ଗୋଟିଏ ଦିଅ ମୋତେ ॥
ପୁପାତ ଶେଷ ରାଜା ଦେଲ		ଶ୍ଵାନ୍ତଙ୍କୁ ତହିଁ ଶୁଆଇଲ ॥
ଶ୍ଵାନ୍ତ ବୋଇଲେ ଏ ନୁହଇ		ଶର ଶଯ୍ୟାଏ ଦିଅ ରୁହି ॥
ଯେ ଜାଣେ ମନ ଭେଦ ବାଣ		ସେହି ଯୋଦ୍ଧାକୁ ଏଥେ ଆଣ ॥
ନୁପତି କହେ ପାର୍ଥ ଜାଣେ		ଅର୍ଜୁନ ନମିଲ ତକ୍ଷଣେ ॥
ଶ୍ଵାନ୍ତ ବୋଇଲେ ହେ କରାଟି		ନିର୍ମାଣ ଶରଶଯ୍ୟା ଗୋଟି ॥
ଅଠର ଦିନ ଏଥେ ଥିବି		ଭାରତ ନୟନେ ଦେଖିବି ॥

(ଭଃଜ, ପୃ—୨୭)

x

x

x

ଓଷ୍ଠ କାମୋଡ଼ି ଦ୍ରୋଣପୁତ		ରୁ ସୃଷ୍ଟି କରୁ ଆତଯାତ ॥
ତୋର ମାୟାରେ ଦୟାନିଧି		ଆଜ ମାରିବି ଶତ୍ରୁ ସାଧୁ ॥
କାର୍ଯ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଚରିଲ,		ଧନୁ ତାଳକୁ ଗୁଣକଲ ॥
ଅଗ୍ର ଶର କରି ପେଶିଲ		ପର୍ଶୁରାମ ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଲ ॥

x

x

x

ଯାଜ ନଗ୍ରେ କଲେ ବିଜୟେ		ଦର୍ଶନେ ଚଳିଲେ ପ୍ରଜାଏ ॥
ବଣିକ ହରିସାହୁ ନାମେ		ଦର୍ଶନ କଲେ ଦେବଧର୍ମେ ॥

କହଇ ପୁଅଟି ଅଗ୍ରତେ । ସେ ଦେବ କନ୍ୟା ଦେବି ତୋତେ ॥
 ପୁତ୍ରାସିନ ଦୁହତା ମୋର । ବସରବେଳେ ମୁଖ ତାର ॥
 ଗଣକ କହୁଛୁ ଆମ୍ଭକୁ । ଯମ ଭୟେ ଦେବ ତୁମ୍ଭକୁ ॥

(ମ:କ:, ପୃ—୭, ୭୩)

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ ଏହି ମହାଭାରତ କଟକର ଖଟ୍ଟବନ୍ଦ
 ସାହୁବାସୀ ଭିକାରୀଚରଣ ଦାସଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ ।
 କିନ୍ତୁ ଆଲୋଚକମାନେ ଶ୍ରୀମାତ୍ରା, ବିଷୟବସ୍ତୁ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ଏହା ମହାସା
 ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ନୁହେଁ ବୋଲି ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ଅନେକ
 ଗବେଷକ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରାମାୟଣ କଥା ଭିକ୍ଷେଣ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା
 ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସି ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା
 କରିବାର ଅବକାଶ ଏଠାରେ ନାହିଁ ।

୨ । ଗୁପ୍ତ ଭଗବତ—

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ ପରି ଏହି ଗୁପ୍ତ ଶ୍ଵକ ଓ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ମାଧ୍ୟମରେ
 ପ୍ରଣୀତ ହୋଇଛି । ଏହା ଚବିଶ ଅଧ୍ୟାୟ ଓ ୩୭୮ ପଦରେ ବିଭକ୍ତ । ଏଥିରେ
 ଶ୍ଵାମୀ ଜନ୍ମ, ପୁଷ୍ଟିତତ୍ତ୍ଵ, ଏକାଦଶୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟ, ବ୍ୟାସ ଓ ଶୁକଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମବୃତ୍ତାନ୍ତ
 ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଗୁପ୍ତ ଭଗବତର ଅନ୍ୟ
 ନାମ ‘ବୈରଚବିଶ’ । ଭଗବତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍କନ୍ଧ ଅନ୍ତର୍ଗତ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଏଥିରେ
 ପରିବେଷିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଅଥବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ନାମଧାରୀ ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିଙ୍କ
 ଦ୍ଵାରା ଏହା ରଚିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଗୁପ୍ତଚିତ୍ର ନାମକରଣ ସମ୍ଭବତଃ ଏପରି କରା-
 ଯାଇଥିବାର ମନେହୁଏ । ନିମ୍ନରେ ଏହାର କେତୋଟି ପଂଚ-କ୍ତ ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ
 ଭିକ୍ଷେଣ କରାଯାଇପାରେ—

ବନ୍ଦଇ ପାଟଣା ତନୟ । ଏକ ଦନ୍ତ ଯେ ମହାକାୟ ॥
 ଭକତ ପ୍ରିୟ ଗଜମୁଖ । ହରନ୍ତି ଘନଜନ ଦୁଃଖ ॥
 ଗଣମଣ୍ଡଳ ମଧୁ କ୍ଷରେ । ତା’ ଲେଖେ ପତନ୍ତ୍ର ଭ୍ରମରେ ॥
 ପାଶ ଅକ୍ଷୁଣ ବେନକର । ଅତି ସୁନ୍ଦର ଲମ୍ବୋଦର ॥
 ମୁଁ ଶ୍ଵାମୀ ଜଗନ୍ନାଥ । ଶରଣ ତୋ’ ପାଦ ସାରସ ॥
 ତୋର କୃପାରେ ଗଣପତି । ଲେଖିଲି ଭଗବତ ପୋଥି ॥
 ତହିଁର ସାର ଏ ଚବିଶ । ସୁଜନ ହୃଦେ ଗଣ ଭଣ ॥
 ଲେଖିବି ବିଶ୍ଵଶିଳି ଚିତ୍ତେ । ସନ୍ତୋଷ ହେବେ ସାଧୁ ସହେ ॥

(ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ—ପୃ, ୧)

×	×	×
ଶୁକ ଚରଣେ କର ଦେଇ		ଆନନ୍ଦେ ରାଜା ପଶୁରଇ ॥
ହେ ମହାମୁନ ସାବଧାନ		କହ ପରମ ତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ ।
ଗୁପ୍ତ ସଶସ୍ତ୍ର ଯେ ଅଟନ୍ତି		କହବା ମୋତେ ମହାଯତି ॥
ଚରଣ ଦିଅ ଏକାଦଶୀ		କହ ହେ ଏ ଜ୍ଞାନ ବିଶେଷି ॥
କଲେ କେଉଁ ଧର୍ମ ହୁଅଇ		ନ କଲେ କି ପାପ ଲଭଇ ॥
ଏଥୁ ସଶସ୍ତ୍ର ମୋତେ କହ		ମନରୁ ଚିଟିକ ସନ୍ଦେହ ॥

(ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ; ପୃ-୭)

×	×	×
ଜ୍ଞାନ ବୋଲଇ ମନ ଶୁଣ		ଏ ଗୀତ ପ୍ରେମ ରସାୟନ ॥
ସପତ ଦିନ ଦ୍ୱିପ୍ରହରେ		ପୁରାଣ ବଢ଼େ ଗଙ୍ଗାତୀରେ ॥
ପରାକ୍ଷ ବଇକୁଣ୍ଠ ବାସୀ		ଯେ ଯା ଆତ୍ମାନେ ଗଲେ ଚାନ୍ତି ॥
ବୋଲଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ		ଯାହୁ କରବେ ପୀତବାସ ॥
ସୁଜନେ ଏଥେ ରସ ମାତ		ଶ୍ରୀଗୁରୁ ସେବ ପଣ ଏଥୁ ॥
ସୁଜନେ ମୋ ଦୋଷ ନଧର		ଯାହୁ କରବେ ଚନ୍ଦ୍ରଧର ॥

(ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ, ପୃ-୧୫)

ଗୁପ୍ତ ଭଗବତକୁ ଭଗବତର ଛତୁର୍ଦ୍ଦଶ ସ୍କନ୍ଦ ନାମରେ ନାମିତ କରାଯାଇଛି । ଗୁପ୍ତରେ ଥିବା ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ପରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇ ଥିବାରୁ ଏବଂ ଏଥିରେ ରାଧାଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ (୧୦-୧୧ ଅଧ୍ୟାୟ) ବିସ୍ମୃତ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାକୁ କଦାପି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଆଲୋଚକମାନେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ।

୩ । ତୁଳାଭାଷା—

ଦେବୀ ପାବତୀ ଓ ଭିଶ୍ଵରାଜ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର କ୍ରମେ ଦ୍ଵାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ବିଶିଷ୍ଟ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପୃଷ୍ଠିତତ୍ତ୍ଵ, ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ, ଶରୀରତତ୍ତ୍ଵ ଓ ଭଗବତ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇଛି । ବର୍ଣ୍ଣନାୟ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଥମେ ପଦ୍ୟରେ ଓ ପରେ ପରେ ଗଦ୍ୟରେ ତାହାର ଅର୍ଥକୁ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ନିମ୍ନମତେ କେତୋଟି ପଦ୍ଧତି ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇ ପାରେ—

ପୁଣି ପାବତୀ ପଶୁରଇ		ଭିଶ୍ଵର ପାଦେ ଚିତ୍ତ ଦେଇ ।
ଏ ବଡ଼ ସଶସ୍ତ୍ର ମୋ ମନ		କହ ହେ ପ୍ରଭୁ ହିଲେଚନ ॥

ସକଳ ମନ୍ତ୍ର ଗର୍ଭ ଶ୍ରେଣୀ । ଦୋଳଲ ଶୂନ୍ୟ ଏ ପ୍ରମାଣ ॥

×

×

×

ଯେତେ କହୁଲ ଗୋ ପାଟଣ । ସମସ୍ତେ ଶୂନ୍ୟରେ ଅଛନ୍ତି ॥

ପବନ ଆସୁଛି ଯାଉଛି । ପବନ ସର୍ବ କରୁଅଛି ॥

ପବନ ଶୂନ୍ୟ ପରକାଶ । କହୁଲ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ॥

(OSM—Cy.No.1099, ପୃ—୨୫)

×

×

×

ଶୁଣିଲୁ ମୋର ପ୍ରିୟତମା । ତୋତେ କହୁଲୁ ଜୁଲାଇଣା ॥

ଏ ବ୍ରହ୍ମ ବାକ୍ୟ ମନେ ଧରି । ସୁଖେ ଭରବୁ ଗୋ ସୁନ୍ଦରୀ ॥

ବିଷାଦ ନ କରିବୁ ଭୁବୁ । ଆମ୍ଭ ଚରଣ ଆଅ କୁଣ୍ଡ ॥

ଯଦି କୁଜନେ ପ୍ରକାଶିବୁ । ଅବଶ୍ୟ ସାମୀପ୍ରୋସ୍ତା ହେବୁ ॥

ଶୁଣି ପାଟଣ ହେଲେ ତୋଷ । କହୁଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ॥

ସେଇ ରାଜାହିଁ ତୋଷ ହେଲେ । ଦାସକୁ ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ କଲେ ॥

(OSM—Cy.No.1099, ପୃ—୨୬)

ଉତ୍କଳ ପଦ୍ୟର ଅର୍ଥକୁ ଗଦ୍ୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଗଦ୍ୟର ଉପାର ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି ତାହାର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ଓ ରଚନା ଶୈଳୀ ବୌଦ୍ଧ ପ୍ରଜ୍ଞାପାରମିତା ସୂତ୍ରର ଅନୁକୃତି ପରି ମନେ ହୁଏ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥ, ‘ଭୁବ୍ରସୁଧାକିନ୍ଧ’ର ଗଦ୍ୟ ସହିତ ଏହାର ସମ୍ପର୍କ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇ ପାରେ ।

୪ । ଦାରୁ ବ୍ରହ୍ମଗୀତା—

ଶ୍ରୀସୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରର ଚିତ୍ରଦାସ ଓ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟକୁ ନେଇ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ନବାକ୍ଷରୀ ବୃତ୍ତରେ ଓ ତିନୋଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ରଚିତ ହୋଇଛି । ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ (୧୪୭୭-୧୫୧୭—ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ) ନାମରେ ଉଣିତ ‘ମୁକ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି’ ଶୀର୍ଷକ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅନୁକରଣରେ ଏହା ରଚନା କରାଯାଇଥିବାର ମନେ ହୁଏ । ଏହାର କେତୋଟି ପଦ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ନିମ୍ନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ—

ନାମ ତା ପୁରୁଷ-ଉତ୍ତମ । ସର୍ବ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ସେ ଉତ୍ତମ ॥

ଦକ୍ଷିଣ ସମୁଦ୍ରର ଖର । ନାମ ତାହାର ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର ॥

ମାଲ ସୁନ୍ଦର ନାମେ ବନ । ଅଛଇ ଶୁଣ ହେ ରାଜନ ॥

ତହିଁରେ ଅଛଇ ପବନେ । ପୁରର ଗିରି ଯଥା ଅର୍ଥେ ॥
ବିଭା ତା ଗୁପ୍ତେ ଭାଷଇ । ଜନେ ମୁକତି ଦେବା ପାଇଁ ॥
(ପୃ—୮)

* । ଅର୍ଥ କୋଇଲି—

କବି ମାର୍କଣ୍ଡ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘କେଶବ କୋଇଲି’ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ
ଲୋକପ୍ରିୟ କବିତା । ବାସ୍ତବ ରସାତ୍ମକ ଏହି କବିତାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ହେଉଛି
ଅର୍ଥ କୋଇଲି । ଅର୍ଜୁନ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉଚ୍ଚିତ୍ତୟୁକ୍ତି କ୍ଷମେ ଜୀବନ, ମୃତ୍ୟୁ, ଦେହ,
ଆତ୍ମାଦିର ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ପର୍କ ସମୁଦାୟ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶନ ଅର୍ଥ କୋଇଲିର ମୁଖ୍ୟ
ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ । ଚଉଦଅକ୍ଷରୀ ବୃତ୍ତରେ ରଚିତ ଏହାର କେତୋଟି ପଞ୍ଚୁକ୍ତି
ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଉଦାହରଣ କରାଯାଇପାରେ—

ଅର୍ଜୁନ ବୋଇଲେ ତୁମେ ଶୁଣ ମହାବାହୁ ।
ପୁରୁଷ କଥାଏ ସତେ ମୋତେ ଆଜ୍ଞା ହେଉ ॥
କେଶବ କୋଇଲି ନାଥ କାହାକୁ ଯେ କହୁ ।
ଏହା ମୋତେ ଶ୍ରୀହରି ପ୍ରସନ୍ନେ ଦେବା କହୁ ॥

x

x

x

ପାର୍ଥର ବଚନେ ଯେ ବୋଲନ୍ତି ଭଗବାନ ।
ଉତ୍ତମ କଥାଏ ପାର୍ଥ ପରୁରଲୁ ପୁଣି ॥
କୋଇଲି ବୋଲିଣ ପାର୍ଥ ଜୀବକୁଟି କହୁ ।
ସେହି ଜୀବ ମୁହିଁ ଜାଣ ସବଦ ଅଛଇ ॥
ଆପେ ଆସିଥିଲୁ ଜୀବ ଆପେ ଚଳିଗଲା ।
ସେହି ପୁଣି ଗୋଟି ଆଉ ବାହୁଡ଼ି ନଇଲା ॥
ଏହି ପୁଣି ଗୋଟି ଯହୁଁ ବାହୁଡ଼ି ନଇଲା ।
ଗୋପର ସ୍ୱରୂପ ପିଣ୍ଡ ପଡ଼ଣ ରହିଲା ॥ (ପୃ—୯)

x

x

x

ଅର୍ଜୁନ ପରୁରଲେ ଶ୍ରୀହରି ଅର୍ଥ କଲେ ।
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଏହା ପୁରାଣେ କହିଲେ ॥
କେଶବ କୋଇଲି ଅର୍ଥ ବ୍ରହ୍ମ ଜ୍ଞାନ ସାର ।
ଲବଣୀ ସାଗରୁ ଏ ଯେ ହୋଇଛୁ ବାହାର ॥
ସାଧୁଜନମାନେ ମୋର ନ ଧରିବ ଦୋଷ ।
ଶ୍ରୀମୁଖରେ ଆଜ୍ଞା ଯାହା ଦେଲେ ପୀତବାସ ॥ (ପୃ—୧୦)

୭ । ଦୁଗବୋଧ—

ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣ ଚରିତାମୃତ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତକଟି ଗଉଡ଼ ଅକ୍ଷରା ବୃତ୍ତରେ ରଚିତ । ଏଥିରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ବୈଷ୍ଣବ ଘୋଷା ଶ୍ରଦ୍ଧାଶ୍ରମ ପ୍ରମୁଖ ସହିତ ନିଜ ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି—

ବିପ୍ରକୁଳେ ଜନ୍ମ ହୋଇ କିଛି ନ ଜାଣିଲି ।
ଅତିବଡ଼ ବୋଲିଣ ଚୈତନ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର କହୁ ।
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ବୋଲି ନାମ ମୋର ହେଲା ।
ସଦ୍‌ଗୁରୁ କୃପାରେଣ ସନ୍ଦେଶ ଫିଟିଲା ॥

(ମ:ନ:, ପୃ—୬୭)

୭ । ଗଜସ୍ତୁତି—

କରୁଣ ରସାମୃତ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତକଟି ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦୃଢ଼ସ୍ୱରେ କରୁଣା ଓ ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତି ଶ୍ରବଣ ସମ୍ଭାର ପାଇଁ ରଚିତ ହୋଇଛି । ଏହା ଗଜ ନିସ୍ତାରଣ, ଗଜ ଉଦ୍ଧାରଣ, ଗଜୋଦ୍ଧାରଣ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ଏଥିରେ ବିଶ୍ୱାସପାତକ ଓ କୃତପ୍ନ କୁମ୍ଭୀରର ଆକ୍ରମଣରେ ବିପଦାପନ୍ନ ଗଜ ନିଜର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସହିତ ପଶା ଖେଳରେ ନିମଗ୍ନ ନାରାୟଣ ସୁଦର୍ଶନ ଚନ୍ଦ୍ର ପଠାଇ ନନ୍ଦର ଶିର ଛେଦନ ଓ ଗଜକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଶ୍ରୀଗବତର ଅଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଦ (ଅ-୧-୩) ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆଲୋଚ୍ୟ ସ୍ତୁତିରେ ଗଜର ଆକୁଳ ନିବେଦନ କିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ତା'ର ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ କେତୋଟି ପଞ୍ଚୁକ୍ତି ନିମ୍ନମତେ ଉଦ୍ଧୃତ ହେଲା—

ମୁନି ହୁଅନ୍ତି କୁହାକୁହୁ । ଆତଙ୍ଗ କାଳେ ଶ୍ରବଣାନ୍ତା ॥
ଅବଶ୍ୟ ରଖନ୍ତି ଗୋପାୟ । ଏଥୁ ଆତଙ୍ଗ ଆଉ ନାହିଁ ॥

x

x

x

ଏମନ୍ତ ମନେ ବିରୁଗିଲା । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଚନ୍ଦ୍ରା କଲା ॥
ରଖ ହେ ଦେବଜ୍ଞ ନନ୍ଦନ । ରଖ ହେ ଶ୍ରୀମଧୁସୂଦନ ॥
ରଖ ହେ ଦେବ ଦଇତାରି । କୁମ୍ଭୀର ପାଟିରୁ ନିସ୍ତାରି ॥
ଭୁମ୍ଭେ ତ ନ ରଖିବ ଯେବେ । ନିଶ୍ଚୟ ଗଜ ମଲା ତେବେ ॥

x

x

x

ଦୃଷ୍ଟିରେ ତୋତେ ଦେଖି ନାହିଁ । ଗୁରୁ ମୋ କଣ୍ଠେ କହୁ ନାହିଁ ॥
ମୁନିଏ କହୁଛନ୍ତି ମୋତେ । ଆଜ୍ଞା କାଳେ ଜଗନ୍ନାଥେ ॥
ଆଜ୍ଞା ନାଶନ ତୋ ବାନା । ବାରେ ହୁଅ ତୁ ବଳସେନା ॥
ଶରଣ ରକ୍ଷଣ ମୁରାରି । ବାରେକ ନେବାକ ଉଦ୍ଧାରି ॥
ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋପାଳ । ତୋ ବିନୁ ଅନ୍ୟ ଆଶ୍ରା ନାହିଁ ॥

୮ । ମୁରୁଣୀସ୍ତୁତି—

ଏହି ଛୁଦ୍ରାକାର ପୁତ୍ରିକାରେ ବିପନ୍ନା ଗର୍ଭବତୀ ହରିଣୀର ଆକୁଳ ପ୍ରାର୍ଥନା
ଶୁଣି ଭଗବାନ ତାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଲୋକପ୍ରିୟ
ଗଜସ୍ତୁତି ପରି ମୁରୁଣୀ ସ୍ତୁତି ମଧ୍ୟ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ହୃଦୟରେ କରୁଣା ଓ ଭକ୍ତି—
ଭାବ ସମ୍ଭାର କରିବାରେ ସେପରି ସାଫଲ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଛି ତା'ର ଉଦାହରଣ
ବିରଳ । ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ସର୍ବତୋଭାବେ ଆସ୍ତ୍ରସମର୍ପଣ କରିବା ପାଇଁ ଧର୍ମପ୍ରାଣ
ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବେଦିତ କରିବା ଏହାର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏଥିରେ ପ୍ରଥମେ ସଂସ୍କୃତ
ଶ୍ଳୋକ ଓ ପରେ ତାର ଅନୁବାଦ ଦିଆଯାଇଛି—

ଅଗ୍ରେ ବ୍ୟାଧଃ କରଧୃତଶରଃ ପୁଷ୍ପତୋ ଜାଲମାଳା
ପାର୍ଶ୍ବେ ବହିର୍ଦ୍ଦିପତି ବିପିନଂ ସନ୍ନିଧୌ ଶୂନମେଳା ।
ଏଣି ଗର୍ଭାଦଳସଗମନା ବାଳକାଃ କୋଡ଼ଲ୍ଲଳା
ହିନ୍ତାୟୁକ୍ତ ବିଳପତି ମୃଗୀ କଂ କରୋମି କୁ ସାମି ॥୧॥

ଦେଖ ସଟନା ଦଇବ ଯୋଗର । ବ୍ୟାଧ ଶରଧରି ଜଗେ ଆଗର ॥
ପୁଷ୍ପଭାଗେ ବନ ଦହେ ଅନଳ । ପାଶେ ମିଳି ଅଛଇ ଶୂନମେଳ ॥
ଏଣି ଗର୍ଭବତୀ, ତେଣୁ ବିଦ୍ରାବେ ଅଳସରେ ଗତି ।

ସଙ୍ଗେ ଅଛନ୍ତି ମୁରୁଣୀଶ୍ଚ ପଞ୍ଚୁକ୍ତି । ଯହିଁ ସ୍ନେହ ବଜ୍ର ପ୍ରାଣୁ ଅତି ॥
କିମ୍ବ କରିବ କେଉଁ ଦିଗେ ଯିବ । କେଉଁ ଉପାୟେ ଅପାୟୁଁ ତରିବ ॥

ଏଣିଚିନ୍ତାତ୍ୟଭଗତଭୟା ଚେତସା ଶ୍ରୀନବାସଂ
ଶ୍ରୁତ୍ବା ପୁଷଂ ଜଳଚରଶ୍ରଦ୍ଧାତ୍ମାୟମାଂ ଗଜେନ୍ଦ୍ରମ୍ ।
ଦ୍ରୋଣଂ କର୍ଣ୍ଣଂ ଜପବଧୃତଂ ଭବନାଂ ନାସ୍ତି ଶକ୍ତଃ
ପାଦାମୁଜେ ଶରଣପତିତ୍ୟଂ ରକ୍ଷ ବା ନୈବ ରକ୍ଷ ॥୨॥

ଭୟ କାତର ମନରେ ମୁରୁଣୀ । ଚିନ୍ତାକଳ ଗୋବିନ୍ଦ ଗୁଣ ଗୁଣି ॥
ଆହେ ପ୍ରଭୁ ଜଗତଜନବନ୍ଧୁ । ଦାନ ଉଦ୍ଧାରଣ କରୁଣାସିନ୍ଧୁ ॥
ତୁମ୍ଭେ ଦୁଃଖ ସିନ୍ଧୁ, କରୁଣା, କଲେ କରିପାର ବିନ୍ଧୁ ।

ପୁଣେ ନନ୍ଦ ଧଳା ରଜେନ୍ଦ୍ରକୁ । ଆର୍ତ୍ତସ୍ବରେ ସେ ତାଳକ ଭୁମ୍ବକୁ ॥
ତେଜେ ଶ୍ରବଣ ତାହାର ଶୁଣିଲ । ଚନ୍ଦ୍ର ପେଟିଣ ନନ୍ଦ ବନ୍ଦ ହେଲ ॥

ଉଦ୍ଧାରି ଗଜକୁ, ଦେଇ ଦୁଇ ଜନେ ଦ୍ବାରୀୟକୁ ।
ମୁଁ ସ୍ବପ୍ନ ଜପ ହୋମ ଭବନା । କବିବାରେ ଅଟେ ଶତ୍ରୁବିହୀନା ॥
ତେଣୁ ଭୁମ୍ବ ପାଦପଦ୍ମେ ଶରଣ । ଯାଉଅଛଇ ଆହ୍ବେ ନାରାୟଣ ॥

ରଖ ବା ନ ରଖ, ଆଉ ଆଶ୍ରୟ ନାହିଁ କହୁମୁଖ ॥
ଆଦିଷ୍ଟେନାମମର ଭୁଭୁତା ଗର୍ଜିତେ ମେଘମାଳେ
ସୋରେ ନାରେ ବହୁତ ମରୁତାଶ୍ରେୟା ଜାଲମାଳା
ସର୍ପାଦାତେ ନିହତଶବରଃ ଶ୍ବାନସ୍ବୋଷଜ୍ଜ ପୀଡ଼ା
ମନ୍ଦଂ ମନ୍ଦଂ ଚଳନ୍ତି ଦୁର୍ଗଣୀ ସାଧୁ ସାଧୁ ବିଧାତା ॥୩॥

ଏମନ୍ତ ଏଣୀ ସ୍ବପ୍ନ କର୍ଣ୍ଣେ ଶୁଣି । ଆଜ୍ଞା ଦେଲେକ ବାସବେ ଚନ୍ଦ୍ରପାଣି ॥
ଭୁମ୍ବେ ମେଘ ପେଟି ମୁଗ ରଖିବ । ବ୍ୟାଧ ପ୍ରଭୁଭଜି ତହିଁ ନାଶିବ ॥

ଇନ୍ଦ୍ର ଏହା ଶୁଣି, ମେଘେ ଆଦେଶିଲ ଯାଇ ତକ୍ଷଣି ।
ଆଜ୍ଞା ପାଇ ସେ କଲ ଘୋରଧ୍ବନି । କମ୍ପେ ଚରାଚର ସଙ୍ଗେ ମେଘନା ॥
ଜଳ ବର୍ଷିଲ ମୁଖଳ ଧାସରେ । ଅଗ୍ନି ଲଭିଗଲ ଅବଳମ୍ବରେ ॥
ବାତେ ଜାଲମାଳା ଛୁଡ଼ିଲ, ସର୍ପାଦାତେ ବ୍ୟାଧ ମଲ ।

ଶ୍ବାନ ଉପରେ ବଜ୍ରପାତ ହେଲ । ତେଣୁ ମୁଗୀ ହେଉଁ ଭୟ ଗୁଡ଼ିଲ ॥
ଧୀରେ ଧୀରେ କରଇ ଚୁକ୍ତଗତି । ସଙ୍ଗେ ନିଜ ଶିଶୁମାନେ ଅଛନ୍ତି ॥

ସାଧୁର ବିଧାତା, ତୋର ଅଟଇ ବିଚିତ୍ର କ୍ଷମତା ।
ଏବେ ଭବପାଗର ମଗ୍ନ ଜନେ । ଚନ୍ଦ୍ରାକର ପ୍ରଭୁକୁ ନିଜ ମନେ ॥
ସେହୁ ଅଟନ୍ତି ଜଗତ ଠାକୁର । ତନି କାଳରେ ଅକର ଅମର ॥
ତାଙ୍କ ପାଦ ପୂର, କହେ ଜଗନ୍ନାଥ ଭୁପୁର ସାର ॥

(ପୃ—୭,୭)

୧ । ଶ୍ରୀରାଧା ରସମଞ୍ଜରୀ—

ଉଚ୍ଚଳାୟ ଚୈଷ୍ଟବ ପରମ୍ପରା ଅନୁଯାୟୀ ଏଥରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସୁଗନ୍ଧ
ରୂପ ଓ ଢଗୁର ବିଶ୍ଳେଷଣ ପ୍ରଥମେ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକ ଓ ପରେ ତାର ଓଡ଼ିଆ
ଅନୁବାଦ ଦ୍ବାରା କରାଯାଇଛି । ପଦଗୁଡ଼ିକ ଚଉଦ ଅକ୍ଷରରେ ରଚିତ—

ସହସ୍ରାର ଚନ୍ଦ୍ର ନୀଳ ଗଗନର ପ୍ରାୟେ ।

ସୋଡ଼ିଅଛି ନୀଳ ଜଳ ସମୁଦ୍ରର ପ୍ରାୟେ ॥

ତାହା ମଧ୍ୟେ ଆଜ୍ଞାତେ ଗାପଣିତା ପରି ।

ଜ୍ୟୋତି ମିଳନେ ଯୁଗଳ ଚକ୍ରର୍ଥ ଆବୋର ॥
ନିତ୍ୟରାସ ବୋଲି ତାହା ଶୁଣି ଗୋ ମଣିବ ।

ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଏକତତ୍ତ୍ୱ ବୋଲିଟି ଜାଣିବ ॥
ରାଧାଚକ୍ରରେ ଯେ ନିତ୍ୟ କରୁଥାଇ ଧ୍ୟାନ ।
ଶୁଦ୍ଧାଚକ୍ର ତାହାରଟି ଅଟଇ ପ୍ରମାଣ ॥

(ମ:ଜ:, ପୃ—୭୯)

୧୦ । ପାପଶ୍ର ଦଳନ—

ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଓ ଆଶୁର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଏଥିରେ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ବିଭିନ୍ନ
ଦୁରାଶ ଓ ଆଗମରୁ ସଂଗୃହୀତ ୭୪ଟି ଶ୍ଳୋକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅନୁସାରେ ଉଚ୍ଚିତ ହୋଇଛି
ଏବଂ ପରେ ତାର ପଦ୍ୟାନୁବାଦ ଦିଆଯାଇଛି । ନିମ୍ନରେ ଏହାର ତିନୋଟି
ଉଦାହରଣ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ—

ଚଣ୍ଡାଳୋଽପି ମୁନିଶ୍ରେଷ୍ଠୋ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତ ପରାୟଣ ।
ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତ ବିଫଳସ୍ତ ଦ୍ୱିଜୋଽପି ତ ନରାଧମଃ ॥୧॥
ଚଣ୍ଡାଳ ହୋଇ ସେ ଯେବେ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତ ପରାୟଣ ।
ହୋଇ ସଦାକରେ ମୁନିବ୍ରତ ଅଚରଣ ॥
ସର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣେ ପୁଣ୍ୟ ଯେଉଁ ହୋଇ ଦ୍ୱିଜବର ।
ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତ୍ୟନେ ଗୁଣାଳରୁ ମାତତର ॥

(ପୃ-୧)

x

x

x

ସହସ୍ରଶାଖାଧାରୀ ତ ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ରୋନ୍ମୁଦାନ୍ତଃ ।
ଅବୈଷ୍ଣବୋ ଗୁରୁର୍ନ ସ୍ୟାଦ୍ ବୈଷ୍ଣବଃ ଶୃପଶ୍ଚେ ଗୁରୁଃ ॥୨॥
ସହସ୍ର ଶାଖା ବେଦର କର ଅଧ୍ୟୟନ ।
ଜାଣିଥିବ ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ର ତତ୍ତ୍ୱର ବିଧାନ ।
ଅବୈଷ୍ଣବ ସେ ହୋଇଲେ ଗୁରୁ ନୋହେ ।
ଗୁଣାଳ ବୈଷ୍ଣବ ହୋଇଥିଲେ ଗୁରୁହୋଏ ॥ପୃ—୮॥

+

+

+

ସାଧୁନାଂ ସମଗଣାନାଂ ମୁକୁନ୍ଦଚରଣେବିନା ।
ଉପେକ୍ଷା କିଂ ଧନସ୍ତ୍ରୋମୈରସଦ୍ଭରପଦାଶ୍ରୟେ ॥୭॥

ସାଧୁଜନ ସମତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ଜାଣ ।

ମୁକୁନ୍ଦ ଚରଣ ବନା ରହୁଛି ନାରଣ ।

ଉକ୍ରମାନଙ୍କର ଧନାଦରେ ନୋହେ ତୋଷ ।

ଅସତ ଅଭକ୍ତମାନଙ୍କର ତହୁ ଆଶ ।

ସାମାନ୍ୟରେ ପାପଶ୍ରୀ ଦଳନ ହେଲ ଶେଷ ।

ଆହେ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତମାନେ ନ ଧର ମୋ'ଦୋଷ ॥୩—୧୮॥

ଏହାର ଆରମ୍ଭରେ କୌଣସି ମଙ୍ଗଳାଚରଣ ନାହିଁ କି ଶେଷରେ କୌଣସି ପୁଷ୍ପିକା ନାହିଁ । ଏହା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ରଚନା ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନାହିଁ । ପାପଶ୍ରୀଦଳନ ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତାତ୍ମକ ପୁସ୍ତିକା । ସଂସ୍କୃତ ଜାଣିଥିବା ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଏସରି ପୁସ୍ତିକା ଲେଖିପାରିବ । ତେଣୁ ଏହାକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାରେ କୌଣସି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅଲପଣ ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ ।

୧୮ । ମନ୍ୟଶିକ୍ଷା—

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାଲ୍ୟଲୀଳା ସହୃଦ ଜବାହୀ-ପରମାହା ବିବର, ବୈଷ୍ଣବ-ମାନଙ୍କର ଆଚରଣ ବିଧି ଓ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ପରମ ଆନନ୍ଦପ୍ରାପ୍ତିର ମୂଳ ଆଧାରଭୂତ ଚକ୍ରମାନଙ୍କୁ ଯୋଗ ମାଧ୍ୟମରେ କପରି ଅସୁର ଓ ସ୍ଥିର କରାଯାଇ ପାରିବ ତାହାହିଁ ଏଥିରେ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ଶ୍ରୀମତ୍ ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଧ୍ୟାନଯୋଗର ବିଷୟ ଦ୍ୱାରା ଏହା ପ୍ରସାରିତ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ।

୧୯ । ଜଗନ୍ନାଥ କାରିକା—

ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକାର ତିନୋଟି ଅଧ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମରେ ଶଙ୍ଖ କ୍ଷେପର ମାହାତ୍ମ୍ୟ, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦ୍ୱାଦଶଯାତ୍ରା ଓ ତୃତୀୟରେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

୨୦ । ଧ୍ରୁବଚରିତ—

ଭଗବତର ଚତୁର୍ଥ ଝୁର ଅଷ୍ଟମ ଓ ନବମ ଅଧ୍ୟାୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଏହି ‘ଧ୍ରୁବଚରିତ’ କଳଶା ଗୁଣ ର ଚଉଦ ଅକ୍ଷର ବୃତ୍ତରେ ରଚିତ । ଗବେଷକମାନଙ୍କ ବିବର ଅନୁସାରେ ଭଗବତ ରଚନା ପୂର୍ବରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଏହାକୁ ରଚନା କରିଥିବାର ଅନୁମିତ ହୁଏ । କାରଣ ଭଗବତର ଆରମ୍ଭରେ ଶ୍ରୀନୃସିଂହଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରାଯାଇଥିବାବେଳେ ଏହାର ମଙ୍ଗଳାଚରଣରେ ଗଣପତିଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରାଯାଇ-ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଓଡ଼ିଶାରେ ସର୍ବାଧିକ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇଥିବା ଗାଥା

ଭବତା ମଧ୍ୟରେ ଧ୍ରୁବଚରଣର ନାମ ସର୍ବାଦୌ ଉଲ୍ଲେଖ୍ୟ । ଏହାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମଙ୍ଗଳାଚରଣଟି ନିମ୍ନମତେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ—

ନମାମି ଅମ୍ବିକା ସୁତ ଚରଣ ପଞ୍ଚଳ । ସର୍ବଦେବଙ୍କର ମଧ୍ୟେ ନାମ ଦେବରାଜ ॥
 ଯାଗନାମ ଲମ୍ବୋଦର ସର୍ବବିଗ୍ନହର । କିଷ୍କିନ୍ଦ୍ର କୁଣ୍ଡଳ ହୃଦେ ହାର ମନୋହର ॥
 ଚୂଡ଼ା ବନ୍ଧସ୍ଥଳ ଦୀର୍ଘ ଶୋଭେ ଭୁକରୁଣ । ଅଭୟ ଅଭୟବର ପାଶାକ୍ରାନ୍ତ ଧାରା ॥
 ଯାହାର ପ୍ରସାଦବଳେ ଜଟବୃକ୍ଷି ଚୂଟେ । ନିର୍ମଳ ବଚନ ଯେ ସ୍ଫୁରଇ କଣ୍ଠତଟେ ॥
 ମୋର ପ୍ରତି ପସନ୍ଦ ତୁ ହୁଅ ଲମ୍ବୋଦର । ଭାଗବତ ଭାଷା ମୁହିଁ କରିବି ପ୍ରସ୍ତର ॥
 ଉଚ୍ଛ୍ରେୟୋଗ ମଧ୍ୟେ ଯେ ଉଦ୍ଧମ ଭାଗବତ । କହୁବି ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧ ଧ୍ରୁବର ଚରିତ ।
 ସପତ ବଶେ ପୁଣି ଘୋର ତପକଳ । ମାତାର ସମ୍ପତ୍ତି, ବାକ୍ୟ ହରିଣି ଭୁଜିଲ ॥

(ଗ୍ରନ୍ଥ—୪ର୍ଥସ୍କନ୍ଧ—୮ମ ଅ, ପୃ.—୪୦)

୧୪ । ରାସକୀର୍ତ୍ତା—

ଲଗବତର ଦଶମସ୍କନ୍ଧ ଅନ୍ତର୍ଗତ ମାହୋଟି (୩୦—୩୪) ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଶରତ୍ତ୍ରକାଳୀନ ରାସଲୀଳା ପସନ୍ଦ ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନିତ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ଯଥାକ୍ରମେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମଣ୍ଡଳୀରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଜନ, ଗୋପୀ-ବିଳାପ (୩୧-୩୨ ଅଧ୍ୟାୟ), ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିଳାସ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କର କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାର କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ରାସକୀର୍ତ୍ତାର କେତୋଟି ପଞ୍ଚୁକ୍ତି ନିମ୍ନମତେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇ ପାରେ—

ଶୁଣ ପଦ୍ମାକ୍ଷ ନରନାଥ		କୃଷ୍ଣ ଚରିତ ଭାଗବତ ।
ଗୋବିନ୍ଦ ବିଶ୍ୱରକ୍ତି ମନେ		ଆଜ ରମିବା ବୃନ୍ଦାବନେ ॥ପୃ—୧॥
x	x	x
ଗୋପୀଙ୍କ ମନ ଲାଗିବାରେ		ମାୟା ବିହରେ ନୟନରେ ॥
ଗୋପୀଏ ବୃନ୍ଦାବନ ନାମେ		ଧଳାଯେ କୃଷ୍ଣ ସନ୍ନିଧାନେ
		॥ପୃ—୧୧॥
x	x	x
ମୋ ଗୁର ପାଇବଇ କାହିଁ		ଯାହାର ଆଦି ଅନ୍ତ ନାହିଁ ॥
ସୁଜନ ଜନଙ୍କର ହୃଦ		କହଇ ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥ ॥ପୃ—୧୨॥
x	x	x
ହରି ଚରିତ ଭାଗବତ		ଅମୃତ ରସମୟ ଗୀତ ॥
ଏଣେ କରିବା ମନ ତୋଷ		କହଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ॥ପୃ—୧୮॥
x	x	x

ତୋହର ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥ । ସେ ପାଦେ ରଖ ଗୋପୀନାଥ ॥
ବୁଢ଼ିଲି ଘୋର ଭବଜଳେ । ଉଦ୍ଧାର ଧରିରଖ କୁଳେ
॥ପୃ—୨୨॥

x x x
କହଇ ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥ । ମୁଁ କୃଷ୍ଣ ସେବକର ଭୃତ୍ୟ ।
॥ପୃ—୨୫॥

x x x
ମୁଁ ପ୍ରଭୁ ସ୍ଥାନ ମୁଦ ପଣେ । ସେବଇ ତୁମ୍ଭର ଚରଣେ ।
ମୋହର ନ ଦେନବ ଦୋଷ । ଗୀତେ କହଲି କୃଷ୍ଣରସ ।
ପୁରୁଷ କଲି ଗୀତରସ । ଯାହାସେ କଲେ ଯାତକାସ ॥
କେ ତାହା କରବଟି ଆନ । ସବୁର ସାମୀ ଭଗବାନ ॥
॥ପୃ—୩୦॥

୧୫ । ଖୋଳଚଉପଦୀ—

ଶ୍ରୀନୀଳାଚଳରେ ବସୁଜିତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ-ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ହିଁ
ଖୋଳ ସହସ୍ର ଗୋପାଙ୍ଗନା, ଶୋଭଣ ସଖୀ, ଅଷ୍ଟନାୟିକାଙ୍କ ସହୃଦ ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣ
ନିତ୍ୟ ସ୍ଵରରେ ନିମଗ୍ନ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଏଥିରେ ପ୍ରତିପାଦନ କରାଯାଇଛି । ଓଁ ଗ୍ରାଂ
କ୍ଳୀଂ ଗୋପୀଜନ ବନ୍ଧୁସ୍ଵ ସ୍ଵାହା କ୍ଳୀଂ ଗ୍ରାଂ ଶ୍ରୀଂ—ଏହି ଶୋଭଣ ବାଳାକ୍ଷରକୁ
ନେଇ ଖୋଳଟି ଚଉପଦୀ ରଚିତ ହୋଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚଉପଦୀର ଆରମ୍ଭରେ
ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକ ରହିଛି । ଖୋଳଟି ଚଉପଦୀ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିକ ରାଗରେ ଗୋଟିଏ
(୭), ଗୁଢ଼ରା ରାଗରେ ଗୁଢ଼େଟି (୧, ୩-୫) ଚୈତ୍ରୀ ବୃଦ୍ଧରେ ଆଠୋଟି
(୨, ୯-୧୫) ଓ ବସନ୍ତ ରାଗରେ ଦିନୋଟି (୭, ୮, ୧୭) ଗୀତ ରଚନା କରାଯାଇଛି ।
ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚଉପଦୀରେ ଗୁଢ଼େଟି ପଦ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦରେ ଗୁଢ଼େଟି ସଂ ଛନ୍ଦ
ରହିଛି । ଶ୍ଳୋକ ବ୍ୟତୀତ ଏଠାରେ କେତୋଟି ଚଉପଦୀ ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ
ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ । ନମ୍ନୋଞ୍ଜିତ ଗୀତଟି ଗୁଢ଼ରା ରାଗରେ ରଚିତ—

ନଶି ଅବଶେଷେ ଦେଖିଲି ଶୋଭା ନୀଳାଦ୍ରପଦ ।
ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଏକା ହୋଇଣ ସୁଖେ ଲୀଳା କରନ୍ତି ॥
କି ଉପମା ଦେବ ମହମା ତହିଁ ବଚନ ନାହିଁ ।
ସିଂହାସନ ପ୍ରାୟେ ଦଶଇ ଯୋଗମାୟା ସେଠାହିଁ ॥

x

x

x

ରାଧା ମୁଖ ପଞ୍ଜନ ସୁଧାପାନେ କୃଷ୍ଣ ମୁଖଲୁଚିଲ ।
ନାଥା ଶ୍ରବଣ କପୋଳାଦ କେନ୍ଦ୍ର ବାରି ନୋହିଲ ॥
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଲୁଚିବୁ ଭୁଜ କୋଳାଗ୍ରତ ଲମ୍ପଟେ ।
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭେଟିଲେ ସହଜନଙ୍କ ବାଟେ ॥୩॥

॥ପୃ-୮॥

ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗୀତଟି ବସନ୍ତ ରାଗରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।
ଏହା ସହଜ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମୁଖରେ ପ୍ରକାଶିତ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ତତ୍ତ୍ୱର ସମ୍ପର୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ
କରାଯାଇ ପାରେ—

ଅବଦ୍ୟାରୁ କୋଟି କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ହୋଇ ।
ବ୍ରହ୍ମ ସେ ଅଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ତର ହୋଇ ॥
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କର ରହସ୍ୟ ଯହୁଁ ।
ଅଧିବଦ୍ଧେ ସେବା ବାସନାଙ୍କର ଦେହୁଁ ॥

x

x

x

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କୁ ସେ ରମନ୍ତି ଯହୁଁ ।
ରାମ ନାମ ବୋଲୁ ଆମ୍ଭେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ତହୁଁ ॥
ଏକ ମୁଖେ ତିନି ନାମ କର ବଖାଣ ।
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭଜେ ଆରତକାଣ ॥

॥ପୃ-୯॥

ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗୀତଟି ଶ୍ରେଣୀ ବୃତ୍ତରେ ରଚିତ—

ଶ୍ରୀନିତ୍ୟ ସେ ନୀଳଗିରି କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଆବୋର
ସର୍ବୋପରି ଶିରୋମଣି ବିଳାସ ସ୍ଥାନ ।
ରୁଚି ଯୋଗ ପୀଠ ଜାଣି ରଘୁପତି ଝଣି ମଣି
କୃଷ୍ଣଭବ ରଘୁଜରେ ସୁଧା ଆପ୍ୟାନ ।
ରାଧା କୃଷ୍ଣ କରେ ବିଳାସ,
ପଲକେହ୍ନେ ବସ୍ନ ନୋହେ ସେ କ୍ଷୀରା ରସ ।

x

x

x

ଯୁଗଳ ଏ ବେଳ ଅଙ୍ଗ ପୁରୁଷ ପ୍ରକୃତ ସଙ୍ଗ
ରସାନନ୍ଦୀ ସୋନମେ ଅଭେଦ ପ୍ରୀତି ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚଉତାମୁତ ପ୍ରହରୁ ଏହା ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ
ରଚନା ବୋଲି ସୂଚନା ମିଳେ । କାରଣ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ରାଧାକୃଷ୍ଣ
ଭକ୍ତିଭକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା କହିଥିଲେ ତାହାର ଆଧାରରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ
‘ସୋଳ ଚଉପଦୀ’ ରଚନା କଲେ ବୋଲି କବି ଦବାକର ଦାସ କମ୍ପନରେ ସୂଚନା
ଦେଇଛନ୍ତି—

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ		ଇଶ୍ଵର ପରମ ପଦାର୍ଥ ॥
ସତ ଚିତ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଭାବ		ଅନାଦି ସର୍ବ ଅଦି ଦେବ ॥
ସର୍ବକାରଣର କାରଣ		କ୍ଷୀତ୍ରା ଯାହାର ଏ ଭାବନ ॥
ଭୁକ୍ତି ମୁକ୍ତି ଉକ୍ତି ଦାସକ		କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ॥
x	x	x
କପଟ ଦାରୁ ରୂପେ ସେହି		ମାଳକନ୍ଦର ମଧ୍ୟେ ରହି ॥
ମହାତେଜା ସେ ସୁପ୍ରକାଶ		ବୈଷ୍ଣବେ ଶୁଣ ତା’ ରହସ୍ୟ ॥
x	x	x
ଧର୍ମାର୍ଥ କାମ ମୋକ୍ଷ ଧର		ଦ୍ଵାରକା ଆଦି ଧାମ ରୁର ॥
ଯେ ବାସୁଦେବ ସଙ୍କର୍ଷଣ		ପ୍ରତ୍ୟୁମ୍ନ ଅନିରୁଦ୍ଧ ପୁର ॥
ରକ ଯନ୍ତ୍ର ସାମ ଅଥବାଣ		କର୍ମ ଜ୍ଞାନ ମୋକ୍ଷ ସାଧନ ॥
ଏ ଜଗନ୍ନାଥ ଉଦ୍ରାବଳ		ସୁଦରଶନ ରୂପେ ଠୁଳ ॥
ଏ ଭାବେ ଚତୁର୍ଥା ମୁରତି		ଜଗତେ ଯେ ଯେମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର ॥
x	x	x
ଅକ୍ଷର ରୂପ ଜଗନ୍ନାଥ		କ୍ଷର ଅକ୍ଷର ଏ ଜଗତ ।
ଅକ୍ଷର କ୍ଷର ରୂପ ଏହି		ସୁରୁଷୋତ୍ତମ ଛନ୍ଦି ରହି ॥
x	x	x
ଏ ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ସ୍ଥାନ		ଏହା ଯେ ନ ଜାଣନ୍ତି ଆନ ॥
ଶ୍ରୀରାଧା କୃଷ୍ଣ ଜଗନ୍ନାଥ		ମୁଖମଣ୍ଡଳେ ସୁଶୋଭିତ ॥
ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଅଙ୍ଗ ଦୁଇ		ମରନ ଛନ୍ଦ୍ର ସୁଖ ପାଇ ॥
x	x	x
ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ଯେ ଭାବ		ସେ ପ୍ରେମଭାବ ଏଥୁପାର୍ଶ୍ଵ ॥
ରାଗ ମାର୍ଗରେ ଯେ ଭଜିଲେ		ସେ ରାଗ ମିଳେ ଏ ଅଙ୍ଗରେ ॥
ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଭାବେ ଏଥେ ଭଜ		ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାବ ଦୂରେ ତେଜ ॥

ଶ୍ରୀମଦ୍ବାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ । ଏ ଭାବେ ଶ୍ରୀମୁଖ ବଚନ ॥
 ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଯେତେ ଥିଲେ । ଶୁଣି ସନ୍ତୋଷ ସବେ ହେଲେ ॥
 ଥିଲେ ଅତି ବଡ଼ ଗୋସାଇଁ । ପ୍ରଭୁ ଆଜ୍ଞା ଶୁଣିଲେ ତହିଁ ॥
 ସେ କଥା ମନରେ ରଖିଲେ । ଖୋଲ ଚଉପଞ୍ଚା ଲେଖିଲେ ॥
 ଶ୍ରୀରାଧା କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ଯେହୁ । ଗହେ ସହସ୍ର କଲେ ନେଇ ॥

(ନ:କ, ପୃ—୭୯, ୮୧, ୮୪, —୮୭)

କିନ୍ତୁ ଆଲୋକେମାନେ ଭଗବତପ୍ରଣେତା ଓ ଖୋଲ ଚଉପଞ୍ଚା
 ରଚୟିତାଙ୍କୁ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନାହାନ୍ତି । କାରଣ ଚଉପଞ୍ଚାକାରଙ୍କୁ
 କବି ଦବାକରଙ୍କ ବ୍ୟଞ୍ଜିତ ଅନ୍ୟ କେହି ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ରୂପେ ଚିହ୍ନିତ
 କରିନାହାନ୍ତି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ଅନ୍ତର୍ଗତ ‘ଅଳସୁଆ ଭଗବତ’ ଶୀର୍ଷକ
 ଏକ ଛନ୍ଦ ପୁତ୍ରିକା ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିଛି । ଭଗବତ ବାଣୀରେ ରଚିତ ଓ
 ଶହେ ପଦ ବିଶିଷ୍ଟ ଏହି ପୁତ୍ରିକାରେ ଭଗବତର ସାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କରାଯାଇଥିବାର
 ଦେଖାଯାଏ । ସେଥିରୁ ନିମ୍ନମତେ କେତୋଟି ପଞ୍ଚୁକ୍ତି ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ ଉଲ୍ଲେଖ
 କରାଯାଇ ପାରେ—

ଶ୍ରୀଭଗବତ ପଦ ଗୁଡ଼ । କି ଅବା ବୁଝିବ ଏ ମୂଢ଼ ॥
 ଶ୍ରୀଭଗବତ ତତ୍ତ୍ଵବାଣୀ । ଶହେ ପଦରେ ପରିମାଣି ॥
 ଅଳସ ମନଙ୍କ ପ୍ରମାଣ । କଲି ମୁଁ ଗୀତଠାବେ ଜାଣ ॥
 ପଢ଼ିଲେ ଭକତି ଉଦୟ । ହୋଇବ ଏହାଟି ନିଶ୍ଚୟ ॥

(ମ:କ, ପୃ—୭୪)

‘ପରତପ୍ତ ବୋଧୁନ’ ଶୀର୍ଷକ ଆଉ ଏକ ଛନ୍ଦ ପୁତ୍ରିକା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ
 ନାମରେ ଜଣିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏଥିରେ ଭଗବତକାର ଜଗନ୍ନାଥ
 ଦାସଙ୍କ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ସେବା, ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପ୍ରାପ୍ତି, ଅଷ୍ଟଭୁଜମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ
 ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ ବର୍ଣ୍ଣିତ
 ବିଷୟବସ୍ତୁ ସହିତ ଏହାର ବହୁଧା ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିବା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଉଦାହରଣ
 ସ୍ବରୂପ ଏହାର କେତୋଟି ପଦ ନିମ୍ନମତେ ଉଦ୍ଧାର କରାଗଲା—

ରାହାସ ମଣ୍ଡଳେ କଶୋର । ଭାବରେ ହୋଇଲେ ବିଭୋର ॥
 କଶୋରୀ ନେତ୍ର ନେତ୍ର ଦେଇ । ହୁସିଲେ ବଦନ ପୁରାଇ ॥
 ସେ ହାସୁଁ ଦୁହେଁ ଜନମିଲୁ । ଦଇବେ ଲାଲାରେ ମିଳିଲୁ ॥

କୃଷ୍ଣର ରତି ହାସୁଁ ଜାତ । ଅପଣେ ହୋଇଲେ ସମ୍ଭୂତ ॥
ମୁହିଁ ଯେ କଶୋରୀ ହାସରୁ । ଜାତ ହୋଇଲି ସୁକର୍ମରୁ ॥

(ମ:କ:, ପୃ—୭୪)

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ‘ଅଲଗୁଆ ଭଗବତ’ ପରି ଏହି ‘ପରିଚୟବୋଧନା’ ପୁସ୍ତିକା ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ନାମଧାରୀ ବହୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର କୌଣସି କବିଙ୍କ ରଚନା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ—

‘ନାମଚନ୍ଦ୍ରିକା’ ଶୀର୍ଷକ ନବାକ୍ଷରୀ ବୃତ୍ତରେ ରଚିତ ଏକାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ବିଶିଷ୍ଟ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥଟିଏ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ ହୋଇଛି । ଭକ୍ତଚିନ୍ତାମଣି ଉଦ୍ଧବ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ଳୋଷର କ୍ରମେ ଏଥିରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ନାମଜାଣିନର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ନାମ, ଚରୁକାମୁଦ୍ରି, ପଟଚକ୍ର ସାଧନା, ଅବାଡ଼ ସାଧନା, ବିରାଟ ସାଧନା, ଅନାଦୃତ ଯୋଗାଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା ସହିତ ପିଣ୍ଡବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ, ଜୀବପରମତତ୍ତ୍ୱ, ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ଭବ, ଗାନ୍ଧାର୍ଯ୍ୟଜ୍ଞ, ସହଜ ସାଧନା, ଏକାକ୍ଷର ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଭୃତି ଏଥିରେ ବିଶଦ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ କେତୋଟି ପଦ ନିମ୍ନମତେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ପାରେ—

ନମଇ ଶ୍ରୀଗୁରୁ ପସ୍ତର । ପସ୍ତର ଅଟେ ଗଙ୍ଗା ନୀର ॥
ସେ ନୀର ପୁରଣର ମାତେ । ଦୁରିତ ନ ରହଇ ଗାତେ ॥

×

×

×

ନାମ ପରମ ରସ ସାର । ଭାବି ତରଲେ ସାଧୁ ନର ॥
ନାମଟି ସାର ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ । ନାମଟି ସ୍ୱପ୍ନ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ॥
ନାମକୁ ଯେହୁ ଆଶ୍ରା କରେ । ଭବ ସାଗରୁ ପ୍ରାଣୀତରେ ॥

×

×

×

ଏ ଗୁପ୍ତ ନାମ ତତ୍ତ୍ୱ ସାର । ଶୁଣିଲେ ଫସାରୁ ଉଦ୍ଧାର ॥
ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟରେ ବଖାଣିବୁ । ଅନ୍ୟେ କହଲେ ଦ୍ରୋହା ହେବୁ ॥
କହିଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ । ଏ ନାମ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରେମ ରସ ॥

(ପୃ—୧ ଓ ୨)

‘ଗୁପ୍ତଗୀତା’ ନାମରେ ପାଞ୍ଚ ଅଧ୍ୟାୟ ବିଶିଷ୍ଟ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକାଟି ନବାକ୍ଷରୀ ବୃତ୍ତରେ ରଚିତ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖା-

ଯାଏ । ଏଥିରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଉଦ୍ଧବ ସମ୍ବାଦନମେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ବଦ୍ରିକା ଯାଏ ।
ପୁରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉପଦେଶ, ଷଟ୍‌ଚକ୍ରରେ ଅକ୍ଷରଗୁଡ଼ିକର ସ୍ଥିତି, ଅନ୍ୟାମ ଦ୍ରୁତ
ପ୍ରସଙ୍ଗ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନଗମନ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଏହା ସହିତ
ଦାରୁଦ୍ରୁତ ଗୀତାର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିବାର ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ
କେତୋଟି ପଦ୍ଧତି ଉଦ୍ଧବର କବ୍ଧାଗଳ—

ଉଦ୍ଧବ ଶିରେ ଯୋଡ଼ିକର		ନମଇ ପ୍ରଭୁ ଦାମୋଦର ॥
ଅଶେଷ ଲୋକ ସୁଖଦର		ଦେବ ମାନବେ ଅଗୋଚର ॥
ଅମୂଲ୍ୟ ବଣୀ କରେ ଶୋଭା		ତଡ଼ିତ ପ୍ରାୟେ ଦଶେ ପ୍ରଭା ॥
କର ସଦୟେ ପୀତବାସ		ଖଣ୍ଡିତ ହେଉ ମୋ କଲୁଷ ॥
କହଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ		ଗୁପ୍ତଗୀତା ମହାରସ ॥

x

x

x

ଗୋବିନ୍ଦ ନିଦ୍ରାରେ ଶୟନ		ସୁଯେଷ୍ଠି ସ୍ୱର୍ଗ ପ୍ରବେଶ ॥
ସ୍ୱେମନ୍ତ ଗୋବିନ୍ଦର ଗତି		ସୁଜନେ ସ୍ୱେଶେ ଦଅମତି ॥
କହଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ		ଗୁପ୍ତ ଗୀତା ଜ୍ଞାନ ରସ ॥

(ପୃ—୨୩, ୩୪)

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘ଉଷାହରଣ’ ନାମକ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର କାବ୍ୟ
ସ୍ୱର୍ଗତା ଡକ୍ଟର ବଣୀଧର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ପାଖରେ ଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ଏହି କାବ୍ୟଟି
ଆଠୋଟି ଛନ୍ଦ ଓ ଚଉଦ ଅକ୍ଷର ବୃତ୍ତରେ ରଚିତ ବୋଲି ସୂଚନା ମିଳେ ।
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ରୂପେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ‘କ୍ଷେପବର ଚଉତିଶା’ ନାମକ ଏକ
କ୍ଷୁଦ୍ର କାବ୍ୟରେ ସୁରୁଷୋଦ୍ଧମ କ୍ଷେପବର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଚଉଦ
ଅକ୍ଷର ବୃତ୍ତରେ ରଚିତ ଏହାର ଉପହସାର ପଦ କେତୋଟି ନିମ୍ନମତେ ଉଲ୍ଲେଖ
କରାଯାଇପାରେ—

ପିତା ମୋର ଭଗବାନ ଦାସ ମହାଶୟ ।

ପଦ୍ମାବତୀ ମାତା ମୋର ସଦ୍‌ଗୁଣ ସମ୍ପଦ ॥

କପିଳେଶ୍ୱର ସୁର ଯେ ଶାସନ ଗରିଷ୍ଠ ।

ବିପ୍ରକୁଳେ ଜନ୍ମ ମୁହିଁ ଏକ ଜନ୍ମନିଷ୍ଠ ॥

ଜଗନ୍ନାଥ ବନ୍ଧୁ ଅନ୍ୟ ନ ଜାଣଇ ମୁହିଁ ।

କ୍ଷେପବରକୁ ଗୋକୁଳ ନବାଲି ବିଚାରଇ ॥

ପଞ୍ଚତୀ ପଞ୍ଚଧାରା ରାଧା ଶ୍ୟାମକୁଣ୍ଡ ।

ମାଳ ଶଲ୍ଲଳ ଅଟଇ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଖଣ୍ଡ ॥

ରାସନୀତା ସ୍ଥଳ ଗୁଣବେଦା ସେ ଅଟଇ ।

ସେହୁ ବେଦାପରେ ମଥା ନିତ୍ୟ ମୋ ରହଇ ॥

ମୋର ଶିଷ୍ୟଗଣ ଉଡୁ ଦେଶେ ଝଣେ ସାର ।

ପ୍ରସ୍ତର କରବ କ୍ଷେପବରର ବିସ୍ତର ॥

(ମ:ନ:, ପୃ-୭୮)

‘ପଦ୍ମକଲ୍ୟାଣୀ’ ଶର୍ତ୍ତକ ଏକ ଷ୍ଟୁତ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମରେ ଗଣିତ ହୋଇଛି । ଭଗବତ ବୃତ୍ତରେ ରଚିତ ଏହି ପ୍ରସ୍ତୁତରେ ଭକ୍ତ ଭକ୍ତବ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ଳୋଷର ନିମ୍ନେ ଭଗବତଗୁଣ, ଭକ୍ତିଭେଦ ଓ ସପ୍ତଙ୍ଗ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ପ୍ରସ୍ତୁତର ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷରେ ନିମ୍ନମତେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

ଜୟ ହୁ ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ	।	ଅଶେଷ ପ୍ରାଣୀ ତାତ ମାତ ॥
ନମଇଁ ତୁମ୍ଭର ଚରଣ	।	ତୁମ୍ଭେ ଅଶେଷ ପ୍ରାଣୀ ପ୍ରାଣ ॥
ମୋତେ ସୁଦୟ ବାରେ କର	।	ମୁଁ ପାପୀ ଅଧମ ପାମର ॥
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତବ ଅଗ୍ରତେ	।	ଯାହା କହିଲେ ଲୋକହତେ ॥
ସେ ସତସଙ୍ଗର ବିଧାନ	।	କହିବ ବଳିହୁ ମୋ ମନ ॥
ଶୁଣ ସୁନନେ କର୍ଣ୍ଣ ଡେରି	।	ଯେଣେ ତରବ ଭବବାର ॥

(ପୃ-୧)

×	×	×	×
କହଇ ବିପ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ	।	ମୁଁ ପାପୀ ଅଟଇ ଅନାଥ ।	
ଉପାଧି ଗବେ ମଉ ହୋଇ	।	ଲେଖିଲି ପଦ୍ମକଲ୍ୟାଣୀ ଏହି ॥	
ମୋହର ଏଥୁ ନାହିଁ ଦୋଷ	।	ଦୃଢେ ମୋ କମଳାବଳାସ ॥	
ପଦ୍ମକଲ୍ୟାଣୀ ଶୀକାରସ	।	ମାର୍ଜଣ ମୁନି ଉପଦେଶ ॥	
ତହିଁରୁ ସାରସ୍ୱତ ବାଣୀ	।	ମୁଁ ଏବେ ଗ୍ରନ୍ଥ କଲି ଆଣି ॥	
ସୁନନେ କ୍ଷମା କର ଦୋଷ	।	ଭଣଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ॥	

(ପୃ-୧୪)

ଭକ୍ତବ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମରେ ଗଣିତ ଓ ନବାକ୍ଷରୀ ବୃତ୍ତରେ ରଚିତ ‘ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍‌ଗୀତା’ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ପରଲ ସୁବେଦ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ଲିଖିତ ଏହି ପ୍ରସ୍ତୁତର ଅଧ୍ୟାୟ ଶେଷରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ନିଜକୁ ଦ୍ୱିଜ,

ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଶୂଦ୍ର, ପାମର ଅଧମ ରୂପେ ଅଭିହତ କରିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହାର ବିଭିନ୍ନ ଅଧ୍ୟାୟରୁ କେତୋଟି ପଦ ଉଦାହରଣସ୍ବରୂପ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ—

ମୁଁ ଯେ ପାମର ସ୍ଥାନ ଜନ		ଘନ ଜନଙ୍କେ ଭାଗ୍ୟବାନ ॥
ଭୂମେ ଯେ ଘନଜନ ପ୍ରିୟ		କରୁଣା ବରୁଣ ଆଲାୟ ॥
ତେଣୁ ଭୂମର ଶ୍ରୀପୟର		କମଳେ ମୋର ନମସ୍କାର ॥
ପ୍ରାକୃତବନ୍ଧେ ଭାଗବତ		ଗୀତାକୁ କରିବି ମୁଁ ଗୀତ ॥
ଏହି ଅନୁଜ୍ଞା ହେଉ ମୋତେ		ବସି ମୋହର ହୃଦୟରେ ॥
କହିବି ପଦ ସନ୍ଧିଭେଦ		ପବନ ହେବ ମୋର ହୃଦ ॥

(ପୃ-୨)

×	×	×
ଶ୍ରୀଭଗବତ ଗୀତାମୃତ		ପ୍ରାକୃତ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଗୀତ ॥
ଭବାବଧୁ ତରଣେ ତରଣି		ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନ ଭାଳଣି ॥
ସେ କୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ପଦଧାୟି		ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜଗନ୍ନାଥ କହ ॥

(ପୃ-୧୫)

×	×	×
ମନରେ ନ ଦେନ ମୋ ଦୋଷ		ଦ୍ବିଷୟ ଅଧ୍ୟାୟ ଏ ରସ ॥
ଶ୍ରୀହରି ଚରଣ ପଞ୍ଜଳ		ଧାୟିଣ ଜଗନ୍ନାଥ ଦ୍ବିଜ ॥
ପ୍ରାକୃତ ବନ୍ଧେ ଗୀତ କର		ଅଛୁ ଏ ଭବାର୍ଥବ ବାଣ ॥
ଭରବା ପାଇଁ ତାର ମନ		ପାମର ବୁଦ୍ଧି ଅଜ୍ଞ ସ୍ଥାନ ॥

(ପୃ-୨୫)

×	×	×
ଏ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଅଧ୍ୟାବାଣୀ		ପାର୍ଥକ୍ତ ପ୍ରଭୁ ଚନ୍ଦ୍ରପାଣି ॥
କହିଲେ ଏହିପରି ମାର୍ଚ୍ଚେ		ବୋଲି ସଞ୍ଜୟ ରାଜାଆରେ ॥
କହିଲେ ଆହେ ହେ ପୁରୁଷ		ଶୁଣି ଭାବନା କର ମନେ ॥
ଏ ଗୀତା ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ର ସାର		ଦୁସ୍ତର ସଂସାରରୁ ପାର ॥
ବୋଲି ଶୁଣିଲି ସେ ଆଶାରେ		ଲେଖିଲି ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାରେ ॥
ବୋଲାଇ ବିପ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ		ମୋ ପ୍ରଭୁ ଜଗତର ନାଥ ॥

(ପୃ-୮୨)

ଶ୍ରୀଭଗବତ୍‌ଗୀତା ସିଦ୍ଧା		ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଅଧ୍ୟା ॥
ପୁରୁଷେ ଶୁଣ ମୋଦ ଭଗ		ଦୋଷ ନ ଧରିବେ ମୋହର ॥

ଏ ଗୀତା ବାକ୍ୟ ବିଭକ୍ତାର୍ଥ । କରଣେ ନାହିଁ ନାସାମର୍ଥ ॥
 ଭବାର୍ଥ ମଧ୍ୟ ସେହପରି । ଜାଣଇ ନାହିଁ ମୁଁ କପରି ॥
 କେବଳ ଗୁରୁଦେବଜ୍ଞର । ଦୟାରୁ ହୃଦୟରେ ମୋର ॥
 ରହୁ ଯା କହୁଲେ ଗୋବିନ୍ଦ । ଶର ମାନ୍ୟାର୍ଥ ପଦ ଛନ୍ଦ ॥
 ତାହା ମୁଁ ଲେଖିଛୁ ଲେଖନେ । ଆହେ ସାଧବ ଜନମାନେ ॥

x

x

x

ମୁଁ ଯେ ପାମର ଦାନଜନ । କଦାପି ମୋ ଦୋଷ ନ ଦେନ ॥
 ଏ ଭବ ସାଗର ପ୍ରବନ୍ଧୁ । ଉଦ୍ଧର ରଖ କୃପାସିନ୍ଧୁ ॥
 ହେ ପ୍ରଭୁ ଜଗତ ନିବାସ । ବୋଲଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ॥

(ପୃ-୧୦୦)

‘ଗୁଣିବୁ ବିନେ’ ଶୀର୍ଷକ ୪୫ ପଦ ଶିଶିଷ୍ଟ କବିତାଟି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ରୂପେ ଗ୍ରନ୍ଥୀତ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଶିମୁଣ୍ଡିକୁ ସଥାନମେ ହରି, ହର ଓ ବ୍ରହ୍ମା ରୂପେ ସ୍ତୁତି କରାଯାଇଛି । ଦେବୀ ପୁରାତାଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଗୁଣିବୁ ଯାହା କରବାରୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘେରି ଦାମ୍ବତ୍ୟ କଳହ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ତାହାହିଁ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ ନିମ୍ନରେ ଏହାର କେତୋଟି ପଦ ଉଦ୍ଧୃତ ହେଲା ।

ହରିହର ବ୍ରହ୍ମା ସଂସ୍ଥେ ଅବତାର ମାଳଗିରିରେ ପ୍ରକାଶ ।
 ନାନା କରୁଲେ ମାଳା କରବାକୁ ବନ୍ଧୁ ରୂପେ ପ୍ରକାଶ ॥
 କରେ ଶଙ୍ଖଚକ୍ର ଗଦା ଧରି, ମାଳକନ୍ଦରରେ ବିନେ ଭରି
 ମସ୍ତକ ଶୁଭକୁ ଉଦ୍ଘାସ କରି ହେ ॥ ୧ ॥

x

x

x

ସିଂହ ଦୁଆରେ ବିଜୟେ ତଳମୁଖିଁ ଯିବାକୁ ନ ପାନ୍ତି ବାଟ ।
 ଦାସୀମାନଙ୍କୁ ବୋଲନ୍ତି କମଳଗୀ ପାରିଣ ଦଥ କବାଟ ॥
 ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀପାଦ ନଦେବ ପୁଣି, ଆମ୍ଭ କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ ତାଙ୍କରେଣ ।
 ଆନ ନବରେ ରହନ୍ତୁ ପୁଣି ॥ ୩ ॥

x

x

x

ଦେହ ନିତ୍ୟ ସେହୁ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପ୍ରେମପଦ ଯେ ପ୍ରକାଶ ।
 ଭଗତ ପଦରେ ମାଳା କରନ୍ତି, ଭଣେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସେ ତହିଁ ॥

ବ୍ରହ୍ମା ଶଙ୍କର ଅଛନ୍ତି ଧାୟି, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣେ ଭେଟ ହୋଇ ।

କୋଟି କଲ ରଲେ ଶେଷ୍ଟନୋହୁ ॥ ୫୪ ॥

(କ:ଲ:, ପୃ—୨୭-୩୫)

ଉପଯୁକ୍ତ 'ଗୁଣି' ବଳେ' କବିତା ସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଏକ ମଥା ହସ୍ତୀ ରୂପେ କଲ୍ପନା କରି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ 'ଝୁଲରେ ହାତୀ' ଶୀର୍ଷକ ଏକ କବିତା ରଚନା କରିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଯୋଷା ପଦକୁ ଗ୍ରହଣ ଏହା ନିମ୍ନମତେ ଶୁଦ୍ଧି ପଦରେ ରଚିତ ହୋଇଛି ।

ହାତୀ ଝୁଲରେ ଆସିବାର ବେଳ ।

ହାତୀ ଦେହ ବହୁଅଛି ମସ୍ତେ ମଥା ଝାଲ ॥ (ଯୋଷା)

ଶ୍ରୀମଳ କନ୍ଦରେ ହାତୀ ବନ୍ଦା ହୋଇଥିଲା ।

ସ୍ନାହାନ ନିମିତ୍ତ ହାତୀ ଶାଳରୁ ଡିଟିଲା ॥୧॥

ଚନ୍ଦନ ପଲଙ୍କେ ହାତୀ ହୋଇଅଛି ଝାଲ ।

ଶୁଲ୍ଲବା ଛଟକେ ହାତୀ ପଡୁଅଛି ଡଳ ॥୨॥

କି ପୁରର ହୋଇ ହାତୀ ହୋଇ ମସ୍ତେ ମଥା ।

ଚଉଦ ଭୁବନେ ହାତୀ ଅଟଇ କରତା ॥୩॥

ଏମନ୍ତ ପୁରର ହାତୀ ଦେଖିବାକୁ ନାହିଁ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ବୋଲେ ହାତୀ ନାମ କହ୍ନାଇ ॥୪॥

(କ:ଲ:, ପୃ—୫)

ଅଧିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମରେ ପ୍ରଚଳିତ ଏହି କବିତାଗୁଡ଼ିକୁ ଭଗବତକାରଙ୍କ ଚେନା ରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ନାହିଁ ।

ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ପଟଲ, ବ୍ରହ୍ମପଟଲ, ଉଦ୍ଧବବୋଧନ, ମନ୍ତ୍ରପ୍ରଣାଳୀ, ପ୍ରମୋଦ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ପ୍ରଭୃତି ନାମରେ ପ୍ରାୟ ୭୦ ଶ୍ଳୋ ଓଡ଼ିଆ ପୁସ୍ତକର ନାମ ତାଲିକା ଆଲୋଚକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ନାମଭଣ୍ଡିତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ ମନେହୁଏ ନାହିଁ ।

ଆଲୋଚକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁଚୀବଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ମଧ୍ୟରୁ ଅଲ୍ପ କେତୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ନାମରେ ଗଣିତ ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଗବେଷଣା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସଂସ୍କୃତ ରଚନାବଳୀ ମଧ୍ୟରୁ ଉଲ୍ଲେଖ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମୂହରେ
ନିମ୍ନମତେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଅଛି ।

୧ । ଉପାସନାଶତକମ୍—

ଶିଖରଶ୍ରୀ ବୃଷ୍ଟରେ ରଚିତ ୧୦୧ ଶ୍ଳୋକ ବିଶିଷ୍ଟ ଏହି ଶତକରେ
ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ବରୂପ, ନିତ୍ୟସ୍ଥଳାବତାର, ଚତୁର୍ବ୍ୟୁତାବରଣ, ନିତ୍ୟଲୀଳା,
ମନୁସ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି, ଗୋଲୋକ ଦେବତା, ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପଦଚନ୍ଦ୍ର, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ଵାବିଂଶ
ଅବତାର ଗାର୍ଦ୍ଧନ, ଭୁବନସୃଷ୍ଟିନିମ୍ନ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚତୁର୍ଦ୍ଧା ମୂର୍ତ୍ତି, ନିତ୍ୟ-
ବୃନ୍ଦାବନ—ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର, ଭକ୍ତର ଆତ୍ମନିବେଦନାଦି ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କରା
ଯାଇଛି । ଗ୍ରନ୍ଥ ପୁଷ୍ଟିକାରେ ଥିବା ‘ଇତି ଶ୍ରୀବୈଷ୍ଣବସତ୍ରନ୍ଦେ ଗୌତମୋକ୍ତ
ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣ ପରମତତ୍ତ୍ଵମୁଖାସନାଶତକଂ ସମାପ୍ତମ୍’ ଉଲ୍ଲେଖ ବ୍ୟତୀତ ଏହା
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ବୋଲି କୁହାଯିବ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ଏହାର
ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷ ଶ୍ଳୋକ ଦୁଇଟି ନିମ୍ନରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଗଲା—

ଯଥୈବ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ସୁରମନୁଜଦେହେ ସ୍ଵପ୍ନି ତଥା
ଜଗନ୍ନାଥୋ ଭଦ୍ରା ବସତି ବଳଭଦ୍ରଶ୍ଚ ନିୟୁଜମ୍ ।
ତଥା ଜ୍ୟୋତିଶ୍ଚକ୍ରେ ବହୁପବନନାଡ଼ୀ ନିୟୁମିତେ
ଭୂରାସ୍ତ୍ରାନ୍ତେ ଧାମ ପ୍ରଭବତି ଦ୍ଵରୀ କାଳକଳୟା ॥ ୧ ॥

×

×

×

ଯଦା ବିଷ୍ଣୋର୍ଭକ୍ତଃ ପଠନ୍ତି ହରିପାଦାବଳମଧୁପଃ
ସଦା ସତ୍ପ୍ରେମାତ୍ମ୍ୟ ସତତମିହ ରୋପାସନଶତମ୍ ।
ତଦା ରାଧାନାଥ ପ୍ରଣୟମୟମାନନନନନଂ
ସବୈ ଗଚ୍ଛେନ୍ନିତ୍ୟଂ ପରମଭୁବନଂ ପ୍ରାକୃତପରମ୍ ॥ ୧୦୧ ॥

୨ । ନିତ୍ୟଗୁପ୍ତଚୂଡ଼ାମଣି—

ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମରତ୍ନ ସମୂହୀୟ ଏହା ଏକ ଉପାଦେୟ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଦ୍ଵାବିଂଶ
ଆସାଦ୍ୟ (ଅଧ୍ୟାୟ)ରେ ବିଭକ୍ତ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଗୋପୀନାଥ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ
ଶୁଭାଭିଷେକ, ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଓ ନବ୍ୟା ଭକ୍ତିତତ୍ତ୍ଵ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତରରୂପେ, ପର୍ଯ୍ୟା-
ଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ପ୍ରାୟ ୮୦୦ ଶ୍ଳୋକ ବିଶିଷ୍ଟ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପ୍ରତିପାଦିତ
ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ପରାସ୍ତୁତି ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ର, ପୁରାଣ, ତନ୍ତ୍ର, ଆଗମ, କାବ୍ୟ, ଅଳଙ୍କାର
ଶାସ୍ତ୍ରାଦିର ପ୍ରମାଣମାନ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇଛି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଆରମ୍ଭ ତଥା ପ୍ରତ୍ୟେକ

ଆସାଦ୍ୟ ଶେଷରେ ଥିବା ପୁଷ୍ଟିକାରେ ‘ଶ୍ରୀ ଅଭିବୃଦ୍ଧଗନ୍ଧାଥ ଦାସ ଗୋସ୍ୱାମିନୀ
ବରଚିତଂ’ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବାରୁ ଏହା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ବୋଲି
ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଆଦପୁରାଣ, ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ, ଗୋପୀ ପ୍ରେମାମୃତ,
ଗୋପାଳପଞ୍ଚବ, ଲଳାକୌତୁକ ଶାସ୍ତ୍ର, ଗୌତମୀତନ୍ତ୍ର, ଶ୍ରୀରାଧାରସ ମଞ୍ଜରୀ,
ଭକ୍ତରସାମୃତସିନ୍ଧୁ, ବାମନ-ବ୍ରହ୍ମାଣ-ଶିବପୁରାଣ, ଗୀତାଗୋବିନ୍ଦ, ମାର୍କଣ୍ଡେୟ-
ପୁରାଣ, ଲୀଳାଶାସ୍ତ୍ର, ବ୍ରହ୍ମସାହିତ୍ୟ, ବଳଭଦ୍ର ସହସ୍ରନାମ, ଉତ୍କଳଚନ୍ଦ୍ରିକା, ପ୍ରେମରସା-
ର୍ଣ୍ଣବ, ନାରଦପଞ୍ଚସଖା, ଗୋପୀବିଳାସ, ଶୈବାଗମ, ରାଧାତୀର୍ଥୀ, ଭକ୍ତରସାର୍ଣ୍ଣବ
ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥର ବାକ୍ୟାବଳୀ ପ୍ରମାଣ ରୂପେ ଉଦ୍ଧୃତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଛଳରେ ଜଗନ୍ନାଥଦାସ କୃଷ୍ଣୋକଚିତ୍ତ ଓ
କୃଷ୍ଣନାମ ଜାତୀନ ପରାୟଣ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରେମଭକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହୁଏ ବୋଲି ନିମ୍ନମତେ
କହୁଛନ୍ତି—

ମନ ଏବ ମନୁଷ୍ୟାଣାଂ କାରଣଂ ବନ୍ଧମୋକ୍ଷସ୍ତେ ।

ବନ୍ଧସ୍ୟ ବିଷୟା ସଙ୍ଗୋ ମୁକ୍ତୋଃ କୃଷ୍ଣାର୍ପିତଂ ମନଃ ॥

ତସ୍ମାଦ୍ଭକ୍ତେ ମନୋ ଦେୟଂ ସତ୍ୟଂଶୁଦ୍ଧଂ ତଦେବ ହ ।

ତଦା ଯୋଃପି ଭୁକ୍ତଚିତ୍ତୋ ପ୍ରେମଭକ୍ତିଂ ଚ ଦାସ୍ୟତି ॥

ଧ୍ୟାନମଙ୍ଗଳ ରୂପାଣି ଚନ୍ଦ୍ରମାୟାନ୍ ସଙ୍ଗଦା ।

ଜାତୀନାୟାନ୍ ନାମାନ୍ ସାୟଂ ପ୍ରାତରହର୍ନିଶମ୍ ॥ ୧-୩୭-୩୯ ॥

(ନ:ରୁ: ପୃ-୫)

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ ଗ୍ରନ୍ଥର ବର୍ଣ୍ଣନା ପରି ଏଥିରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ
ରସମୁର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦନ କରାଯାଇଛି । ସେହି ମୁର୍ତ୍ତି ପ୍ରମୁଦ, ମୋହନ,
ମଦନ, ମାଦନ, ଉଚ୍ଚାଟନ, ଶୋଷଣ ଓ ବଶୀକରେ ପ୍ରଫଳରୂପେ ଗୁପ୍ତ
(ପୃ-୨୫-୨୭) । ପ୍ରସଙ୍ଗାନୁସାରେ ଭୁଲ୍ଲସୀମାଲାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ, ଭକ୍ତିର ଲକ୍ଷଣ,
କୃଷ୍ଣଭକ୍ତି ରସ, ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶକ୍ତିମନ୍ତ୍ର, ବିଭିନ୍ନ ସଂଖ୍ୟକ ଅକ୍ଷର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଶକ୍ତିମନ୍ତ୍ର
ଗୋପୀବିଲସ ରାଧାନାଥ ଓ ଶ୍ରୀହରିପ୍ରିୟା ରାଧାଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିର ଲକ୍ଷଣ, ଶୃଙ୍ଗାରଭକ୍ତିର
ଲକ୍ଷଣ, ପଞ୍ଚସଖାବିଧ, ଚତୁର୍ଦ୍ଧିକ ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଉଦ୍ଭାସର ବିଷୟ ଏଥିରେ
ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ଗୁରୁପରମ୍ପରା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିମ୍ନୋଲ୍ଲେଖ ଥିବାର
ଦେଖାଯାଏ—

ଚୈତନ୍ୟସ୍ୟ ରୁ ଶିଷ୍ୟୋଃସ୍ତଂ ହୃଦୟାନନ୍ଦ ପଣ୍ଡିତଃ ।
 ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦୋ ଗୌରୀଦାସୋ ପଣ୍ଡିତଃ ତତ୍ତ୍ୱଶିଷ୍ୟକାଃ ॥
 ଚିନ୍ତୁ ଚ ଭକ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠସ୍ତୁ ହୃଦୟାନନ୍ଦ ପଣ୍ଡିତଃ ।
 ବଳପୁରୋ ରାମଦାସସ୍ତୁ ଶିଷ୍ୟଃ କଥିତୋ ବୃଥୈଃ ॥
 ମହାନପି ଜଗନ୍ନାଥଦାସପ୍ରସ୍ତୁରାବରକଃ ।

ମମ ପୋଡ଼ଶିଷ୍ୟାଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠାଃ ଭକ୍ତଗଣେନ୍ତୁ ଚ ॥ ୨୧.୧୦-୨୨ ॥

ଆଲୋଚ୍ୟ ଗୁରୁର ଶଂଶାସ୍ତାଦ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଦାସ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ
 ଆଦେଶରେ ସ୍ତ୍ରୀଗୁରୁ ରୂପ ଧାରଣ କରି ଗୌରଦେବାକୁ ଦକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା
 ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ତତ୍ତ୍ୱବ୍ୟାପୀ ଶୌରାବରବଧୂ, ବୈଷ୍ଣବ ବନ୍ଦନା,
 ଜଗନ୍ନାଥଦାସଙ୍କର ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମାହାତ୍ମ୍ୟ, ବିଭିନ୍ନ
 ଦେବଦେବୀସ୍ତୁତି, ବ୍ରଜମଣ୍ଡଳ, ଗୋଲକ ପଦ୍ଧତି ପ୍ରଭୃତି ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରା-
 ଯାଇଛି ।

ସମ୍ଭବତଃ ନିତ୍ୟଗୁପ୍ତଚାମଣି ଗୁରୁଟି ନିତ୍ୟଗୁପ୍ତମଣି ଓ ନିତ୍ୟଗୁପ୍ତମାଳା
 ନାମରେ ଅଭିହିତ । ପ୍ରକାଶିତ ଗୁରୁଟି ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ । ଜଗନ୍ନାଥଦାସଙ୍କ ପରି
 ସମ୍ପୃକ୍ତଙ୍କ ବିଦ୍ୱାନ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏପରି ଗୁରୁ ରଚିତ ହୋଇଛି ବୋଲି ଆଦୌ
 ବିଶ୍ୱାସ କରି ହୁଏ ନାହିଁ । ତତ୍ତ୍ୱବ୍ୟାପୀ ଜଗନ୍ନାଥଦାସଙ୍କ ଜନ୍ମବିବରଣୀ, ସ୍ତ୍ରୀରୂପ
 ଧାରଣ ଓ ଗୁରୁ ପରମ୍ପରାକୁ ଏ ପ୍ରକାର ଗୁରୁରେ ସ୍ଥାନ ଦେବାର ଯଥାର୍ଥତା କିଛି
 ଥିଲା ପରି ମନେହୁଏ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗୁରୁଟି ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇ ନଥିବାରୁ ଏପ୍ରସଙ୍ଗରେ
 ଅଧିକ କିଛି କହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

୩ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତଲତା ଫଳ—

ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ଭକ୍ତପ୍ରକରଣ ଛପରେ ଆଧାରିତ ଏହି ଗୁରୁ ଛଅଟି ଆସ୍ତାଦରେ
 ବିଭକ୍ତ । ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ର, ପୁରାଣ, ତନ୍ତ୍ର, ସହଜାଦିର ବାକ୍ୟାବଳୀ ଉଦ୍ଧାର ପୁସ୍ତକ
 ଏଥିରେ ଯଥାକ୍ରମେ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ଓ ତତ୍ତ୍ୱାତ୍ତରୁ ବିଚାର, ନବଧାରଣ ଓ
 ନିର୍ଗୁଣଭକ୍ତି, ଭବ-ରସ-ପ୍ରେମଭକ୍ତି, ସ୍ୱାନୁଭୂତଭକ୍ତି, ଭଗବତ୍ପ୍ରୀତିଭାନ୍ତ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-
 ଲୀଳାର ନିତ୍ୟତ୍ୱ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ଗୁରୁ ଆରମ୍ଭରେ ନମ୍ନୋକ୍ତ
 ମଙ୍ଗଳାଚରଣ ରହିଛି—

ଜୟତି ଜନନିବାସୋ ଦେବଜ୍ଞ ଜନ୍ମବାଦୋ

ଯଦୁବର ପରିଷସ୍ତେ ଦୌର୍ଭାଗିନୀଧର୍ମମ୍ ।

ପ୍ରିୟଚରଣବିଜୟଃ ସୁପ୍ତିତଶ୍ରୀମୁଖେନ

ବ୍ରଜପୁରବନିତାନାଂ ବର୍ତ୍ତୟନ୍ କାମଦେବମ୍ ॥ (ଭଗ-୧୦-୧୧-୭୧)

ଭକ୍ତିବିକାନ୍ତ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ବାକ୍ୟାବଳୀ ପ୍ରମାଣ ରୂପେ ଉଦ୍ଧୃତ ହୋଇଛି ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଗୌତମୀତନ୍ତ୍ର, ବ୍ରହ୍ମସଂହତା, ଶ୍ରୀମଦଭଗବତ୍, ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ, ଭକ୍ତରସାମୁଦ୍ରସିନ୍ଧୁ, ଭଗବତ୍‌ଗୀତା, ନାରଦ ପଞ୍ଚରାତ୍ର, ବୃହଦାରଣ୍ୟ- କୋପନିଷଦ, ଜ୍ଞାନାଶ୍ରୟ, ମନ୍ତ୍ରମୁକ୍ତାବଳୀ, ମହାଭାରତ, ପ୍ରବୋଧ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ- ନାଟକ, ପଦ୍ମପୁରାଣ, ହରିଭକ୍ତିକଲ୍ଲୋତ୍ତା, ସ୍ୱରୂପୋତ୍ତମ ମାହାତ୍ମ୍ୟ, ହରିଭକ୍ତି- ସୁଧୋଦୟ, ବ୍ରହ୍ମାସାମଳ, କାତ୍ୟାୟନସଂହତା, ବିଷ୍ଣୁସାମଳ, ସ୍ୱୟମ୍ଭୁରାଣ, ବୈଷ୍ଣବ- ତନ୍ତ୍ର, ବ୍ରହ୍ମପୁରାଣ, ଆଦିପୁରାଣ, ସମ୍ଭୋଦନତନ୍ତ୍ର, ଶ୍ରୀଧରସାମୀବାକ୍ୟ, ଆଗମଦୀପିକା, ରୂପସାମଳ, ନୃସିଂହପୁରାଣ, ଗୀତାଗୋବିନ୍ଦ, ସାହଚ୍ୟାଦର୍ପଣ, ବାସ୍ତବ୍ୟାନୁବନ୍ଧୁତା, ବିଲୁପଙ୍ଗଳବାକ୍ୟ, ବର୍ଣ୍ଣସୁରମାୟାଣ, ଲଦ୍ଧୁଭଗବତ୍, ବସନ୍ତପୁରାଣ, ଗୋପାଳତାପିନୀ, ବେଦସ୍ତୁତି, ବେଦାନ୍ତପ୍ରକରଣ, ଟୀକାକାଶିକା, ଉକପରିଶିଷ୍ଟ, ତନ୍ତ୍ରରହସ୍ୟ, ବୃହଦ ବାମନ ପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତିର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖେୟ । ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭଲ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହା ଏକ ଉପାଦେୟ ଗ୍ରନ୍ଥ । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମ ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚୟିତା ବା ସଙ୍କଳକ ରୂପେ କେଉଁଠି ହେଲେ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ମଧ୍ୟ ବିଧିବଦ୍ଧଭାବେ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତିକଲ୍ଲୋତ୍ତାପଳ ନାମରେ ପୃଥକଭାବେ ତାଲିକାଭିକ୍ତ ହୋଇଛି ।

୪ । ମାଳାତ୍ର ବଳାସ—

ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଷୋଡ଼ଶ ବଳାସରେ ବିଭକ୍ତ । ଏଥିରେ ଥିବା ପ୍ରାୟ ୮୦ଟି ଶ୍ଳୋକ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୁର୍ତ୍ତିତତ୍ତ୍ୱର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇଛି । ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବଳାସର ପୃଷ୍ଠିକାରେ ‘ଶ୍ରୀମଦ୍ଭକ୍ତଗନ୍ନାଥ ଦାସ ବିରଚିତେ’ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଅଦ୍ୟାବଧି ଅପ୍ରକାଶିତ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷ ନିମ୍ନମତେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ—

ନମୋଃସ୍ତୁ ତେ ଦାନଜନାର୍ଥିଧୁଂସିନ୍

ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ମଳନଗେନ୍ଦ୍ରବାସିନ୍ ।

କ୍ଷୀରବିଧୁବାସିନ୍ ଦୟିତାବଳାସିନ୍

ପଲ୍ଲବରାଶିନ୍ ହରଧାତୁଶାସିନ୍ ॥ ୧-୧ ॥

x

x

x

x

କାନ୍ତଂ ତସ୍ମିନ୍ନାୟକଂ ବରତନ୍ତୁଂ ଗୌରଞ୍ଜ ଶ୍ୟାମପ୍ରଭଂ

ପ୍ରେମାତ୍ମହୃଦଂ ମନୋଜ୍ଞବିଭବଂ ଦ୍ରବ୍ୟଂ ତଜେନ୍ଦ୍ରଂ ମୁଦା ।

ପ୍ରାପ୍ତୌ ଦ୍ରାଘ୍ନୀକ୍ଷଣଂ ବିଲେକ୍ୟ ସ୍ମରତଂ ରାଗୌ ଚ ଯଜ୍ଞାମଦଂ

ଧୃତ୍ୱା ତତ୍ତ୍ୱଶାମୁଜେ ଦରହରେ ଚେତଃ ସଦା ମାମକମ୍ ॥ ୧୭-୧ ॥

‘ମଳାଧିପତି’ ନାମରେ ପୁସ୍ତିକାଟି ୧୯୯୫ ଶ୍ଳୋକରେ ରଚିତ ହୋଇଛି । ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକାରେ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ଫମେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପୁରାଣ ରୂପର ଅବସ୍ଥିତି, ଯନ୍ତ୍ର ଓ ମନ୍ତ୍ରରୂପ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ-ତତ୍ତ୍ୱ, ସୋଡ଼ଶାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଥମ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ବୋଲି ଏଥିରେ କୃପାପି ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମୂର୍ତ୍ତିତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଲୋଚନା ଦେବାକର ଦାସଙ୍କ ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’, ଜୀବଗୋସ୍ଥାମୀଙ୍କ ନାମରେ ପ୍ରଚ୍ଛଦିତ ‘ସୁଧାସୟ’ ତଥା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ ସମସ୍ତ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପ୍ରାୟ ଏକପ୍ରକାର ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଶ୍ଳୋକ ରଚନା ଓ ଭାଷାରେ ସାମାନ୍ୟ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଷୟବସ୍ତୁରେ ତଥା ପ୍ରକାଶନ ଭଙ୍ଗୀରେ ଆଦୌ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନ ଥିବାର ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶ ପାଇନଥିବାରୁ ସେବିଷୟରେ କୌଣସି ସୂଚନା ଏଠାରେ ଦିଆଯାଇପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭଗବତ ଏକ ଅମର ସୃଷ୍ଟି ଓ ଅକ୍ଷୟ ଜାତି ରୂପେ ଗୃହୀତ, ଏଥିରେ ଦ୍ୱିମତ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ନାମରେ ପ୍ରଚ୍ଛଦିତ ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଓ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଆଲୋଚକମାନେ ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ତାଙ୍କର ରଚନା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସନ୍ଦେହ ମୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଭଗବତର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଉପରେ ଆଧାରିତ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ତାଙ୍କର ରଚନା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ଆପତ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ, ରାମଚଣ୍ଡୀ, ଧ୍ରୁବଚରିତ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଜନ୍ମ ଅଥବା ହରିଜନ୍ମ, ଗଜସ୍ତୁତି ପ୍ରଭୃତି ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ଭଗବତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ୱରୂପ ଅନ୍ତର୍ଗତ ବିଷୟବସ୍ତୁର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରକାଶନ ରୂପେ ପ୍ରଚ୍ଛଦିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ରୂପେ ପୁଚ୍ଛିତ ସେହି ମହାନ୍ ଭଗବତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଉପରେ ସାଧାରଣ ଭାବେ ଆଲୋଚପାତ କରାଯାଇପାରେ ।

ଭଗବତର ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା

୧ । ଭଗବତ ମହାପ୍ରଭାବ—

‘ପୁରା ଭବ୍ୟ ଅଥବା ‘ପୁରାଭବ୍ୟ ବେଦ୍ୟ’ ରୂପରେ ପୁରାଣ ପଦ ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇଛି । ନିରୁକ୍ତ ଅନୁସାରେ ‘ପୁରା ନବ’ ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହା ପୁରାଣେ ନୂଆ ଥିଲା ତାହା ପୁରାଣ । ପୁରାଣ ଘଟଣାବଳୀ ପ୍ରତି ଯେ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରେ, ଯାହା ପୁରାଣେ ନୂଆ ଥିଲା, ଯାହା ପୁରାଣେ ଘଟିଥିଲା ଅଥବା ଯାହା ସୃଷ୍ଟ୍ୟାଦି ପ୍ରତିପାଦକ ଗ୍ରନ୍ଥ ତାହା ପୁରାଣ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ବ୍ୟାସାଦିମୁନି ପ୍ରଣୀତ ବେଦାର୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପୁରାଣ ପଞ୍ଚଲକ୍ଷଣ ଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର ନାମରେ ଅଭିହିତ—

ସର୍ଗଶ୍ଚ ପ୍ରତିସର୍ଗଶ୍ଚ ବଶୋମନ୍ତ୍ରାଂଶୀ ତ ।

ବଶାନୁଚରତଂ ଚେତି ପୁରାଣଂ ପଞ୍ଚଲକ୍ଷଣମ୍ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ଗ (ସୃଷ୍ଟି) ପ୍ରତିସର୍ଗ (ପ୍ରଲୟ) ବଶ (ବଶବସ୍ତାର) ମନ୍ତ୍ରାନ୍ତର (ସୁଗାଂଶ ବସ୍ତାର) ଓ ବଶାନୁଚରତ (ବଶର ଇତିହାସ)କୁ ନେଇ ପୁରାଣର ବିଷୟବସ୍ତୁ ପରିକଳ୍ପିତ ହୋଇଛି । ପୁରାଣରେ ଏହା ଅତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ବିଷୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସଂଯୋଜିତ ହେବାର ଲକ୍ଷଣ ସଂଖ୍ୟା ପାଞ୍ଚରୁ ଦଶକୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା । ମହାପୁରାଣଗୁଡ଼ିକ ଦଶଲକ୍ଷଣବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବାର ସୂଚନା ନିମ୍ନୋକ୍ତିରୁ ମିଳେ—

ସର୍ଗୋଽସ୍ୟାଥ ବସର୍ଗଶ୍ଚ ବୃଦ୍ଧୀ ରକ୍ଷାନ୍ତ୍ରାଂଶୀ ତ ।

ବଶୋ ବଶାନୁଚରତଂ ସଂସ୍ଥା ହେତୁର ପ୍ରାଣିୟଃ ॥

॥ ଭାଗ—୧୨-୭-୧୦ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ଗ, ବିସର୍ଗ, ବୃଦ୍ଧି, ରକ୍ଷା, ଅନ୍ତର, ବଶ, ବଶାନୁଚରତ, ସଂସ୍ଥା, ହେତୁ ଓ ଅଂଶସ୍ତ୍ରୀକୁ ନେଇ ମହାପୁରାଣର ଦଶଲକ୍ଷଣ କଳ୍ପିତ ହୋଇଛି । ପୁରାଣର କେବଳ ପଞ୍ଚ ବା ଦଶ ନୁହେଁ ତତୋଽଧିକ ଲକ୍ଷଣ ଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ଉକ୍ତ ଲକ୍ଷଣ-ଲକ୍ଷିତ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଥମେ ବ୍ରହ୍ମ, ପଦ୍ମ, ବିଷ୍ଣୁ, ଶିବ, ଭଗବତ, ନାରଦ, ମାର୍କଣ୍ଡେୟ, ଅଗ୍ନି ଭବିଷ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମବିବର୍ତ୍ତୀ, ଲିଙ୍ଗ, ବରାହ, ସ୍କନ୍ଧ, ବାମନ, କୂର୍ମ, ମତ୍ସ୍ୟ, ଗରୁଡ଼, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡାଦି ଅଷ୍ଟାଦଶ ମହାପୁରାଣ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ଆଧାରରେ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକୁ ତାମସ (ମ, କୂ, ଲି, ଶି, ସ୍ବ, ଅ),

ସାହିତ୍ୟିକ (କ, ମ, ଗ, ଗ, ପ, ବ,) ଓ ଶୂନ୍ୟ (ବ୍ର, ବ୍ରବି, ମା, ର, ବ, ବ୍ର,) ଭେଦରେ ବିଭକ୍ତ କରାଗଲା । ଏହି ପରମ୍ପରାକୁ ନେଇ କାଳକ୍ରମେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଉପପୁରାଣ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ପୁରାଣ ତଥା ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ ଅଷ୍ଟାଦଶ ପୁରାଣ ସୂଚୀର ପଞ୍ଚମ ସ୍ଥାନରେ ମହାପୁରାଣ ରୂପେ ଅଭିହିତ ।

“ଭଗବତୋ ଭଗବତ୍ୟା ବା ଇଦଂ ଭଗବତମ୍”—ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନ୍ ବା ଭଗବତଙ୍କ ଚରିତ ହିଁ ଭଗବତ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ତେଣୁ ଦେବାପୁରାଣ ବ୍ୟତୀତ ଦେବା ଭଗବତ ଓ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ ଉଭୟ ଭଗବତ ରୂପେ ଗୃହୀତ । ଅଷ୍ଟାଦଶ ମହାପୁରାଣ ମଧ୍ୟରେ ଭଗବତ ଅନ୍ୟତମ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ ଓ ଦେବା ଭଗବତ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ମହାପୁରାଣ ଓ କେଉଁଟି ଉପପୁରାଣର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସେ ବିଷୟରେ ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ବହୁପ୍ରକାର ମତଭେଦ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ମତ୍ସ୍ୟ ଶୈବାଦିତାମସ୍ୟ ପୁରାଣମାନଙ୍କର ବିଚାର ଅନୁସାରେ ଦେବା ଭଗବତ ମହାପୁରାଣ ଓ ଅନ୍ୟଟି ଉପପୁରାଣ ଏବଂ ନାରାୟଣ ପ୍ରଭୃତି ସାହିତ୍ୟିକ ପୁରାଣମାନଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖ ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ ମହାପୁରାଣ ଓ ଅପରଟି ଉପପୁରାଣରେ ଅନ୍ତର୍ଗତ । କିନ୍ତୁ ପଦ୍ମପୁରାଣରେ ପାତାଳ ଶ୍ରେଣୀରେ ନିମ୍ନପ୍ରକାର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି—

ଅଷ୍ଟାଦଶଂ ଭଗବତଂ ସାରମାକୃଷ୍ୟ ସବତଃ ।

କୃତବାନ୍ ଭଗବାନ୍ ବ୍ୟାସଃ ଶୂକଃ ଶ୍ଵାପୟସ୍ତୁତମ ॥

(ପଦ୍ମ—ପାତାଳଶ୍ରେଣୀ-ଅଧ୍ୟାୟ-୭୯)

ଭଗବାନ ବ୍ୟାସ ସମସ୍ତ ପୁରାଣଗ୍ରନ୍ଥର ସାର ଆହରଣ ପୁରକ ଅଷ୍ଟାଦଶ ସଂଖ୍ୟକ ପୁରାଣ ରୂପେ ଭଗବତ ରଚନା କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାହାକୁ ନିଜର ସୂତ ଓ ଶିଷ୍ୟ ଶୂକମୁନିଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇଥିଲେ । ଭଗବତର କଥା ମାହାତ୍ମ୍ୟରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ —

ବେଦାନ୍ତାନ୍ତ ଚ ବେଦାନ୍ତ ମହାପ୍ରମୁଖୀ ସହଜା ।

ଦଶସପ୍ତ ପୁରାଣାନ୍ତ ଷଟ୍ ଶାସ୍ତ୍ରାଣି ସମାସୟା ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ବେଦ, ବେଦାନ୍ତ, ମନ୍ତ୍ର, ତନ୍ତ୍ର, ସହଜା, ସପ୍ତଦଶ ସଂଖ୍ୟକ ପୁରାଣ ଓ ଷଟ୍‌ଶାସ୍ତ୍ର, ଭଗବତ କଥାମୃତ-ମହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ ନିମ୍ନିତ୍ତ ସମାଗତ ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ସପ୍ତଦଶ ପୁରାଣ ପରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ପୁରାଣ ରୂପେ ଭଗବତ ପ୍ରଣୀତ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେହି ଭଗବତର ଦ୍ଵାଦଶ ସ୍କନ୍ଧର

କ୍ଷୟୋଦ୍ଦେଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ପୁରାଣକ୍ରମ ଅନୁସାରେ ‘ଭଗବତ ପୁରାଣ’ ପଞ୍ଚମ ପୁରାଣ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଏଣୁ ଅଷ୍ଟାଦଶତମ ପୁରାଣ ରଚନା ପୁରୁଷ ଭଗବତ ଯେ ରଚିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀମଦଭଗବତ ଦ୍ଵାଦଶସ୍କନ୍ଧ ଓ ଚିନ୍ତଶତ୍ରୁ ପଞ୍ଚଦଶଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ହେଉଛି ଦର୍ଶନ ଦେଶଭଗବତ ଚିନ୍ତଶତ୍ରୁ ଅଠର ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ହେଉଛି ତନ୍ତ୍ର ।

ହୃଦୟଗ୍ରୀବ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ଯତ ବୃନ୍ଦବଧୂଆ ।

ଗାୟତ୍ରୀ ଚ ସମାରମ୍ଭସ୍ତଦ୍ଭବେ ଭଗବତଂ ବିଦୁଃ ॥

ଉପଯୁକ୍ତ ଶ୍ଳୋକ ଅନୁଯାୟୀ ହୃଦୟଗ୍ରୀବ ମନ୍ତ୍ର, ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ଓ ବୃନ୍ଦାସୁର ବଧ ବିଷୟକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରାକ୍ଷରକୁ ନେଇ ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥର ଶୁଭାରମ୍ଭ ହୋଇଥିବ ତାହା ଭଗବତ ମହାପୁରାଣ ରୂପେ ଅଭିହିତ ହେବ । ଉକ୍ତ ବିଷୟ ଉଭୟ ଭଗବତ ପ୍ରତି ପ୍ରୟୁଜ୍ୟ, କୃଷ୍ଣ ଦ୍ରୌପାୟନ ବ୍ୟାସଦେବ ବେଦର ଶାଖା ବିଭାଗ, ପୁରାଣ, ବେଦାନ୍ତ, ଭାରତ ପ୍ରଣୟନ କରି ମଧ୍ୟ ମନ ତାଙ୍କର ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ଥିବା ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଡିରୁ ଜଣାଯାଏ—

ବେଦଶାଖାଃ ପୁରାଣାନି କୃତ୍ଵା ସତ୍ୟବତ୍ସା ପୂଜାଃ ।

କୃତ୍ଵା ସନ୍ନୋଦ୍ଧ ସମୁଦ୍ଧୋଦ୍ଧବନ୍ ଗୁଜନୁନୟାପି ॥

ତେଣୁ ମହର୍ଷି ନାରଦଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ବ୍ୟାସଦେବ, ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ଵା ବର୍ଣ୍ଣନ ନିମିତ୍ତ ଭଗବତ ରଚନା କରିଥିଲେ । କେତେକ ଆଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ ମହାପୁରାଣ ରୂପେ ପରିଚିତ ଭଗବତ ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକ ଥିଲା, ମାତ୍ର ବୌଦ୍ଧଯୁଗ ପରେ ଶାକ୍ତ ଓ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଭାବନାର ଆପାତ୍ୟ ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଏହା ଦେଶ ଭଗବତ ଓ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ ବା ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବତ ରୂପେ ଦ୍ଵିଧା ବିଭକ୍ତ ହେଲା । କାଳକ୍ରମେ ସମମତାବଲମ୍ବୀଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ମହାପୁରାଣ ଓ ଅନ୍ୟଟି ଉପପୁରାଣ ରୂପେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିବା ସମ୍ଭାବନା ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ମନେ ହୁଏ । ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ସଂକ୍ଷେପରେ ନିମ୍ନମତେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି—

ଆଦୌ ଦେବଜା ଦେଶ ଗର୍ଭଜନନଂ ଗୋପୀଗୃହେ ବର୍ତ୍ତନଂ

ମାୟା ପୁତନ ଜୀବତାପହରଣଂ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନୋଦ୍ଧାରଣମ୍ ।

କଂସଛେଦନ କୌରବାଦି ନିଧନଂ କୁନ୍ତୀସୁତା ପାଳନଂ

ଏତଦ୍ ଭଗବତଂ ପୁରାଣମମଳଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଲୀଳାମୃତମ୍ ॥

ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ ହେଉଛି ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟପୁରୁଷ । ସୁରାଣୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ବହୁଜନାଦୃତ ତଥା ଜ୍ଞାନ ଓ ଭକ୍ତି ବିଷୟକ ସଙ୍ଗୋତ୍ତମ ପୁରୁଷ । ଜଗତର ଲଲାଣ ପାଇଁ ଏହାକୁ ସମସ୍ତେ ପତିବା ଓ ଶୁଣିବା ଉଚିତ । ଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ ଏହାର ପରମ ଓ ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି—

ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତଂ ସୁରାଣମମଳଂ ଯଦ ବୈଷ୍ଣବାନାଂ ପ୍ରିୟଂ
ଯସ୍ମିନ୍ ପାରମହଂସ୍ୟମେକ ମମଳଂ ଜ୍ଞାନଂ ପରଂ ଗୀୟତେ ।
ତସି ଜ୍ଞାନବିରାଗ ଚକ୍ତି ସହୃଦଂ ନୈଷ୍ଟର୍ଯ୍ୟ ମାବିଷ୍ଟତଂ
ତଚ୍ଛୃଣ୍ଠନ୍ ବିଧନ୍ ବିରାଗ ପରେ ଭକ୍ତ୍ୟା ବିମୁଚ୍ୟେନ୍ନରାଃ ॥

(ଭଗ—୧୨-୧୩-୧୮)

ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତର ‘ଭବାର୍ଥପାପିକା’ ଟୀକା ପ୍ରଣେତା ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀ ଜନର ଲକ୍ଷ୍ଯଦେବତା ଶ୍ରୀ ନୃସିଂହକୁ ବନ୍ଦନା କରିବା ପରେ ଏବଂ ଟୀକା ଆରମ୍ଭ କରିବା ସୁଦ୍ଧା ଭଗବତକୁ ଏକ ମହାନ କଲ୍ପଦ୍ରୁମ ରୂପେ କଲ୍ପନା କରିବାକୁ ଯାଇ କହୁଛନ୍ତି—

ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତାଭ୍ୟାସଃ ପୁରତରୁଦ୍ରାଭ୍ୟକ୍ତରା ସପ୍ତଜଃ
ସୁକ୍ଷ୍ମେ ଦୁର୍ଘାତଗଭ୍ରତଃ ପ୍ରବଳସଦ୍ଭକ୍ତ୍ୟାଲବାଲୋଦୟଃ ।
ଦ୍ୱାଦ୍ୱିଂଶତ୍ରିଂଶତଂ ଚ ଯସ୍ୟ ବିଲସଜ୍ଞାତା ସହସ୍ରାଣ୍ୟଳଂ
ପର୍ଯ୍ୟାଣ୍ୟଷ୍ଟଦଶେଷ୍ଟାଦୋତ ସୁଲଭେ ବଦନ୍ତି ସଙ୍ଗୋପରି ॥

ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ ନାମକ ଏକ ମହାନ କଲ୍ପଦ୍ରୁମ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ଯାହାର ବାରଟି ମୁଖ୍ୟକାଣ୍ଡ ଅଛି । ଭକ୍ତି ରୂପକ ଆଲବାଲରେ ଏହା ବଢ଼ିଛି ଏହି କଲ୍ପ-ଦ୍ରୁମରେ ୩୩୮ଟି ଶାଖା ଓ ୧୮୦୦୦ ପତ୍ର ଅଛି । ଏଥିରେ ଥିବା ପତ୍ରକୁ ଶ୍ଳୋକ ଓ ଶାଖାକୁ ଅଧ୍ୟାୟର ପ୍ରତୀକ ରୂପେ ଗ୍ରହଣୀୟ । ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବତର ମୋଟ ୩୩୮ଟି ଅଧ୍ୟାୟ ତଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେବେ କିପରି ଏହା ୩୩୮ ଅଧ୍ୟାୟ ବିଶିଷ୍ଟ ହେଲା ତାହା ଅଧିକ ଗବେଷଣାର ବିଷୟ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ ପଢ଼ିଦର୍ଶନଜ୍ଞାନ ଓ କାବ୍ୟରସର ସମନ୍ୱୟାତ୍ମକ ଏକ ଅସୁବଂ ପୁରୁଷ । ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରୀକ୍ଷା ଭଗବତଦ୍ୱାରା କରାଯାଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ କହୁଛନ୍ତି—ବିଦ୍ୟାବତୀଂ ଭଗବତେ ପରୀକ୍ଷା । ଭଗବତର ସହଜ ଉପଲବ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ପଣ୍ଡିତମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଟୀକାଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତର ଉପଲବ୍ଧି ଟୀକାଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବିଷ୍ଣୁସ୍ୱାମୀଙ୍କ (୧୬୮—ଶ୍ରୀ:ଅ) ଭଗବତଭାଷ୍ୟ, ସୁଦର୍ଶନ ସୁରଙ୍କ ‘ଶୁକପକ୍ଷୀୟା’, ବୀରରାଘବଙ୍କ ‘ଭଗବତଚନ୍ଦ୍ରକା’, ବିଜୟଧ୍ୱଜଙ୍କ ‘ପଦରତ୍ନା-

ବଳୀ', ଶ୍ରୀମାଧ୍ବାସୁରୀଙ୍କ 'ତାପୁରୀ ନିର୍ଣ୍ଣୟ', ଶ୍ରୀବଲ୍ଲଭସ୍ୱୟୀଙ୍କ (୧୪୭୩-ଖ୍ରୀ:ଅ)
 'ସୁବୋଧିନୀ', ଶୁକଦେବାସ୍ୱୟୀଙ୍କ 'ସିଦ୍ଧାନ୍ତପ୍ରଦୀପ', ଶ୍ରୀ ସନାତନ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ
 (୧୪୮୭ ଖ୍ରୀ:ଅ) 'ବୃହତ୍‌ବୈଷ୍ଣବତୋଷିଣୀ', ରୁପଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ (୧୪୮୯ ଖ୍ରୀ:ଅ)
 'ସନ୍ତୋଷ ଭଗବତ', ଶ୍ରୀଜୀବ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ (୧୫୩୩-ଖ୍ରୀ:ଅ) 'ନିମସଦର୍ଥ' ବିଶ୍ୱନାଥ
 ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କ (୧୭୭୮-ଖ୍ରୀ:ଅ) 'ସାର୍ବାର୍ଥଦର୍ଶନ', ବଳଦେବଙ୍କ (୧୭୫୦-ଖ୍ରୀ:ଅ)
 'ବୈଷ୍ଣବନିଦାନ', ଶ୍ରୀରାଧାରମଣ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ (୧୭୫୦-ଖ୍ରୀ:ଅ) 'ନୀତିନାମାଂସକ'
 ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ 'ଭକ୍ତିରସାୟନ', ଗଙ୍ଗାସହାୟ ବିଦ୍ୟାବାଚସ୍ପତିଙ୍କ 'ବର୍ଣ୍ଣାଧର' ଓ 'ରଞ୍ଜିତ'
 ପ୍ରଭୃତିର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ୍ୟ। କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀମଦଭଗବତର ଟୀକାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ
 ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନପୁରଣୀୟ ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀଙ୍କ (୧୩୦୦-ଖ୍ରୀ:ଅ) ପ୍ରଣୀତ 'ଭବାର୍ଥନାମିକା'
 ଟୀକା ପୁଣ୍ୟାଳ ଟୀକା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରାଚୀନତମ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମସ୍ତ ଟୀକାକାର
 ଭବାର୍ଥନାମିକା ଟୀକା ଓ ଟୀକାକାରକୁ ବିନମ୍ର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ଜଣାଇଥାବାର
 ଦେଖାଯାଏ । ଶ୍ରୀମଦଭଗବତର ଟୀକାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ 'ଭବାର୍ଥନାମିକା' ଏକ
 ପ୍ରାମାଣିକ ଟୀକା ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତ । ସେଥିପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି—

ବ୍ୟାସୋ ବେଦି ଶୁକୋ ବେଦି ରାଜା ବେଦି ନ ବେଦି ବା ।

ଶ୍ରୀଧରଃ ସକଳଂ ବେଦି ଶ୍ରୀନୃସିଂହପ୍ରସାଦତଃ ॥

ଶ୍ରୀନୃସିଂହଙ୍କ ବରପ୍ରସାଦଲବ୍ଧ ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଭଗବତଟୀକା ଶୁଣିବା ଓ
 ଅଲୋଚନା କରିବା ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ।
 “ଚୈତନ୍ୟଚରିତାମୃତ”ର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ ଦିନେ ଆସୁଥିବା ବଲ୍ଲଭ ସ୍ୱପ୍ରଣୀତ
 ଭଗବତଟୀକା ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଦେଖାଇ କହିଲେ—‘ପ୍ରଭୋ ! ମୋର ଏହି ଟୀକାରେ
 ଶ୍ରୀଧରକୃତ ଭ୍ରମ ପ୍ରମାଦ ଦୂର କରାଯାଇଛି । ଆପଣ ଏହାକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ଦିଅନ୍ତୁ ।’
 ଶ୍ରୀଧରଙ୍କ ପ୍ରତି କଟୁ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ କହିଲେ—ପରମ-
 ଗଣବତ ଓ ଭଗବତତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷକର୍ତ୍ତା ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଭଗବତରେ
 ମୋର ପ୍ରବେଶ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି—

ଶ୍ରୀଧର ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରସାଦେତେ ଭଗବତ ଜାନ ।

ଜଗଦଗୁରୁ ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀ ଗୁରୁ କରି ମାନ ॥ ୭-୧୩୩ ॥

(ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ-ଅନ୍ୟାଲୀଳା-୭ମ ପରିଚ୍ଛେଦ)

ତେଣୁ ଭଗବତତତ୍ତ୍ୱର ନିଜ୍ଞତ୍ୱ ହୋଇ ଯେ ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଟୀକା ପ୍ରତି
 ଅବଜ୍ଞ କରେ ଓ ଅନ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ ନେଏ, ସେ ଜଣେ ଅହଂକାରୀ ବୋଲି ବବେଚିତ
 ହୁଏ । ଏହି ଉକ୍ତିରୁ ଜଗଦଗୁରୁ ଶ୍ରୀଧରସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଓ ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ‘ଭବାର୍ଥ-
 ନାମିକା’ ଟୀକା ପ୍ରତି ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ କପରି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ

କରୁଥିଲେ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ସେହି ଶ୍ରୀଧରସ୍ଥାନୀ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ରଚନା
କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋସ୍ଥାନୀ ଜଗନ୍ନାଥଦାସଙ୍କ ପ୍ରେରଣାର ଯେ ମୂଳ ଥିଲେ, ସେଥିରେ
ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ଭଗବତ ଦ୍ଵାଦଶ ସ୍କନ୍ଧର ସମ୍ପାଦନା ଅଧ୍ୟାୟରେ ଏ
ପ୍ରସଙ୍ଗର ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ—

ଶ୍ରୀଧର ନାମେ ଯେ ବିପ୍ରବର ।	କଳିଯୁଗରେ ଜନ୍ମ ତାର ॥
ଶ୍ରୀଭଗବତ ଯେ ପୁରାଣ ।	ଅଷ୍ଟାଦଶ ସହସ୍ର ଶ୍ଳୋକେଣ ॥
ତା ଟୀକା ରଘୁବଂଶ ସହ ।	କରଇ ଶ୍ରୀଧର ପ୍ରକାଶ ॥
ବିପ୍ରକୁଳେ ଜନମ ହୋଇ ।	ଜଗନ୍ନାଥ ନାମ ସେ ବହୁ ॥
ପ୍ରାକୃତବନ୍ଧେ ଭଗବତ ।	କହିଲେ ପଞ୍ଚଜନ ହୃତ ॥

(ପୃ-୧୨୫)

୨) ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ—

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥର ଆକ୍ଷରିକ
ଅନୁବାଦ ନୁହେଁ ବୋଲି ବହୁ ଆଲୋଚକ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥର
ମୌଳିକ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ନେଇ ଓ ଜନର ସ୍ଵାଭାବିକ ବଳାୟ ରଖି ସେ ଓଡ଼ିଆ
ଭଗବତ ରଚନା କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତରେ ଯେଉଁ
କେତେକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ତାହାକୁ ନିମ୍ନମତେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ ।
ଟୀକାକାରମାନଙ୍କ ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତର ଅଧ୍ୟାୟ ସଂଖ୍ୟା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଥିବାର
ଦେଖାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀଧରସ୍ଥାନୀଙ୍କ ଗୁରୁତ ପାଠ ଅନୁସାରେ ଦ୍ଵାଦଶସ୍କନ୍ଧ ବିଶିଷ୍ଟ
ସଂସ୍କୃତ ଭଗବତ ୩୩୫ (ଦିନିଶତ ପଞ୍ଚଦଶ) ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିବାବେଳେ
ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ତେରଟିସ୍କନ୍ଧ ଓ ଦିନିଶତ ପଞ୍ଚାବନ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଛି ।
ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତରେ ସମ୍ପାଦନା ସ୍ଵରୂପ ତେରଟି ଅଧ୍ୟାୟ ବାଦ୍ଦେଲେ ଦ୍ଵାଦଶ
ସ୍କନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋଟ ଅଧ୍ୟାୟ ସଂଖ୍ୟା ୩୪୨ ହେବ । ଏଠାରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ସ୍କନ୍ଧର
ଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଥିବା ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପଦ ବିଚାରକୁ ନିଆଯାଇପାରେ—

ଜଗନ୍ନାଥଦାସଙ୍କ ଗୀତ ।	ନାମ ତା ଶିଷ୍ଟ ଭଗବତ ॥
ଦିନିଶତ ଉନଦଶଶ ।	ଏକାଦଶଯାଏ ପ୍ରକାଶ ॥
ଅଧ୍ୟା ନାମେଣ ଯେ ବିଶେଷ ।	ଶ୍ରୀଭଗବତ ଗୀତରସ ॥

କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀଧରସ୍ଥାନୀଙ୍କ ଗୁରୁତ ପାଠ ଅନୁସାରେ ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ସଂସ୍କୃତ ଭଗବତ ୩୨୨ ଅଧ୍ୟାୟ ବିଶିଷ୍ଟ ହେଲାବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ୩୨୯
ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଛି । ମୂଳ ଭଗବତର ଅଧ୍ୟାୟ ସଂଖ୍ୟା ଓ ମୁଦ୍ରିତ ଓଡ଼ିଆ
ଭଗବତର ଅଧ୍ୟାୟ ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ କେବଳ ଦଶମ ଓ ଏକାଦଶ

ସ୍ଥଳରେ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥଳମାନଙ୍କରେ ଉଭୟ ଗଛର ଅଧାୟ
ୱାଣୀ ସମାନ ରହିଛି—

ସ୍ଥଳସଂଖ୍ୟା	ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତ	ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ
୧	୧୯	୧୯
୨	୧୦	୧୦
୩	୩୩	୩୩
୪	୩୧	୩୧
୫	୨୭	୨୭
୬	୧୯	୧୯
୭	୧୫	୧୫
୮	୨୪	୨୪
୯	୨୪	୨୪
୧୦	୧୦	୧୭
୧୧	୩୧	୩୨
୧୨	୧୩	୧୩
	<hr/> ୩୩୫	<hr/> ୩୪୨

ଉପରୋକ୍ତ ଅଧ୍ୟାୟ ସଂଖ୍ୟା ଭାଗବତର ଦ୍ଵାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ଯଥୋଦ୍ଦେଶ ଅଧ୍ୟାୟ ଶେଷରେ ସୂଚିତ ହୋଇଛି । ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତ ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧର ୧, ୩୪, ୩୭, ୪୯, ୫୯ ଓ ୭୮ ଅଧ୍ୟାୟକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତେ ଦୁଇଟି ନବ ଏବଂ ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧର ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟକୁ ଦୁଇଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥିବାରୁ ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାର ଅଧ୍ୟାୟ ସଂଖ୍ୟା ୩୨୯ ହୋଇଛି । ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତରେ ୧୮ ହଜାର ଶ୍ଳୋକ ଥିବାବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ପ୍ରାୟ ୨୭୧୭୦ ପଦରେ ରଚିତ ହୋଇଛି ।

ବିଷୟବସ୍ତୁ ସଂଯୋଜନାରେ ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ କେତେକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ମୂଳଭାଗବତରେ ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ ସୁରୁଷସଂସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣନା ନାମରେ ଅଭିହିତ । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ଏହା ଯୋଗସ୍ଫୁଟ ବର୍ଣ୍ଣନା ନାମରେ ପରିଚିତ । ସେହିପରି ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥର ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଉଦ୍ଧୱୋଗର ବର୍ଣ୍ଣନା ଥିବାବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ସେହି ବିଷୟ ଦୁଇଟି (୩ ଓ ୪) ଅଧ୍ୟାୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥର ସପ୍ତମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବରାହ

ଠାରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବତାର ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିବା ବେଳେ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ବରହଠାରୁ କଳକ ଅବତାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘଟଣାର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି ।

ସୃଷ୍ଟି ଭାଗବତରେ ଚତୁର୍ଥ ସ୍କନ୍ଧରେ ଧ୍ରୁବଚରିତ ଅଷ୍ଟମରୁ ଯଦ୍ଯୋଦ୍ଧା ଅଧ୍ୟାୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବାବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ଏହା ନବମରୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ପଞ୍ଚମ ସ୍କନ୍ଧର ପଞ୍ଚଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ଭରତବୀର ବର୍ଣ୍ଣନା ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଲାବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ସେହି ଅଧ୍ୟାୟଟି ପ୍ରିୟବ୍ରତ ବୀର ବର୍ଣ୍ଣନା ରୂପେ ପରିଚିତ ହୋଇଛି । ସେହିପରି ସପ୍ତଦଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଶଙ୍କରକୃତ ସର୍ବପ୍ରଣାମ ଥିବାବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର ସେହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ସଂସାର ବ୍ୟବହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ପ୍ରଭାଦ ସ୍ଥଳର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ।

ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥର ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧ ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟରେ ପ୍ରଭାଦ ଜନ୍ମ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର ସେହି ଅଧ୍ୟାୟଟି ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରସନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣନା ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଅଷ୍ଟମ ସ୍କନ୍ଧର ଯଦ୍ଯୋଦ୍ଧା ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଭୀମ ସପ୍ତମକୁଳ ପରିଚୟ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥର ଯଦ୍ଯୋଦ୍ଧା ଅଧ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟରେ ଦିଆଯାଇଛି । ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥର ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟର ବିଷୟ-ବସ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର ପ୍ରଥମରୁ ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ଏବଂ ନବମ ଓ ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟର ବିଷୟ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥର ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଦିଆଯାଇଛି । ସେହିପରି ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ ପୁରାଣ ଭାଗର ପଞ୍ଚସ୍କନ୍ଧ ଅଧ୍ୟାୟର କେତେକ ଅଂଶଠାରୁ ଅଣାଯାଇ ଅଧ୍ୟାୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ଦ୍ଵାରକା ଲୀଳାର ପ୍ରଥମ ପାଞ୍ଚୋଟି ଅଧ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥର ଉତ୍ତରାଧିକାର ଅଂଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଥିବା ବିଷୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର ୬୨ ଓ ୬୩ ଅଧ୍ୟାୟ ଦୁଇଟିରେ ଦିଆଯାଇଛି । ସେହିପରି ଅଷ୍ଟସ୍କନ୍ଧ ଅଧ୍ୟାୟର ଗୁହ୍ୟତର୍ଯ୍ୟା ବିଷୟ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣମାୟା ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ।

ସୃଷ୍ଟି ଭାଗବତର ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ମାୟା, ମୁକ୍ତି ଓ କର୍ମଯୋଗ ବିଷୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର ତୃତୀୟ ଓ ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଏକବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଦ୍ରବ୍ୟଦେଶାଦି ଗୁଣଦୋଷ ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଥିବା ବେଳେ ସେହି ବିଷୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର ବାଲ୍ୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଦେବତା କଥନ ନାମରେ ସ୍ଥାନିତ ହୋଇଛି । ବିଷୟବସ୍ତୁର ସଂକ୍ଷିପ୍ତତାରେ ସୁନର୍ବିନ୍ୟାସ କରାଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ କେତେକ ବିଷୟଗତ ନୂତନତା ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନେବାପାଇଁ କଂସ ଆଦେଶରେ ଆସିଥିବା ଅହର ଗୋକୁଳରେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ନପାରିବା ବିଷୟ ଓ ଗୋପୀ ବୃନ୍ଦାବତୀ ଚରିତ ମୂଳ ଭଗବତରେ ନାହିଁ । ସମ୍ଭୂତ ଭଗବତ ଅପେକ୍ଷା କଂସର ରଜସ୍ବରରେ ସମବେତ କଂସ ସମର୍ଥକ ନରପତିମାନଙ୍କର ଏକ ଦୀର୍ଘତାଲିକା ଓଡ଼ିଆଭଗବତରେ ଅଛି । ନନ୍ଦ ଓ ଅହର ସମ୍ବାଦ ନୂତନ ଗ୍ରନ୍ଥ ରୁଲନାରେ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବିସ୍ତୃତ-ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତରେ ବିଷୟବସ୍ତୁର ଉପସ୍ଥାପନା, ଜ୍ଞାନ ଓ ଉଦ୍ବିଗ୍ନଯୋଗର ତତ୍ତ୍ବ ଆଲୋଚନା, ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୈଳୀ ପ୍ରଭୃତି ବିଶ୍ବର କଲେ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସ୍ବାୟ ମୌଳିକ ଚିନ୍ତାର ପରିଚୟ ଦେଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭଗବତର ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରଚନା ଶେଷ କରିଥିଲେ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦ୍ବାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ରଚନା ବିଷୟରେ କେତେକ ସନ୍ଦେହ ସୂଚିତ ହୋଇଛି । ଦ୍ବାଦଶ ସ୍କନ୍ଧର ଅଧ୍ୟାୟ ଶେଷରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମ ଉଣିତା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ବିପ୍ର ମହାଦେବ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ବୋଲି ନିମ୍ନୋକ୍ତିରୁ ସୂଚିତ ହୁଏ—

ଦ୍ବାଦଶସ୍କନ୍ଧ ଭଗବତ	।	ସନ୍ଦୋଦଶ ଅଧ୍ୟା ନିର୍ମିତ ॥
ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପ୍ରକାଶ	।	କରିତ ଲେଖୁଅଛୁ ଆଶ ॥
ନାମ ମୋହର ମହାଦେବ	।	ବିପ୍ରର କୁଳେ ମୁଁ ସମ୍ଭବ ।
କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗତେ ଜଗନ୍ନାଥ	।	ଚଳିଲେ ଗୋଲକ ଯେ ପଥ ॥
ମୁଁ ଏହା କରଇ ବିଶ୍ବର	।	ଅଷ୍ଟାଦଶ ସୁରାଶ ସାର ।
ଦ୍ବାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ସନ୍ଦୋଦଶ	।	ସେମନ୍ତେ ହୋଇବ ପ୍ରକାଶ ॥

(ଭଗ-୧୨-ଅ୧, ପୃ,—୨)

ଦ୍ବାଦଶ ସ୍କନ୍ଧର ଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଥିବା ନିମ୍ନଲିଖିତ ପଞ୍ଚ-ବ୍ରହ୍ମକୁ ମଧ୍ୟ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବିଶ୍ବରକୁ ନିଆଯାଇ ପାରେ—

ଏଣୁ ତହିଁ ବୋଧିବା ଅର୍ଥେ	।	ଦ୍ବାଦଶ ସ୍କନ୍ଧେ ଶ୍ରୁତିପଥେ ॥
ବିପ୍ରଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣି ମନେ	।	ଚିତୋଇ କରଲି ଲେଖନେ ।
ଏଣୁ ସେ ଗୀତରେ ବିଶ୍ବର	।	ଜଗନ୍ନାଥ ନାମ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ॥
x	x	x
ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଚରଣେ ମନ	।	ସୁଜନେ ଦୋଷ ମୋ ନଦେନ ॥
ଅଶା ମୋ' ସାଧୁଙ୍କ ଚରଣ	।	ଶରଣ ମହାଦେବ ହୃଦ ॥

(ଭଗ-୧୨, ଅ-୧୩, ପୃ—୧୩୭)

କେତେକ ଆଲୋଚନା ପୁସ୍ତକ ଉଦ୍ଧୃତ ହୋଇଥିବା ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’ର ଉଲ୍ଲେଖକୁ ଆଧାର କରି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଦ୍ରାଦଣ ସ୍ବର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଗବତ ରଚନା ଶେଷ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଯେଉଁ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଠିକ୍ ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । କାରଣ ସେଥିରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଟୀକା ଟିପ୍ପଣୀ ସହଜ ଭଗବତ ଦ୍ରାଦଣ ସ୍ବର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଭୀର ଭାବେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିବାର ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି । ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଉଦ୍ଧୃତକୁ ବିଚାର କରି କେତେକ ଆଲୋଚନା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭଗବତ ଦ୍ରାଦଣ ସ୍ବରର କେତୋଟି ଅଧ୍ୟାୟ ରଚନା କରିଥିବାର ଅନୁମାନ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭୂଷା, ଭବ ପ୍ରକାଶନ ଓ ରଚନା ଶୈଳୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦ୍ରାଦଣ ସ୍ବରର ପାଠ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ରଚନାଠାରୁ ପୃଥକ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟାଦରେ କୁହାଯାଇପାରେ । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ପରେ ଭକ୍ତ ମହାଦେବ ଦାସ ଦ୍ରାଦଣ ସ୍ବର ଓ ଭକ୍ତ ଦ୍ବାରକା ଦାସ ହିସାବେ ସ୍ବର ଭଗବତ ରଚନା କରିଥିବା ‘ଦ୍ବାରକା-ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ’ ନାମ ଭଣିତାରୁ ଜଣାଯାଏ । ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଫକ୍ଷେପରେ ନିମ୍ନମତେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ ।

୩) ଭଗବତର ବିଷୟବସ୍ତୁ—

ଭଗବତର ଦ୍ରାଦଣ ସ୍ବରରେ ଥିବା ଅନୁକ୍ରମଶିଳା ଅନୁସାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ବରର ଅଧ୍ୟାୟ ଫକ୍ଷ୍ୟ ଓ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଫକ୍ଷେପରେ ନିମ୍ନମତେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ପାରେ ।

ପ୍ରଥମସ୍ବର—

ଶୁକଦେବ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ	।	ଶ୍ରୀଭଗବତ ଗ୍ରନ୍ଥ କହ ।
ଭଜବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟେ ପୁଣି	।	ପ୍ରଥମ ସ୍ବର ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ॥
ପ୍ରଥମ ସ୍ବର ସେ ଏ ନିବାଣ	।	ଶୁକ ଶୌନକ ମୁନିଗଣ ॥

॥ ପୃ—୧୫ ॥

ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତର ପ୍ରଥମ ସ୍ବର ଉଦାହରଣ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ । ଏଥିରେ (୧) ନୈମିଷାରଣ୍ୟରେ ଶ୍ରୀମଦ ଭଗବତ ବିଷୟରେ ସୂଚକ ରତ୍ନମାନଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ, (୨) ଭଗବତ କଥା ଶ୍ରବଣ ଓ ଜାଣିନରେ ଶ୍ରେୟଲଭ ଏବଂ ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବିଷୟରେ ସୂଚକର ପ୍ରଶ୍ନର ଦାନ, (୩) ଭଗବାନଙ୍କ ବାକଶ ଅବତାର (କୁମାର, ଯଜ୍ଞେଶ (ବରାହ), ନାରଦ, ନରନାରାୟଣ, କପିଳ, ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ, ଆକୃତ୍ତୟ, ରାଧା, ଉଷତମ, ମଣ୍ୟ, କୂର୍ମ, ଧନ୍ବନ୍ତରୀ, ମୋହନୀ, ନୃସିଂହ, ବାମନ, ପର୍ଶୁରାମ, ବ୍ୟାସ, ରାମ, କୃଷ୍ଣ, ବୃଷ ଓ କଳ୍କ) କଥାର

ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି, (୪) ବେଦବ୍ୟାସଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରା ଓ ନାରଦ ସମାଗମ, (୫) ବ୍ୟାସ ନାରଦ ସମ୍ବାଦ ଭଗବଦଗୁଣ ଜାଣିବାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ନାରଦ କର୍ତ୍ତୃକ ବ୍ୟାସଙ୍କ ପୁଟଜନ୍ମବୃତ୍ତାନ୍ତ ପ୍ରକାଶ, (୬) ବ୍ୟାସଙ୍କ ପୁଟଜନ୍ମବୃତ୍ତାନ୍ତର ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ସହିତ ନାରଦ ମୁଖରେ ନାରଦ ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା, (୭) ନାରଦଙ୍କ ଉପଦେଶରେ ବ୍ୟାସଙ୍କ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ ବ୍ରହ୍ମାରମ୍ଭ । ପରୀକ୍ଷିତ ଜନ୍ମ ପରାକରେ ସୁପ୍ତ ଦୌପଦୀ ସୁତଙ୍କ ବଧ ହେତୁ ଅର୍ଜୁନ ଦ୍ୱାରା ଅଶ୍ୱତ୍ଥମାର ଶାସ୍ତି । (୮) ଉତ୍ତର ଗର୍ଭସ୍ଥ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ନିଷ୍ପିତ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥମାର ବ୍ରହ୍ମାସୁର ରକାକରବା ନିମିତ୍ତ କୁନ୍ତୀଙ୍କର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣମୃତ, (୯) ଶରଣ୍ୟାରେ ଶାସ୍ତିତ ଶ୍ୱାମ୍ବର ନିକଟକୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଯାତ୍ରା, ଶ୍ୱାମ୍ବର ଧର୍ମୋପଦେଶ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣମୃତ ପୁଟକ ଶ୍ୱାମ୍ବର ମହାପ୍ରସାଦ, (୧୦) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରକା ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ, (୧୧) ଦ୍ୱାରକାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଭିନନ୍ଦନ, (୧୨) ପରୀକ୍ଷିତ ରାଜାଙ୍କ ଜନ୍ମ, (୧୩) ବିଦୁର ଉପଦେଶରେ ଗାରାସ୍ତ୍ର ଓ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ବନଗମନ, (୧୪) ବିବିଧ ଅମଣକୁନ ଦେଖି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ବ୍ୟାକୁଳତା ଏବଂ ଦ୍ୱାରକାରୁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ, (୧୫) ଯଦୁକୂଳ ସହାର, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ଶୁଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ହିମାଳୟ ଯାତ୍ରା, (୧୬) ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ରାଜ୍ୟଲଭା, ଦିଗ୍‌ବିଜୟ, ଭୂମିଧର୍ମ ସମ୍ପାଦଣବଶ, (୧୭) ପରୀକ୍ଷିତ ଧର୍ମ ସମ୍ବାଦ ଓ କଳି ନବତ୍ୱ, (୧୮) ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ମୃଗୟା ପ୍ରସାଦ, କୃପାର୍ଥୀ ପରୀକ୍ଷିତ ଯୋଗାବିଷ୍ଟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗଳାରେ ମୃତସର୍ପ ଦେଇ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିବା ପରେ ମୁନିକୁମାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସାତଦିନ ମଧ୍ୟରେ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ତଷକ ଭକ୍ଷଣ କରୁ— ବୋଲି ଅଭିଶାପ ସଦାନ ଏବଂ (୧୯) ମୁକ୍ତିନିମିତ୍ତ ଗଙ୍ଗାତୀରେ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଉପବାସ, ଋଷି ସମାଗମ, ମହର୍ଷି ଶୁକଙ୍କୁ ବ୍ୟାକୁଳ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ ପ୍ରଭୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍କନ୍ଧ—

ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍କନ୍ଧର ଆଦ୍ୟରେ		ଶୁକ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ବିରାଟରେ ॥
ଶ୍ରୀ ଭଗବତ ସେ କହଲେ		ସକଳ ରାଜ ଋଷିମେଳେ ॥
x	x	x
ଦ୍ୱିତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ଏ ଚରିତ		ଦଶ ଅଧ୍ୟାୟେ ସମାପତ ॥

॥ ପୃ—୧୭ ॥

ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍କନ୍ଧ ଦଶଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ, ଏଥିରେ, (୧) ଶୁକ-ପରୀକ୍ଷିତ ସମ୍ବାଦରେ ମହାପୁରୁଷର ସ୍ୱରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା, (୨) ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଶୁକମହର୍ଷିଙ୍କର ଯୋଗ ଓ ସୂତ ଉପଦେଶ, (୩) ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ କରାଯାଇଛି, (୪) ପରୀକ୍ଷିତ ରାଜାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟକ ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ଶୁକଙ୍କ ଉତ୍ତର, (୫) ନାରଦଠାରେ

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପଞ୍ଚବିଂଶତି ଚକ୍ର ଓ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଉତ୍ପତ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା, (୭) ଭଗବାନଙ୍କର ବିରାଟ ସ୍ଵରୂପ ପରିଚୟ, (୮) ବ୍ରହ୍ମାନାରଦ ସମ୍ପାଦରେ ଭଗବାନଙ୍କର ବିରାଟ ଅବତାରଠାରୁ କଲ୍ପ ଅବତାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବତାର ଚରିତ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ମାୟା ସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିଥିବା ପ୍ରତ୍ୟାହତ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ନାମାବଳୀ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଅଛି ।

(୮) ଏହାପରେ କାଳର ଗତି, କର୍ମଫଳ, ଧର୍ମଜ୍ଞାନ, ଯଜ୍ଞଫଳ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ଶୁକଙ୍କୁ ରାଜା ପଚାରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ, (୯) ଶୁକଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ରୂପେ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ବର୍ଣ୍ଣନା, (୧୦) ଭଗବତ ପୁରାଣର ଦଶଲକ୍ଷଣ (ସର୍ଗ ବିସର୍ଗ, ସ୍ଥାନ, ଗୋପଣ, ଭୂତି, ମନ୍ଦନ୍ତର, ବଶାନୁକଥା, ନିରୋଧ, ମୁକ୍ତି ଓ ଆଶ୍ରୟ) ନିର୍ଣ୍ଣୟ ପ୍ରଭୃତିର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ।

ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧ—

ଏବେ ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧବାଣୀ । ବିଦୁର ଉଦ୍ଧବ ଭାଲେଣି ॥

ବିଦୁର ପରମ ଆନନ୍ଦେ । ଚିତ୍ତ ନିବେଶି କୃଷ୍ଣପାଦେ ॥

×

×

×

×

ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧେ ଭଗବତ । ଚେତନ ଅଧ୍ୟା ସମାପତ ॥

ପୃ-୧୭

ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଚେତନ ଅଧ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟରେ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ଏଥିରେ ୧—ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଅପମାନିତ ହୋଇ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବିଦୁର ହସ୍ତିନାପୁରରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ବହୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ଭ୍ରମଣ ପରେ ପଣିକେଷରେ ବୃନ୍ଦାବନରେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ବିଦୁରର ସାକ୍ଷାତ ଓ ପରସ୍ପର କୁଶଳ ପ୍ରଶ୍ନ ମଧ୍ୟରେ କୌରବ, ପାଣ୍ଡବ ତଥା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ୨—ବିଦୁର ଠାରେ ଉଦ୍ଧବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାଲଲୀଳା ସହିତ ୩—ମଥୁରା ଓ ଦ୍ଵାରକାଲୀଳା ସନ୍ଧେପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ୪—ଯଦୁବଂଶ ସହାର, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେହତ୍ୟାଗ ସମୟରେ ମୈତ୍ରେୟଙ୍କୁ ଚକ୍ରଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଏବଂ ଉଦ୍ଧବ ଉପଦେଶରେ ବିଦୁରର ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ନିବଟ୍ଠକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ । ୫—ବିଦୁର ମୈତ୍ରେୟ ସମ୍ପାଦରେ ପୁଷ୍କସମ ଓ ମହାଦାଦିଚକ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା, ୬—ବିରାଟ ପୁରୁଷ ପରିଚୟ, ୭—ନିର୍ବୁଣ୍ଣ ପୁରୁଷଙ୍କ ବିଷୟରେ ବିଦୁର ପ୍ରଶ୍ନର ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସମାଧାନ ୮) ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ନାଭିମଣ୍ଡଳରୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତି ୯) ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଭଗବଦ୍—ସୃଷ୍ଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରା ଯାଇଛି ।

୧୦) ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଦଶବିଧ ସୃଷ୍ଟି (ମହତ୍ ଅବଜାର, ବ୍ରହ୍ମଶକ୍ତି, ଦଶ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ମାନ, ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ପ୍ରକୃତି-ବିକୃତି ଦ୍ଵାରା ସମସ୍ତ ଲତାଗୁଳ୍ମ, ପଶୁପକ୍ଷୀ,

ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଦେବଦେବ ଯଜ୍ଞରକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରକରଣ । ୧୧) ମନୁଜର କାଳ ଓ ଦେବମାନବାଦଙ୍କ ଆତ୍ମାସ ନିରୂପଣ, ୧୨) ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୃଷ୍ଠିପର୍ଜନାରେ ଦଶରାତ୍ରି, ଧର୍ମ, ଅଧର୍ମ କାମ ପ୍ରଭୃତି, ବେଦ ଓ ବେଦାଙ୍ଗ ତଥା ସ୍ବାୟମ୍ଭୁବ ମନୁର ଉତ୍ପତ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ୧୩) ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ନାବାରୁ ଆର୍ତ୍ତେଇ ଯଜ୍ଞବରହଜ୍ଞ ଦନ୍ତାଶସ୍ଥିତ ପୃଥ୍ବୀ ଗୈତ । ୧୪) ଦିବ ଓ ଜଣ୍ୟପ ସମ୍ବାଦ, ୧୫) ବୈକୁଣ୍ଠଧାମରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦର୍ଶନାର୍ଥୀ ସନକାଦି ଋଷିଙ୍କ ଦ୍ବାରା ଦ୍ବାରପାଳ ଜୟ-ବିଜୟକୁ ଅଭିଶାପ ପ୍ରଦାନ, ୧୬) ଭବବାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ଋଷିଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ବନା ଓ ଜୟବିଜୟ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶର ଦିବ ଗର୍ଭରେ ପ୍ରବେଶ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

୧୭) ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଓ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ଜନ୍ମ ଏବଂ ବରୁଣପୁରରେ ବରୁଣ ସହଚ ଯୁଦ୍ଧ, ୧୮) ବରାହରୂପୀ ହରିଙ୍କ ସହଚ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷର ଯୁଦ୍ଧ, ୧୯) ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ବଧ, ୨୦) ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ବାରା ବିବଧ ପୃଷ୍ଠି, ୨୧) କର୍ଦ୍ଦମ ମୁନି ଓ ଶିଷ୍ୟ ସ୍ବାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ-ସମ୍ବାଦ, ୨୨) କର୍ଦ୍ଦମ-ରାତ୍ରିଚରିତ, ୨୩) କର୍ଦ୍ଦମ ଓ ଦେବହୃଦି ବିବାହ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟଧର୍ମ ବର୍ଣ୍ଣନ ଏବଂ ନବକନ୍ୟାଙ୍କ (କଳା, ଅନୟୁୟା, ଶିଳା, ହରି, ଗତି, ତ୍ରିପାଟିତି, ଖ୍ୟାତି, ଅରୁନ୍ଧତୀ ଓ ଶାନ୍ତି) ଜନ୍ମବିବରଣ, ୨୪) ନବ-କନ୍ୟାଙ୍କ ବିବାହ, କର୍ଦ୍ଦମ କପିଳ ସମ୍ବାଦ ଓ କର୍ଦ୍ଦମ ରାତ୍ରିଙ୍କ ଭଗବତ୍ ପ୍ରାପ୍ତି, ୨୫) କପିଳ ଦେବହୃଦି ସମ୍ବାଦରେ ଭକ୍ତିଯୋଗ ବର୍ଣ୍ଣନ ଓ ୨୬) ମହାଦାଦ ପଞ୍ଚ-ବଂଶତି ତତ୍ତ୍ବର ଉତ୍ପତ୍ତି ବିବରଣ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଅଛି ।

୨୭) କପିଳ ଦେବହୃଦି ସମ୍ବାଦରେ ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷର ବିବେକ ଦ୍ବାରା ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି ଓ ଭକ୍ତିଯୋଗର ବର୍ଣ୍ଣନ, ୨୮) ଯୋଗାଳକ୍ଷଣ ସମ୍ବନ୍ଧ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ବରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନ, ୨୯) ମାତା ପୁତ୍ର ସମ୍ବାଦରେ ଭକ୍ତିଯୋଗର ରହସ୍ୟ ଓ କାଳପ୍ରସାବ ବିବରଣ, ୩୦) ଦେହାତ୍ମକ ପୁରୁଷର ଅଧୋଗତି ବିଷୟ, ୩୧) ମାତୃଗର୍ଭରେ ଜବର ଦେହପ୍ରାପ୍ତି, ଗର୍ଭସ୍ଥ ଜୀବର ଭଗବତ୍ ପ୍ରାର୍ଥନା ଏବଂ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାର ବିଭିନ୍ନ କ୍ଳେଶ ବର୍ଣ୍ଣନ, ୩୨) କର୍ମସକ୍ତ ଚିତ୍ତର ନିନ୍ଦା ଓ ଭକ୍ତିଯୋଗର ଔକର୍ଷ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ ୩୩) ଭଗବାନରୂପୀ ପୁତ୍ର କପିଳଙ୍କର ଜନନୀ ଦେବହୃଦି ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ, ଦେବହୃଦି କୃତ ଭଗବତ୍ ସ୍ତୁତି ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମପ୍ରାପ୍ତି ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

ଚତୁର୍ଥ ସ୍କନ୍ଧ—

ଚତୁର୍ଥ ସ୍କନ୍ଧର ବର୍ଣ୍ଣନ । ନବ ପ୍ରଜାପତି ବଚନ ॥
 ଏହାଙ୍କ ବିଶାନ୍ତ-ଚରିତ । ସଂସାରେ ଯହୁଁ ସେ ଉଦିତ ॥
 × × × ×
 ଏକତରିଶ ଅଧ୍ୟାୟେଶ । ଚତୁର୍ଥ ହୋଇଲ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ॥ ପୃ-୧୮ ॥

ଚତୁର୍ଥ ସ୍କନ୍ଧଟି ଏକତରଣ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଏଥିରୁ
 ଯୁଗତ ହୁଏ । ଏଥିରେ (୧) ମୈତ୍ରେୟ ବହୁର ସମ୍ବାଦରେ ସ୍ବାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ
 କନ୍ୟାମାନଙ୍କର (ଆକୃତ, ଦେବହୃତ ଓ ପ୍ରମୁତ) ବଂଶବର୍ଣ୍ଣନ, (୨) ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତି
 ଯଜ୍ଞରେ ଶିବଙ୍କ ଅଧ୍ୟମାନ, (୩) ହରଗୌରୀ ସମ୍ବାଦରେ ଶିବଙ୍କର ସଖାକୁ
 ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯିବା ନିର୍ମିତ ନିଷେଧ, (୪) ଦକ୍ଷ ଯଜ୍ଞରେ ସଖାଙ୍କ
 ଦେହତ୍ୟାଗ, (୫) ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞ ଧ୍ୟୁଃ ଓ ଦକ୍ଷର ଶିରଛେଦ, (୬) ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବଗଣଙ୍କ
 କୈଳାସ ଗମନ ରୁଦ୍ରସ୍ତୁତି, (୭) ରୁଦ୍ରପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଦକ୍ଷକୁ ଜୀବନ ଦାନ ଓ
 ଯଜ୍ଞକାର୍ଯ୍ୟ ସମାଧାନ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ଏହି ସ୍କନ୍ଧର ଅଷ୍ଟମ, ନବମ ଓ ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟ କଲଶା ବାଣୀରେ ରଚିତ ।
 ଅଷ୍ଟମରେ ଧ୍ରୁବଚରିତ, ନବମରେ ଧ୍ରୁବଦ୍ବାସ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଆରାଧନା ଏବଂ ଦଶମରେ
 ତପସ୍ୟା ଦ୍ବାସ ଧ୍ରୁବର ଭଗବତ୍ ପ୍ରାପ୍ତି ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । (୧୧) ଧ୍ରୁବର
 ରାଜ୍ୟପ୍ରାପ୍ତି, (୧୨) ଗୁହ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ପରେ ଗୁହ୍ୟକ ଦ୍ବାସ ନିଜର କଳଷ ଛାଡ଼ି
 ଉତ୍ତମର ବନର ବାଣୀ ଶୁଣି ଧ୍ରୁବର ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା ଏବଂ ଧ୍ରୁବ ସହିତ ଗୁହ୍ୟକର
 ମାୟାପୁତ୍ର, (୧୩) ଯୁଦ୍ଧରେ ଗୁହ୍ୟକର ପରାଜୟ, ସ୍ବାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ ଦ୍ବାସ
 ଧ୍ରୁବର ଯୋଧ ଶାନ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । (୧୪) ତଦନନ୍ତର ଧ୍ରୁବର ତପସ୍ୟା
 ଓ ଭଗବତ୍ ପ୍ରାପ୍ତି ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଅଛି । (୧୫) ଧ୍ରୁବବଂଶରେ ଦୁଷ୍ଟରାଜା
 ବେଶ୍ବର ଜନ୍ମ, (୧୬) ମନୁଙ୍କ ଦ୍ବାସ ଧର୍ମସ୍ଥାନ ବେଶ୍ବର ମୃତ୍ୟୁ ଓ ନିଷାଦର ଉତ୍ପତ୍ତି
 ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ନାରାୟଣ ରୂପରେ ରାଜା ପୃଥ୍ବୀଙ୍କ ଜନ୍ମ (୧୭) ପୃଥ୍ବୀଙ୍କ ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ,
 ମାରାଧ୍ୟ ଶ୍ଵଟଗଣଙ୍କର ପୃଥ୍ବୀଙ୍କ ସ୍ତୁତିଗାନ, (୧୮) ପୃଥ୍ବୀରାଜା ଚରିତ, (୧୯) ପୃଥ୍ବୀଙ୍କର
 ପୃଥ୍ବୀ ପ୍ରତି କୋପ ଓ ଧେନୁରୂପରେ ପୃଥ୍ବୀକର୍ତ୍ତୃଙ୍କ ସ୍ତୁତିଗାନ (୨୦) ପୃଥ୍ବୀର
 ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ ପୃଥକ ପୃଥକ ବସ୍ତୁ ଓ ପାତ୍ର କଲ୍ପନାରେ ପୃଥ୍ବୀ ଦୋହନ,
 (୨୧) ନିଜର ଅଶ୍ବମେଧ ଯଜ୍ଞରେ ବିଦ୍ଧ ସୂକ୍ତି କଣିକାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତି ପୃଥ୍ବୀଙ୍କ
 କୋପ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କଦ୍ବାସ କୋପଶାନ୍ତି ଓ ଯଜ୍ଞକାର୍ଯ୍ୟରୁ ନିବୃତ୍ତି, ଭଗବତ୍ ଦର୍ଶନ,
 ପୃଥ୍ବୀ ଭଗବାନ ସମ୍ବାଦର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

(୨୨) ପୃଥ୍ବୀଚରିତରେ ପୃଥ୍ବୀଙ୍କୁ ସନତ୍କୁମାରକର୍ତ୍ତୃକ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ,
 (୨୩) ପୃଥ୍ବୀଙ୍କ ବନଗମନ, ଯୋଗସାଧନା, ଦେହତ୍ୟାଗ ଓ ବୈକୁଣ୍ଠପ୍ରାପ୍ତି,
 (୨୪) ପୃଥ୍ବୀବଂଶ ପରିଚୟ, ରୁଦ୍ରଗୀତା ଉପାଖ୍ୟାନ, (୨୫) ପ୍ରାଚୀନ ବର୍ତ୍ତମାନ-ନାରଦ
 ସମ୍ବାଦରେ ପୁରଞ୍ଜନ ଉପାଖ୍ୟାନ ଆରମ୍ଭ, (୨୬) ପୁରଞ୍ଜନର ମୁଗ୍ଧତା ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ
 ତାହା ପତ୍ନୀର ପ୍ରଣୟାଭିମାନ, (୨୭) କାଳକନ୍ୟା ଚରିତ, (୨୮) ପୁରଞ୍ଜନର
 ଗୋକ, ଅଜ୍ଞାତ ପୁରୁଷର ଉପଦେଶ ଓ ପୁରଞ୍ଜନର ମୁକ୍ତି, (୨୯) ମୈତ୍ରେୟ ବହୁର

ସମ୍ବାଦରେ ପୁରୁଷେନ ଉପାଖ୍ୟାନର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ ନାରଦଙ୍କ ଉପଦେଶ ଓ ପ୍ରାଚୀନବିଦ୍ୱାଂସ ମୁକ୍ତିଲଭ (୩୦) ଶୁକ-ପରାକ୍ରମିକ ସମ୍ବାଦରେ ଦଶ ପ୍ରଚେତସଙ୍କ (ପ୍ରାଚୀନ ବର୍ଦ୍ଧିଙ୍କ ଔରସରେ ସମୁଦ୍ରକନ୍ୟା ଶତଦ୍ରୁତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ସମାନ ରୂପ ଓ ବେଶ ନେଇ ଗୋଟିଏ ନାମରେ ଦଶପୁତ୍ର ପ୍ରଚେତସ ରୂପେ ପରିଚିତ) ଚରିତ, (୩୧) ନାରଦ-ପ୍ରଚେତସପ୍ରସଙ୍ଗ ଏବଂ ନାରଦଙ୍କ ଉପଦେଶରେ ଦଶ ପ୍ରଚେତସଙ୍କ ମୁକ୍ତି ବିଷୟ ପ୍ରଭୃତି ଚତୁର୍ଥ ସ୍କନ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ପଞ୍ଚମ ସ୍କନ୍ଧ—

ପଞ୍ଚମ ସ୍କନ୍ଧ ଅଦ୍ୟେ ପୁଣି । ପ୍ରିୟବ୍ରତ ରାଜା କାହାଣୀ ॥

× × × ×

ପଞ୍ଚମ ସ୍କନ୍ଧେ ଏ ଚରିତ । ଛବିଶ ଅଧ୍ୟାୟମାପତ ॥ ପୃ-୧୮ ॥

ପଞ୍ଚମ ସ୍କନ୍ଧରେ ଛବିଶଟି ଅଧ୍ୟାୟ ଅଛି । ଏଥିରେ (୧) ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଚରିତ, (୨) ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପର ରାଜା ଅଗ୍ନୀଧର ଔରସରେ ପୁଷ୍ପଗିରି ନାମକ ଅପ୍ସରା ଗର୍ଭରୁ ନବପୁତ୍ରଙ୍କ (ଇଲାବୃଷ୍ଟ ହରିବର୍ମ, ନାଭି, ରମ୍ୟକ, କଂପୁରୁଷ, ଭଦ୍ରାଶୁ, କୁରୁ, ହରିଶ୍ଚୟ ଓ କେଶୁମାଳ) ଜନ୍ମ ବିବରଣ ଏବଂ ଯଥାକ୍ରମେ ମେରୁଦେଶ, ପ୍ରତିରୂପା, ଲତା, ରମ୍ୟା, ଉଦ୍ଧବଂଶୁ, ବେଦଦାୟକ, ନାଭି, ଶ୍ୟାମା ଓ ଭଦ୍ରାଦି ମେରୁର ନବ-କନ୍ୟା ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ବିବାହ । (୩) ନାଭି-ରାଜାର ସନ୍ତାନ ନ ହେବାରୁ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷକୁ ପ୍ଳିତ କରିବାରେ ଭଗବାନ ରୁଷଭଦେବ ତାହାର ପୁତ୍ର ରୂପେ ଜନ୍ମ-ଗ୍ରହଣ କଲେ । (୪) ରୁଷଭଦେବ ଚରିତ, (୫) ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତରେ ରୁଷଭଦେବଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନମାନଙ୍କୁ (ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ମହାଶର ସହିତ ଶତପୁତ୍ର) ଧର୍ମୋପଦେଶଦାନ ଏବଂ ନିଜେ ଅବଧୂତ ବୃଦ୍ଧି ଗ୍ରହଣ କଲେ । (୬) ରୁଷଭ ଚରିତ ଓ ରୁଷଭଙ୍କ ଦେହ-ତ୍ୟାଗ । (୭) ରୁଷଭ ପୁତ୍ର ଭରତ ଉପାଖ୍ୟାନ, ଭରତଙ୍କର ତପସ୍ୟା ନିମିତ୍ତ ପୁଲହାଶ୍ରମ ଗମନ । (୮) ମୁଗଶାବକ ମୋହରେ ଭରତଙ୍କର ମୁଗଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ଏବଂ ଶାଳଗ୍ରାମ ଉପରେ ମୁଗଶୟର ତ୍ୟାଗ । (୯) ଜତ ଭରତ ଚରିତରେ ଭରତଙ୍କର ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳରେ ଜନ୍ମ, ଜଡ଼ପରି ଆଚରଣ, ଭଦ୍ରକାଳୀଙ୍କ ନିକଟରେ ବଳି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ହେବାପରେ ଚଣ୍ଡିକାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ଜତଭରତର ଜୀବନ ରକ୍ଷାଦି ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

(୧୦) ପିତୃପତି ରତ୍ନରାଜାର ଶିବିକା-ବାହକରୂପେ ଜଡ଼ଭରତର ନିଯୁକ୍ତି ଏବଂ ଶିବିକା ବହନପାରିବାରୁ ରାଜାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଜଡ଼ଭରତର ଅପମାନ, ପରିଶେଷରେ ରାଜାଙ୍କୁ ଜଡ଼ଭରତର ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଓ ରତ୍ନରାଜ ସହିତ ରାଜାଙ୍କ କ୍ଷମା

ପ୍ରାର୍ଥନା ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । (୧୧) ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁମାର ଜତଭରତ ରତ୍ନ-
ଗଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖେ । (୧୨) ଜତଭରତ ଓ ରତ୍ନରାଜା ସମ୍ମୁଦ, (୧୩) ରତ୍ନରାଜା
ସମ୍ମୁଦରେ ଜତଭରତ କର୍ତ୍ତୃକ ଫସାର ରୂପ ଅରଣ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା, ରତ୍ନରାଜାର
ଫଣସ୍ତ ଶଶ୍ତ୍ର, (୧୪) ଭରତ ଉପାଖ୍ୟାନ, (୧୫) ପ୍ରିୟବ୍ରତ ରାଜାର ବଣବର୍ଣ୍ଣନ,
(୧୬) ଭୁବନକୋଶ ବର୍ଣ୍ଣନ, (୧୭) ଭୂଗୀରଥୀ ବର୍ଣ୍ଣନ, ପ୍ରଭାଦ ସ୍ତୁତି ଇତ୍ୟାଦି
ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

(୧୮) ଭୁବନକୋଶ ବର୍ଣ୍ଣନରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ଅଧିବାସୀଙ୍କ ଉପାସନାର
ପ୍ରକାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । (୧୯) କଂସରୂପ ଓ ଭରତବର୍ମର ବର୍ଣ୍ଣନ ସହିତ
ଅଷ୍ଟ ଉପଦ୍ଵୀପ (ରମଣନ, ଆବର୍ତ୍ତନ, ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣପ୍ରସ୍ଥ, ମନ୍ଦର ହରିଣ, ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ,
ଚନ୍ଦ୍ରଶୁକ୍ଳ, ଲଙ୍କା ଓ ସିଂହଲ) ପରିଚୟ (୨୦) ଭୁବନକୋଶ ବର୍ଣ୍ଣନରେ ସପ୍ତଦ୍ଵୀପା
(କମ୍ପୁ, ପୁଷ୍ପ, ଶାଲୁଲ, କୁଶ, କୌଷ୍ଠ, ଶାଳ ଓ ପୁଷ୍କର) ପୃଥକ୍ପାଠ ପରିଚୟ
(୨୧) ଖଗୋଳ ବିବରଣ (୨୨) ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଠକ ବର୍ଣ୍ଣନ (୨୩) ଶ୍ରବତକ, ୨୪)
ଭୁଗୋଳ ବିବରଣରେ ଅଧୋଭୁବନର (ଅତଳ, ବିତଳ, ସୁତଳ, ତଳାତଳ,
ରଥାତଳ, ମହାତଳ ଓ ପାତାଳ) ପରିଚୟ, (୨୫) ସଙ୍କର୍ଷଣଙ୍କଠାରେ ଅନନ୍ତଙ୍କ
ସ୍ଥିତି ଓ ସଙ୍କର୍ଷଣ ସ୍ଥିତି, (୨୬) ବିଭିନ୍ନ ନରକର ସ୍ଵରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ଇତ୍ୟାଦି ଏହି
ସ୍କନ୍ଧରେ ଉଦ୍ଘିଷ୍ଟ ଅଛି ।

ପଞ୍ଚ ସ୍କନ୍ଧ—

ଏବେ ଯେ ପଞ୍ଚସ୍କନ୍ଧ ବାଣୀ । ଯାହା କହୁଲ ପରିମାଣି ॥
ଅଜାମିଳର ଉପାଖ୍ୟାନ । ନାମର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନ ॥

× × × ×

ଏ ପଞ୍ଚ ସ୍କନ୍ଧର ରଚିତ । ଭୁବନକୋଶ ଅଧ୍ୟାୟ ଇତି ॥ ପୃ-୧୧ ॥

ପଞ୍ଚ ସ୍କନ୍ଧରେ ଉଦ୍ଘାଟନୀ ଅଧ୍ୟାୟ ଅଛି । ଏଥିରେ (୧) ଅଜାମିଳ
ଉପାଖ୍ୟାନ, ବିଷ୍ଣୁତୃତ ଓ ଯମତୃତ ସମ୍ମୁଦ, (୨) ଅଜାମିଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉପା-
ଖ୍ୟାନରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନ, ଅଜାମିଳର ମୁକ୍ତି, (୩) ଯମ ଯମତୃତ ସମ୍ମୁଦ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମହିମାର ଉଲ୍ଲେଖ ପ୍ରତିପାଦନ, (୪) ଆଦିପୁଷ୍ଟି କଥାରେ ଦକ୍ଷଜନ୍ମ,
ପଞ୍ଚଜନ କନ୍ୟା ଅସିକ୍ତା ସହିତ ଦକ୍ଷର ବିବାହ, (୫) ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚ ନାମରେ ଦକ୍ଷଙ୍କର
ଅମୃତସଂଖ୍ୟକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ଏବଂ ପିତୃଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରି ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ପଶ୍ଚିମଦିଗକୁ
ଯାହା, ନାରଦଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ବାରମ୍ବାର ବିନାଶ ହେବୁ ଦକ୍ଷ ପୁତ୍ର-
ତ୍ରଣାକରେ ଜର୍ଜରିତ ହୋଇ ନାରଦଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଥିଲେ । (୬) ଦକ୍ଷଙ୍କଠାରୁ

ପାଠିଏ କନ୍ୟା ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦଶଟି କନ୍ୟା ଧର୍ମ, ଚେରଟି କଣ୍ୟା, ଶତାବ୍ଦିଶି ଚନ୍ଦ୍ର, ଭୂତ, ଅଜିତ ଓ କୃଷ୍ଣାଶ୍ରମ ଦୁଇ ଦୁଇଟି ଅବଶିଷ୍ଟ ରୁଦ୍ଧେଟି କନ୍ୟା ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବିବାହ କଲେ । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟଟି ଦଶକନ୍ୟା ବଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ନାମରେ ଅଭିହିତ । (୭) ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଦେବଗୁରୁଙ୍କ ଅପମାନ, ରାତ୍ରି ବିଶ୍ଵରୁପଙ୍କ ପୌରହିତ୍ୟ । (୮) ବିଶ୍ଵରୁପଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଧର୍ମୋପଦେଶ, (୯) ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ବିଶ୍ଵରୁପ ବଧ, ବୃହାସୁର ଜନ୍ମ, ଦେବଗଣଙ୍କ ଭଗବତ୍ ସ୍ମୃତି ଓ ଭଗବଦ୍‌ବର ପ୍ରଦାନ, (୧୦) ବୃହାସୁର ଯୁଦ୍ଧ, (୧୧) ବୃହର ଭକ୍ତଜନ ବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତ ବଚନୋଦ୍‌ଗାର ପ୍ରଭୃତିର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ।

(୧୨) ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ବୃହାସୁର ଯୁଦ୍ଧ, ବୃହାସୁର ବଧ, (୧୩) ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ଭୟରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପଳାୟନ, ନନ୍ଦିସର ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ପ୍ରାପ୍ତି, ଅଗସ୍ତିଙ୍କ ଶାପରେ ନନ୍ଦିଶର ସର୍ପରୂପେ ସ୍ଵର୍ଗରୁ ପତନ ଏବଂ ଅଶ୍ଵମେଧ ଯଜ୍ଞ ଫଳରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ଦୋଷ ନିବାରଣ ଓ ସୁନା ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ପ୍ରାପ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । (୧୪) ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ଉପାଖ୍ୟାନରେ ବୃହାସୁରର ସୁବଳଜନ୍ମ ବୃକ୍ଷାନ୍ତ ଅଜିତ ମହର୍ଷିଙ୍କ ବରପ୍ରସାଦରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ପୁତ୍ରର ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ଭାବରେ ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ରାଜା ଓ ପତ୍ନୀକୃତ ଦୁଃଖର ବିଳାପ, (୧୫) ପୁଣ୍ୟଶୋକ ଖଣ୍ଡନ ନିମିତ୍ତ ଅଜିତ ଓ ନାରଦଙ୍କର ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁକୁ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ, (୧୬) ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ଭକ୍ତଯୋଗ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ରାଜପୁତ୍ରର ମୃତଦେହ ବିଧୁକ୍ତ ଜୀବାତ୍ମାର ଭକ୍ତି, ନାରଦକର୍ତ୍ତ୍ତ୍ବିକ ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁକୁ ସଙ୍କର୍ଷଣେ ମନ୍ତ୍ରାଂକ୍ଷା ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁର ବିଦ୍ୟାଧର ପଦ ପ୍ରାପ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । (୧୭) କୈଳାସ ପର୍ବତରେ ଆର୍ଯ୍ୟାଣ ପାବନା ପରମେଶ୍ଵରଙ୍କ ଅପମାନ ହେତୁ ପାବନା ଶାପରେ ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁର ବୃହାସୁର ରୂପେ ଜନ୍ମ । (୧୮) ଦ୍ଵିତୀୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ମରୁତଗଣଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ (୧୯) ସୁନ୍ଦର ବ୍ରତ ବା ବିଷ୍ଣୁବ୍ରତର ଉତ୍ପତ୍ତି ଅଛି ।

ସପ୍ତମ ସ୍କନ୍ଧ—

ଏବେ ସେ ସପ୍ତମ ସ୍କନ୍ଧରେ		ହରିଶ୍ୟାମଣିସ୍ତ ଅସୁରେ
ତାହାଙ୍କ ପୁତ୍ର-ପ୍ରହ୍ଲାଦ		ସେ ସେ ଦଇତେଶ୍ଵର ଇନ୍ଦ୍ର ॥
x	x	x
ଶ୍ରୀକବିଧରେ ଯେତେ ହୋଇ		ସମସ୍ତ ସ୍କନ୍ଧେ ଏହା କହି ॥
ପଦର ଅଧ୍ୟାୟରେ ସପ୍ତର୍ଷି		ଅଧାର ପଦ ସେ ପ୍ରମାଣ ॥
ସପ୍ତମ ସ୍କନ୍ଧେ ଏହା କହି		ଶୁଣ ଶୌନକ ମନ ଦେଇ ॥

ସପ୍ତମ ସ୍କନ୍ଧଟି ପଢ଼ର ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ । ଏହାର ଅଧ୍ୟାୟ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ (୧) ନାରଦ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସମ୍ବାଦରେ ସନକାଦି ଋଷିଙ୍କ ଶାପରୁ ଜୟ ବିଜୟ ଦୁର୍ଭିଙ୍କର ଦୈତ୍ୟ ଜନ୍ମପ୍ରାପ୍ତି, (୨) ପୁଣି ଶୋକାକୁଳା ଦେବର ଶୋକ ଅପନୋଦନ କର୍ମର ପ୍ରକାଶିତନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିରଣ୍ୟ କଶିପୁର ସ୍ବ-ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ, (୩) ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ତପସ୍ୟା ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ବରଦାନ, (୪) ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ରାଜ୍ୟଶାସନ, ପ୍ରଭାଦ ଜନ୍ମ ଓ ପ୍ରଭାଦର ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା, (୫) ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ପ୍ରଭାଦ ସମ୍ବାଦରେ ପ୍ରଭାଦର ବଧ କର୍ମର ଚେଷ୍ଟା ଏବଂ ପ୍ରଭାଦର ସ୍ବଚ୍ଛଦ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

(୬) ଦୈତ୍ୟବାଳକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାଦର ଉପଦେଶ, (୭) ଅପୁରବାଳକ ବୋଧନରେ ମାତୃଗର୍ଭରେ ଥିବାବେଳେ ନାରଦ ମୁଖରୁ ଶୁଣିଥିବା ଉପଦେଶ ବିଷୟରେ ପ୍ରଭାଦର ବାଣୀ, (୮) ପ୍ରଭାଦର ହତ୍ୟା କର୍ମର ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ପ୍ରସନ୍ନ, ପ୍ରମୁଖ ନୃସିଂହଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଓ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ବଧ ଏବଂ ଦେବଗଣ କର୍ତ୍ତୃକ ନୃସିଂହାବତାର ପ୍ରତି, (୯) ପ୍ରଭାଦ ନୃସିଂହ ପ୍ରତି ଚରିତ (୧୦) ପ୍ରଭାଦ ନୃସିଂହ ସମ୍ବାଦରେ ପ୍ରଭାଦର ବରପ୍ରାପ୍ତି, ରାଜ୍ୟଭିଷେକ, ସିପୁର ଦହନ ଉପାଖ୍ୟାନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । (୧୧) ମାନବର ସନାତନ ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣଧର୍ମ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ଧର୍ମ ବର୍ଣ୍ଣନା, (୧୨) ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମ ଧର୍ମ, (୧୩) ସନ୍ନ୍ୟାସ ଧର୍ମ, ଅବଧୂତ ଓ ପ୍ରଭାଦ ସମ୍ବାଦ, (୧୪) ଦେଶକାଳ ପାଟ ଅନୁସାରେ ଗାର୍ବ୍ଧସ୍ଥ ଧର୍ମ କଥନ ଏବଂ (୧୫) ନାରଦ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସମ୍ବାଦରେ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

ଅଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧ—

ଏବେ ଅଷ୍ଟମ ସ୍କନ୍ଧ ଶୁଣ । ସେମନ୍ତେ ହୋଇଛି ପ୍ରଭୁକୁ ॥
ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମନ୍ତ୍ର ଚରିତ । ଭୁତ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମନ୍ତ

× × ×

ଅଷ୍ଟମ ସ୍କନ୍ଧେ ଏ ଚରିତ । ତେଜଶ ଅଧା ସମାପତ ॥
ଅଷ୍ଟମ ସ୍କନ୍ଧେ ଏହା କହ । ଶୁଣ ଶୌନକ ମନ ଦେଇ ॥

॥ ପୃ—୧୦୦ ॥

ଅଷ୍ଟମ ସ୍କନ୍ଧଟି ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଚବିଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ଏହା ତେଜଶଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଅଛି । ଏହାର ଅଧ୍ୟାୟମାନଙ୍କରେ ମୁଖ୍ୟତଃ, (୧) ଶୁକ ପଣ୍ଡିତ ସମ୍ବାଦରେ ଚତୁର୍ମୁଖ ସ୍ବାୟମୁବ

ସାବେଶ, ଉତ୍ତମ ଓ ତାମସ ପରିଚୟ, (୨) ଗଜେନ୍ଦ୍ରୋପାଖ୍ୟାନରେ ଗଜ ଓ ଗ୍ରାହଯୁକ୍ତ, (୩) ଗଜସ୍ତୁତ ଓ ଗଜେନ୍ଦ୍ର-ମୋକ୍ଷଣ, (୪) ଗଜ ଓ ଗ୍ରାହର ସୁବଳନ ଚରିତ ଏବଂ ଉଭୟଙ୍କ ମୁକ୍ତି ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

(୫) ପଞ୍ଚମ ମନୁ ରୈବତକ ବା ଗୌତମ ଓ ଷଷ୍ଠ ମନୁ ବୃକ୍ଷସ୍ତ ବା ଚକ୍ର ପରିଚୟ, ଅଳ ଅବତାର ଚରିତ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଭଗବତ୍ ସ୍ତୁତି, (୬) ମନ୍ଦରାଚଳକୁ ଆଣି ଦେବାସୁରଙ୍କର ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ ବିଷୟର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି । (୭) ତତ୍ପରେ ସମୁଦ୍ର—ମନ୍ଥନାରମ୍ଭ ଓ ଶିବଙ୍କର ସମୁଦ୍ରୋତ୍ଥାପିତ ଗରଳପାନ, (୮) ସମୁଦ୍ରରୁ ଗଜ, ବାଳ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସହିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରତ୍ନର ଉତ୍ପତ୍ତି, ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ସୁଧା ହରଣ ଏବଂ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ମୋହିନୀ ରୂପରେ (୯) ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବହତ କରି ଦେବଗଣଙ୍କୁ ଅମୃତ ଦାନ ଓ ରାହୁର ଶିରଚ୍ଛେଦ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି, (୧୦) ଦେବାସୁର ଫଗ୍ରାମ, (୧୧) ଦେବାସୁର ଯୁଦ୍ଧରେ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ବିନାଶ, ବଳର ପରାଜୟ, ନାରଦ ବଚନରେ ଯୁଦ୍ଧ ସମାପ୍ତି, (୧୨) ମୋହିନୀ ରୂପରେ ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିଥିଲେ । (୧୩) ସପ୍ତମନୁ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ସାବିତ୍ରୀ, ଦକ୍ଷସାବିତ୍ରୀ, ବ୍ରହ୍ମସାବିତ୍ରୀ, ଧର୍ମସାବିତ୍ରୀ, ରୁଦ୍ରସାବିତ୍ରୀ ଓ ଦେବସାବିତ୍ରୀ) ପରିଚୟ ଏବଂ ମନୁଜର କର୍ମ ନିରୂପଣ କରାଯାଇଛି ।

(୧୪) ବଳର ସ୍ୱର୍ଗ ବିଜୟ, (୧୫) ଅଦିତିଙ୍କୁ ପୟୋବ୍ରତରେ ଉପଦେଶ, (୧୬) ଅଦିତିର ବ୍ରତରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ବରଦାନ ଏବଂ ଜେନୋମୟ, ରୂପରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅଦିତି ଗର୍ଭରେ ପ୍ରବେଶ, ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଭଗବତ୍ ସ୍ତୁତି, (୧୭) ବାମନାବତାର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ଓ ବଳିଗୃହରେ ବାମନଙ୍କ ବେଦଧ୍ୱନି, (୧୮) ବଳିବାମନ ସମ୍ବାଦ ଓ ଶିପାଦତ୍ତମି ପ୍ରାର୍ଥନା, ବଳର ବିଶ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ, (୧୯) ବଳବନ୍ଧନ ଓ ବଳି ମୋକ୍ଷଣ, (୨୦) ବଳର ପ୍ରଣୟା ଏବଂ (୨୧) ବଳରପାତାଳ —ବାସ ବିଷୟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ବରଦାନ (୨୨) ମତ୍ସ୍ୟାବତାର କଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ନବମସ୍କନ୍ଧ—

ନବମ ସ୍କନ୍ଧରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ		ବିଶ୍ୱାନ୍ତରୀତ ଏ ମାନ ॥
ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବଶର ଲୀଳା		ସୂର୍ଯ୍ୟର ଅଟ୍ଟ ନନ୍ଦନ ॥
x	x	x
କୃଷ୍ଣ ଅବତାର ହୋଇଲେ		ନବମେ ଏମନ୍ତ କହଲେ ॥
ତଦ୍ବିଶ ଅଧ୍ୟାୟେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ		ବିଶ୍ୱାନ୍ତରୀତ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ॥

ନବମ ସ୍କନ୍ଦର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଚରଣଟି ଅଧ୍ୟାୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଏଥିରେ
 ୧) ଲଳାକନ୍ୟା ଉପାଖ୍ୟାନ, ୨) ବଶାନୁଚରଣରେ ପୁଷ୍ପଧ୍ରୁ, କବଳ, ବୃଷ, ଧନ୍ବ,
 ନୃଗ, ନଗସ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ବଶ ବିସ୍ତାର, (୩) ଶର୍ମିଷ୍ଠାବଂଶ, ସୁନନ୍ୟା,
 ଉପାଖ୍ୟାନ, ରୈବତକ କନ୍ୟା ଉପାଖ୍ୟାନ, (୪) ନାଭର ବଶ ବର୍ଣ୍ଣନା,
 ନାଭର ଚରଣ, ଅମ୍ବୁଗ୍ରସ ଉପାଖ୍ୟାନ ଓ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ପଳାୟନ ଇତ୍ୟାଦିର ବର୍ଣ୍ଣନା
 ଅଛି । (୫) ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ଦୁଃଶନବୃତ୍ତି, ଅମ୍ବୁଗ୍ରସ ପ୍ରଣୟା, (୬) ଇକ୍ଷ୍ବାକୁ ବଶ
 ପରିଚୟରେ ପରେ ମାନ୍ଧାତା ଚରଣ, ଶୌରସ୍ୟ ଉପାଖ୍ୟାନ, (୭) ଶିଶୁକୁ କଥା,
 ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ଚରଣର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ।

(୮) ସଗର ବଶାନୁଚରଣ, (୯) ଗଙ୍ଗାବତରଣ, ସୌଦାସ ଚରଣ,
 ସୌଦାସ ଉପାଖ୍ୟାନ, (୧୦) ଶ୍ରୀରାମ ଚରଣ, (୧୧) ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ବଶବର୍ଣ୍ଣନା,
 (୧୨) ଇକ୍ଷ୍ବାକୁ ବଶର କୁଶଠାରୁ ସୁମିତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନୃପତିମାନଙ୍କର ପରିଚୟ,
 (୧୩) ଜମ୍ବି ରାଜବଶ ବିବରଣ, (୧୪) ସୋମବଶ ଚରଣରେ ମନୁସୂତ୍ରୀ ଲଳ
 ଗର୍ଭଜାତ ପୁରୁରବା ଚରଣ, (୧୫) ଜମଦଗ୍ନି ପରଶୁରାମ ଚରଣ, ସହସ୍ରାର୍ହୁନ
 ବଧ, (୧୬) ଜମଦଗ୍ନି ବଧ, ପରଶୁରାମଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଷଡ଼ବିଂଶତିମାନଙ୍କର ହତ୍ୟାର ଓ
 ବିଶ୍ଵାମିତ୍ରଙ୍କ ବଶର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

(୧୭) ନନ୍ଦସ୍ତ ତନୟ ଶତବୃତ୍ତର ବଶ ପରିଚୟ, (୧୮) ଯଯାତି ଚରଣ,
 (୧୯) ଯଯାତିଙ୍କର ବୈରାଗ୍ୟୋଦୟ ଓ ଗୁହ୍ୟତ୍ୟାଗ, (୨୦) ପୁରୁବଂଶ ବର୍ଣ୍ଣନା,
 ଦୁଷ୍ମନ୍ତ ଓ ଭରତ ଚରଣ, (୨୧) ଭରତବଂଶ, ରାତ୍ରିଦେବ ଚରଣ,
 (୨୨) ଦିବୋଦାସାଦି ଚରଣ ଓ ରକ୍ଷବଂଶରେ ପାଣ୍ଡବାଦିଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତି, (୨୩) ଅନ୍ତ-
 ରୁଦ୍ରସ୍ତ ଓ ଯଦୁବଂଶ ବର୍ଣ୍ଣନା, (୨୪) ଯଦୁବଂଶରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାବତାରର ସୂଚନା ଦିଆ
 ଯାଇଅଛି ।

ଦଶମସ୍କନ୍ଦ—

ଦଶମ ସ୍କନ୍ଦେ କୃଷ୍ଣବିଦ୍ୟା । ଶୁଣିଲେ ନ ଥାଇ କଳ୍ପସ ॥
 ଆଦ୍ୟେ ବସୁଦେବ ବିବାହ । କଂସ ଯେ ଦେବଜା ନିଗହ ॥

×

×

×

ଏ ଭାବେ ଦଶମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଛଦ୍ମାଶୋଇ ଅଧ୍ୟା ବର୍ଣ୍ଣନ ॥
 ଦଶମ ସ୍କନ୍ଦେ ଏହା କହ । ଶୁଣ ଶୌନକ ମନ ଦେଇ ॥

॥ ପୃ-୧୧୧ ॥

ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଦଶମ ସ୍କନ୍ଦ ନବେ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ ଏବଂ ପ୍ରଥମରୁ
 ଅଶ୍ଵତ୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁରାଣରୂପେ ଓ ପରାଶର ନବେ ଅଧ୍ୟାୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

ଉତ୍ତରରୁ ରୂପେ ପରିଚିତ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ଏହି ପୁରୁଷ ଛଦାନଦେ
ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ ଏବଂ ପ୍ରଥମରୁ ଅତ୍ୟୁକ୍ତିର ଅଧ୍ୟାୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋପଲ୍ଲଭା ଓ
ଅତ୍ୟୁକ୍ତିରୁ ଛଦାନଦେ ଅଧ୍ୟାୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦ୍ଵାରକା-ଲୀଳା ରୂପେ ଅଭିହିତ ।
ଗୋପଲ୍ଲଭାରେ ବ୍ରଜପୁର ଓ ମଥୁରାପୁରରେ ଘଟିଥିବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବାଲ୍ୟ ଓ
କୈଶୋରଲୀଳା ଏବଂ ଦ୍ଵାରକାଲୀଳାରେ ବିଦ୍ୟାଧରପୁରଠାରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯୌବନ-
କାଳୀନ ଘଟଣାମାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

ଏହି ପୁରୁଷରେ (୧) ପୃଥ୍ଵୀର ଅପୁରମାନଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତିରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ
ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କଠାରେ ଶରଣ ପଶିଲା, ବ୍ରହ୍ମା ଦେବଗଣଙ୍କ ସହୃଦ ଛାରି ସମୁଦ୍ରର ଖର-
ବଣୀ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବାନ ବସିଷ୍ଠ,
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାବତାର ଗ୍ରହଣ ପୂର୍ବକ ପୃଥ୍ଵୀର ଶୁଭ ଉତ୍ପାଦନ କରିବେ ବୋଲି ଦେବଗଣଙ୍କୁ
ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ, (୨) ଦେବଙ୍କ ବସୁଦେବ ବିବାହ ଏବଂ ଦେବବାଣୀ ଶୁଣି କଂସ
ସେ ଦୁର୍ଯ୍ୟଜ୍ଞ ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ନିକ୍ଷେପ କଲେ । (୩) କଂସ ଦ୍ଵାରା ଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ର-
ମାନଙ୍କର ହତ୍ୟା, ଦେବଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରବେଶ, ଦେବଗଣ କୃତ ଗର୍ଭସ୍ଥତି,
(୪) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜନ୍ମ, ଦେବଙ୍କ-ବସୁଦେବ ସ୍ଥିତି, ଭଗବାନଙ୍କ ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ
ପୁତ୍ରକୁ ନେଇ ଗୋକୁଳର ନନ୍ଦଘରେ ରଖି ବସୁଦେବ ଯଶୋଦାର କନ୍ୟାକୁ
ଆଣିଥିଲେ, (୫) ହତ୍ୟାକାୟ କଂସ ଦାଉରୁ ଦେବଙ୍କଙ୍କ ମୁକ୍ତି ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାବତାର
ସୂଚନା, କଂସର ଅନୁଭାବ ଏବଂ ଅପୁରମାନଙ୍କ ସହୃଦ ମନ୍ତ୍ରଣା, (୬) ନନ୍ଦବସୁଦେବ
ସମାଗମ, (୭) ପୂଜନା ବଧ, (୮) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାଲ୍ୟକ୍ରୀଡ଼ାରେ ଶକଟା ଓ ଚୂଡ଼ାପୁର
ବଧ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୁଖରେ ଯଶୋଦାଙ୍କର ଶିଶୁବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଦର୍ଶନ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ
ହୋଇଅଛି ।

(୯) ଯଦୁବଂଶର ପୁରୋଦିତବର୍ଗ ଦ୍ଵାରା ରାମ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଜାତକର୍ମ ଓ
ନାମକରଣ ସମ୍ବନ୍ଧ, (୧୦) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯାମଳାକୁନ୍ତୀ-ଉତ୍ତନ ଓ (୧୧) ଯାମଳା-
କୁନ୍ତୀର ଉଦ୍ଧାର, (୧୨) ବୃନ୍ଦାବନରେ ବଳାପୁର ଓ ବସ୍ତାପୁର ବଧ (୧୩) ଅବାପୁର
ବଧ, (୧୪) ବସ୍ତାହରଣ, (୧୫) ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଭଗବତ୍ ସ୍ଥିତି, (୧୬) ଜାଳବନ ଉତ୍ତନ
ଧେନୁକାପୁର ବଧ, (୧୭) କାଳୀୟ ଦମନ ଓ କାଳୀୟ ମୋକ୍ଷଣ, (୧୮) ଦାବାଗ୍ନି
ମୋକ୍ଷଣ (୧୯) ସଲମ୍ବାପୁର ବଧ, (୨୦) କୁଞ୍ଜବନରେ ଦାବାନଳରୁ ଗାଈ ଓ
ଓ ଗୋପାଳଙ୍କ ରକ୍ଷା, (୨୧) ବର୍ଷା ଓ ଶରତାଳ ବର୍ଣ୍ଣନା, (୨୨) ବେଣୁଧ୍ଵଜ
(୨୩) ବସୁଧରଲୌଳା, (୨୪) ଯଜ୍ଞପତ୍ନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ କନ୍ୟାମାନଙ୍କର ମୋକ୍ଷ,
(୨୫) ଇନ୍ଦ୍ର-ଯଜ୍ଞଭଙ୍ଗ, (୨୬) ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଗିରି ଧାରଣ, (୨୭) ଏ ସମସ୍ତ
ଆଲୌକିକ ଲୀଳାରେ ଭକ୍ତ ଗୋପକୁଳକୁ ଗର୍ବିତ ଆଶ୍ଵାସନା ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା
କରାଯାଇଅଛି ।

୨୮) ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ କ୍ଷମାପ୍ରାର୍ଥନା, ୨୯) ବରୁଣ ଦ୍ଵାରା ବନ୍ଦୀ ନିନ୍ଦକ ମୁକ୍ତି, ୩୦) ବେଶ୍ଵନାଦରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଥିବା ବିଦୁଳା ଗୋପୀ-ମାନଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରାସଲୀଳା ଏବଂ ରାସମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ୩୧) ରାସ-କୀର୍ତ୍ତୀରେ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ବିଳାପ, ୩୨) ଗୋପୀବିଳାପ ଉତ୍ତରରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ୩୩) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ, ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଆଶ୍ଵାସନା, ରାସକୀର୍ତ୍ତୀ ୩୪) ମହାରାସ ଏବଂ ଏ ବିଷୟରେ ପରିଷିତଙ୍କ ଆଶଙ୍କାକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରି ଉତ୍ତର ଦ୍ଵାରା ସମାଧାନ କରା ଯାଇଅଛି । ୩୫) ଅଜଗର ମୃତ୍ୟୁରୁ ନନ୍ଦଙ୍କ ମୁକ୍ତି ଓ ଅଜଗରରୁ ଯୁଦ୍ଧର ବିଦ୍ୟାଧରର ମୋକ୍ଷ, ୩୬) ଶଙ୍କରୁଦ୍ଧ ବଧ, ୩୭) ଯଶୋଦାଙ୍କ ନିକଟରେ ଗୋପୀ-ମାନଙ୍କର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୁଣୋଦ୍ଘୋଷ, ୩୮) ଶଶ୍ଵାସୁର ବଧ, ୩୯) ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନେଇ ନନ୍ଦ ମଥୁରା ଆଗମନ ନିମିତ୍ତ କଂସର ସମ୍ବାଦ ନେଇ ଦୂତ ଅକ୍ଷରର ଗୋପସୁର ଗମନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଅଛି ।

୪୦) କେଶୀ ଓ ବ୍ୟୋମାସୁର ବଧ, ୪୧) ଅକ୍ଷର ସହିତ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ଓ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା, ୪୨) ମଥୁରା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଯାତ୍ରା, ବିରହ କାଳର ଗୋପାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କ ବିଳାପ, ଏବଂ ବାଟରେ କାଳିନ୍ଦୀ ଜଳରେ ଅକ୍ଷରର ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ, ୪୩) ଅକ୍ଷର ପ୍ରବ, ୪୪) ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଥୁରା ପ୍ରବେଶ, ଗଜନ ବଧ, ସୁଦାମା ମାଳିର ମୋକ୍ଷ, ୪୫) କୁବ୍ଜା ଚରଣ, ଧନ୍ତରାଜ, ରଙ୍ଗସଭା ବର୍ଣ୍ଣନା, ୪୬) କୁବଳସ୍ଵାମୀଙ୍କ ବଧ, ରଙ୍ଗସଭା ପ୍ରବେଶ, ୪୭) ଶଶୁର, ମୁଷ୍ଟିକାଦି ମକ୍ଷମାନଙ୍କ ସହିତ କଂସର ନିଧନ ଏବଂ ୪୮) ଦେବକୀ ବସୁଦେବଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ଵନା ଓ ଉଦ୍ରେକେନର ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ସହିତ ଗୋପଲୀଳାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ଦ୍ଵାରକାଲୀଳାରେ ୪୯) ରାମହରିଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଧର ଓ ଦକ୍ଷିଣା ରୂପେ ଗୁରୁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁବିଧିର ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ, ୫୦) ଗୋପୀଙ୍କ ସାନ୍ତ୍ଵନା ପାଇଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦୂତ ରୂପେ ଉଦ୍ଧବର ଦ୍ରୁପଦର ଗମନ ଏବଂ ସେଠାରେ ନନ୍ଦ-ଉଦ୍ଧବ ସାକ୍ଷାତ, ୫୧) ଉଦ୍ଧବ-ଗୋପୀ ସମ୍ବାଦ, ଉଦ୍ଧବର ଗୋପୀଙ୍କୁ ଆଶ୍ଵାସନା ଓ ମଥୁରା ପ୍ରତ୍ୟା-ବର୍ତ୍ତନ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ସୁନଶ୍ଚ ୫୨) କୁବ୍ଜା ମନୋରଥ ପୂର୍ତ୍ତି, ରାମ ଓ ଉଦ୍ଧବ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅକ୍ଷର ଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ, ଅକ୍ଷରର ହସ୍ତିନାସୁର ଯାତ୍ରା ଏବଂ ୫୩) କୁନ୍ତୀଙ୍କ କରୁଣୋଦ୍ଘୋଷ, ଅକ୍ଷର ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ସମ୍ବାଦ ଓ ଅକ୍ଷରର ମଥୁରା ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

୫୪) ରାମ-କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଜରାସନ୍ଧ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ, ଦ୍ଵାରକାଦୁର୍ଗ ନିର୍ମାଣ, ୫୫) କାଳଯବନ ବିନାଶ, ମାନ୍ଧାତା ନୃପତି ପୁତ୍ର ମୁରୁକୁମର ଭଗବତ୍ ପ୍ରତି ଓ ମୁକ୍ତି, ୫୬) ଆବର୍ତ୍ତର ପ୍ରତି ରେବତର କନ୍ୟା ରେବତୀ ସହିତ ବଳଦେବଙ୍କ

ବିବାହ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ବିଦର୍ଭର ରାଜା ଶୁଷ୍କ କନ୍ୟା ରୁକ୍ମିଣୀର ସନ୍ଦେଶ ପ୍ରେରଣ ୫୭) କୃଷ୍ଣଙ୍କର କୁଣ୍ଡିନପୁର ଯାତ୍ରା ଓ ରୁକ୍ମିଣୀ ହରଣ, ୫୮) ଯଦୁମାନଙ୍କ ଫାଗ୍ରାମରେ ଚୈତ୍ୟପକ୍ଷର ରାଜାମାନଙ୍କ ପରାଜୟ, ରୁକ୍ମିଣୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିବାହ, ୫୯) ପ୍ରତ୍ୟୁମ୍ନ ଜନ୍ମ, ଶମ୍ଭୁରାୟର ବଧ, ୬୦) ସୁମନ୍ତର ମଣିହରଣ ଉପାଖ୍ୟାନ, ଜାମ୍ବବତୀ ଓ ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିବାହ ୬୧) ସୁମନ୍ତର ମଣିହରଣରେ ସହାଜିତକୁ ହତ୍ୟାକରି ଶତଧନୁର ମଣିହରଣ, ଶତଧନୁ ବଧ, ମଣି ସହିତ ଅନ୍ତରର ଦ୍ଵାରକା ପଳାୟନ, ୬୨) କାଳିନ୍ଦୀ କନ୍ୟା ବିବାହ, ୬୩) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ମିତ୍ରବିରା, ସତ୍ୟା, ଭଦ୍ରା ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣା କନ୍ୟାମାନଙ୍କର ବିବାହ, ୬୪) ମୁରାୟର ବଧ, ନରକାୟର ବଧ, ପାରିଜାତ ହରଣ, ଷୋଳସହସ୍ର ଜନ୍ୟାଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିବାହ, ୬୫) ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ଲଳିତ ପ୍ରଭୁତ୍ଵର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

୬୬) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସନ୍ତତିଙ୍କ ପରିଚୟ, ଅନିରୁଦ୍ଧ ବିବାହରେ ରୁକ୍ମଣ ବଧ, ୬୭) ଉଷା ଅନିରୁଦ୍ଧ ସମାଗମ, ଅନିରୁଦ୍ଧ ବନ୍ଧନ, ୬୮) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବାଣୀପୁର ଯୁଦ୍ଧ, ଉଷା ଅନିରୁଦ୍ଧ ବିବାହ, ୬୯) କୃକଲଣ ରୂପୀ ଅଭିଶପ୍ତ ନୃଗରାଜାର ମୁକ୍ତି, ୭୦) ବଳରାମଙ୍କ ବ୍ରଜପୁର ଯାତ୍ରା ଓ କାଳିନ୍ଦୀ ଆକର୍ଷଣ । ୭୧) ପୌଣ୍ଡ୍ରକ ଓ କାଶୀରାଜ ବଧ, କାଶୀପୁର ଦହନ, ୭୨) ରୈବତକରେ ଦ୍ଵିବିଧ ବା ଦୁର୍ବିନ୍ଦ ବାନର ବଧ, ୭୩) ଜାମ୍ବବତୀ-ସୁତ ଶାମ୍ବକର୍ଣ୍ଣକ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ କନ୍ୟା ଲକ୍ଷ୍ମଣା ହରଣ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣା ସହିତ ଶାମ୍ବର ବିବାହ, ୭୪) ନାରଦଙ୍କର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମାୟା ଦର୍ଶନ, ୭୫) ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସମ୍ବାଦ ନେଇ ନାରଦ ଓ ଜରାସନ୍ଧ ଦ୍ଵାରା ବନ୍ଦୀକୃତ ରାଜାଗଣଙ୍କ ସମ୍ବାଦ ସହିତ ରାଜଦୂତର ଆଗମନ, ୭୬) ଉଦ୍ଧବ ସହିତ ମନ୍ଥଣା ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ଯାତ୍ରା ୭୭) ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ଉତ୍ସବିକୟ ଓ ଶ୍ଵମଦ୍ଵାରା ଜରାସନ୍ଧ ବଧ, ୭୮) ଜରାସନ୍ଧର କାରାଗାରରେ ଅବରୁଦ୍ଧ ରାଜାମାନଙ୍କ ମୁକ୍ତି ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ଏହାପରେ ୭୯) ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞରେ ଶିଶୁପାଳ ବଧ, ୮୦) ମୟ ନିର୍ମିତ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ମାୟା ସଭାରେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ଅପମାନ, ୮୧) ଶାଲ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ଯଦୁଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ମୋହତ ପ୍ରତ୍ୟୁମ୍ନର ବର୍ଣ୍ଣନା, ୮୨) ଶାଲ୍ୟରାଜା ବଧ, ୮୩) ଦନ୍ତବନ୍ଧ ଓ ବିଦୁରଥ ବଧ, ୮୪) ବଲ୍ଲଭ ବଧ, ସୂତହତ୍ୟା ହେତୁ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟାଜନିତ ବିଷାଦରେ ୮୫) ବଳଦେବଙ୍କର ଡର୍ପଯାତ୍ରା ୮୬) ସୁଦାମା ଉପାଖ୍ୟାନରେ ସୁଦାମାର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ନାଶ, ୮୭) ସୁଦାମାର ମୋକ୍ଷ, ୮୮) ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧରାଗ ପଟ୍ଟପାଳନ ନିର୍ମିତ ଯଦୁଙ୍କ ସହ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଯାତ୍ରା ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମୁକ୍ତି, ୮୯) ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ-

ଠାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପତ୍ନୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱ ସ୍ୱ ବିବାହ ବାଣୀ କଥନ, ୧୦) ଗର୍ଭଯାତ୍ରାରେ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର କୁଶଳ ପ୍ରଶ୍ନ, ବସୁଦେବର ଯଜ୍ଞୋତ୍ସବ, ରଞ୍ଜିତଶଙ୍କ ଭଗବତ୍ ସ୍ତୁତି, ୧୧) ଦେବଜ୍ଞର ମୃତ ପତ୍ନୀ ପ୍ରାପ୍ତି, ୧୨) ସୁଭଦ୍ରା ହରଣ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମିଥୁଳା ଯାତ୍ରା, ବସୁଦେବ ସୂତର ମୃତ୍ୟୁ, ୧୩) ବେଦସ୍ତୁତି ବା ଶ୍ରୁତିଗୀତା ବର୍ଣ୍ଣନା, ୧୪) କୃକାସୁର ଭୟରୁ ଶିବଙ୍କ ରକ୍ଷା ଓ କୃକାସୁର ବଧ, ୧୫) ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଶିବଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭୁବୁଦ୍ଧ ଯୌରହତ୍ୟାରେ ରଞ୍ଜିତମାନଙ୍କ ଯଜ୍ଞ, ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱର ପରିଚୟ, ଅର୍ଜୁନ ସହିତ ମହାକାଳ ପୁରକୁ ଯାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣର ମୃତ ପୁତ୍ରକୁ ଫେରାଇ ଆଣିଥିଲେ । ଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟରେ ୧୬) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା, କୃଷ୍ଣ ମହିଷୀମାନଙ୍କ ଅନୁରାଗାଧିକ୍ୟ ଏବଂ ଯଦୁକୁଳରେ ଅସଙ୍ଗେୟତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରାଯାଇଅଛି ।

ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ—

ଏବେ ହୋ ଶୁଣ ଏକାଦଶ ।	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବିଭୂତି ପ୍ରକାଶ ॥
ଶୁଣେ ପଣ୍ଡାସ ପରୁରଲ ।	କେମନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମଶାପ ହେଲ ॥
×	×
ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ଚରିତ ।	ବଦନ ଅଧ୍ୟାୟରେ ନିର୍ମିତ ॥
ଏକାଦଶରେ ଏହା କହି ।	ଶୁଣ ଶୌନକ ମନ ଦେଲ ॥

ପୃ-୧୧୩

ମୂଳ ଭାଗବତରେ ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ଏକାଦଶଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ଏହି ସ୍କନ୍ଧ ବଦନ ଅଧ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟରେ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ଏଥିରେ ୧) ଯଦୁକୁଳ ସହାର ନିର୍ମିତ ରଞ୍ଜିତମାନଙ୍କ ଶାପ, ୨) ବସୁଦେବଙ୍କୁ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ ଉପଦେଶ, ନିମି ଓ ନବ ବିପ୍ର ବା ନବ ଯୋଗେଶ୍ୱର (କବି, ହବି, ଅନ୍ତଃକ୍ଷ, ପିପ୍ପଳାୟନ, ପ୍ରବୃଦ୍ଧ, ଆବିର୍ଭୋଧି, ଦ୍ରୁମିଳ, ଚମସ ଓ କରଭଜନ) ସମ୍ପାଦରେ ଭାଗବତ ଧର୍ମ ଓ ଭାଗବତର ଲକ୍ଷଣ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

୩) ବିବିଧ ବୈଷ୍ଣବର (ଉତ୍ତମ, ମଧ୍ୟମ, ପ୍ରାକୃତ) ପରିଚୟ, ୪) କର୍ମ-ଯୋଗଦ୍ୱାରା ମାୟାରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ଉପାୟ, ୫) ନିମି ଓ ପୁରୋକ୍ତ ନବବିପ୍ର ସମ୍ପାଦରେ ନାରାୟଣଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ଅବତାର ବର୍ଣ୍ଣନା, ୬) ବସୁଦେବ ନାରଦ ସମ୍ପାଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତେଦ, ଉକ୍ତିଯୋଗ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ୭) ଦେବସ୍ତୁତି ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉଦ୍ଧବ ସମ୍ପାଦ ୮) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ଏବଂ ପ୍ରସଙ୍ଗ-

ନମେ ଅବଧୂତ ଯଦୁ ଉପାଖ୍ୟାନ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅବଧୂତଙ୍କ ଚରିଣ ଗୁରୁଙ୍କ (ପୁଅଟା, ପବନ, ଅନଳ, ବାଲକ, ଆକାଶ, ରବି, ଚନ୍ଦ୍ର, ଜଳ, ସିନ୍ଧୁ, କୃଷ୍ଣର, ଭ୍ରମର, କପୋତ, ପତଙ୍ଗ, ଅଜଗର, ସର୍ପ, ମୀନ, ପିଙ୍ଗଳାବେଶ୍ୟା, କୂରଙ୍ଗ, ବ୍ରାହ୍ମଣ-କୁମାରୀ, ହରିଣ, ଉର୍ଜ୍ଜ୍ୱିନାଭ, ଶରକାରକ, ମଧୁହାସୀ ଓ ପେଶକୃତ) ମଧ୍ୟରୁ କପୋତ ଉପାଖ୍ୟାନ ସହଚ ଆଠଜଣ ଗୁରୁଙ୍କ ଉପଦେଶ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

୧) ଯଦୁରାଜା ଓ ଅବଧୂତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ପିଙ୍ଗଳା ବେଶ୍ୟା ଉପାଖ୍ୟାନ ସହଚ ନଅଜଣ ଗୁରୁଙ୍କ ଉପଦେଶ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଅଛି । ୧୦) ଅବଶିଷ୍ଟ ସ୍ବାତନ୍ତ୍ରଣ ଗୁରୁଙ୍କ ଉପଦେଶ ସହଚ ଅବଧୂତ ଉପାଖ୍ୟାନ ସମାପ୍ତି । ୧୧) ଭଗବାନ ଉଦ୍ଧବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ମାୟାମୟ ମିଥ୍ୟା ସଂସାରର ପରିଚୟ, ଆତ୍ମାର ମୋହମୁକ୍ତି, ୧୨) ବନ୍ଧନଯୁକ୍ତ ଓ ମୁକ୍ତ ସାଧୁମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ, ସଦ୍‌ଭକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତିର ଉପାୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ୧୩) ସସ୍ତ୍ରୀ ଫଳ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଓ କର୍ମତ୍ୟାଗ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପରିଚୟ, ୧୪) ହଂସରୂପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମାକୁ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ, ୧୫) ଭକ୍ତର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଧ୍ୟାନଯୋଗ ବର୍ଣ୍ଣନା, ୧୬) ଅଷ୍ଟାଦଶ ସିଦ୍ଧିର (ଅଶିମା, ଲଘିମା, ବ୍ୟାପ୍ତି, ପ୍ରକାମ୍ୟ, ମହିମା, ଭୈରବ, ବୈରବ, କାମାବସାୟିତା = (ଅଷ୍ଟେଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ) ଅନୁର୍ମିତ୍ୱ (ସୁଧାପିପାସା ଜରା, ମୃତ୍ୟୁ, ଲୋଭ ଓ ମୋହର ନିବାରଣ), ଦୂରଶ୍ରବଣ, ଦୂରଦର୍ଶନ, ମନୋଜବ କାମରୂପ, ପରକାୟ, ପ୍ରବେଶ, ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦମୃତ୍ୟୁ, ମରଣସିଦ୍ଧି, ସଙ୍କଳ୍ପସିଦ୍ଧି ଓ ବଚନସିଦ୍ଧି) ପରିଚୟ ଦିଆଯାଇଛି ।

୧୭) ଭଗବାନଙ୍କ ବିଭୂତିଯୋଗ ବର୍ଣ୍ଣନା, ୧୮) ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ବିଭାଗ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ବର୍ଣ୍ଣନା, ୧୯) ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଧର୍ମ ନିରୂପଣ ୨୦) ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଓ ଭକ୍ତିଯୋଗ ପରିଚୟ ୨୧) ଭକ୍ତିଯୋଗ-ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ନିରୂପଣ, ୨୨) ବେଦତତ୍ତ୍ୱର ବର୍ଣ୍ଣନା, ୨୩) ତତ୍ତ୍ୱ ନିରୂପଣ, ୨୪) ଉତ୍ତରୀତା ଓ ତତ୍ତ୍ୱସୁଦ୍ଧିର ଉପାଖ୍ୟାନ, ୨୫) ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୃଷ୍ଠି ନିରୂପଣରେ ସାତ୍ୟଯୋଗ ପରିଚୟ, ୨୬) ହିରୁଣ ଲକ୍ଷଣ, ୨୭) ସୂରୁରବା ଉପାଖ୍ୟାନ, ୨୮) ସାଙ୍ଗତ୍ୱିୟାଯୋଗ ବା ପ୍ରତିମା ପୂଜା ଲକ୍ଷଣ, ୨୯) ଜ୍ଞାନଯୋଗ ବର୍ଣ୍ଣନା ୩୦) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉଦ୍ଧବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଭାଗବତ ଧର୍ମ ନିରୂପଣ ଓ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ବଦନିକାଶ୍ରମ ଗମନ । ୩୧) ଯଦୁକୁଳ ସହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ବଳରାମଙ୍କ ଦେହତ୍ୟାଗ ଏବଂ ୩୨) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବୈକୁଣ୍ଠ ଯାତ୍ରା ବିଷୟମାନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ଦ୍ୱାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ—

ଦ୍ୱାଦଶ ସ୍କନ୍ଧେ ଯେ ଚରିତ ।

ବର୍ଣ୍ଣମାନ ଭବିଷ୍ୟ ଭୂତ ॥

ଶୂକ କହନ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ ।

ଗୌତମ ଶୁଣ ସାବଧାନ ॥

ଦ୍ଵାଦଶ ସ୍କନ୍ଧେ ସମାପତ ।

ନାମ ଯା ଶିଷ୍ୟ ଭଗବତ ॥

ଯଦ୍ଘୋଦଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ପୁଣି ।

ଦ୍ଵାଦଶ ହୋଇଲ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ॥

॥ ପୃ-୧୨୭ ॥

ଦ୍ଵାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ତେରଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ । ଏହା ଅଧ୍ୟାୟମାନଙ୍କରେ
୧) କଳିଧୁରୀୟ ଶୁକବୀଣ ବିବରଣ, ୨) କଳିଧୁର ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କଳିଧୁର
ଧର୍ମ ନିରୂପଣ, କଳି ଅବତାର ଓ ସତ୍ୟଧୁର ସମୟ ବିବର । ୩) ଚତୁର୍ଥ
ପରିଚୟ ଓ କଳିଧୁରରେ ନାମଜାଣିନର ମାହାତ୍ମ୍ୟ । ୪) ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରଳୟ (ନୈମି-
ତ୍ତିକ, ପ୍ରାକୃତିକ, ଆତ୍ୟନ୍ତ୍ରୀକ ଓ ନିତ୍ୟ) ବର୍ଣ୍ଣନା । ୫) ଶୁକ ପଞ୍ଚକ୍ଷିତ ସମ୍ବାଦରେ
ପରମାର୍ଥ ଉପଦେଶ ବର୍ଣ୍ଣନା । ୬) ପଞ୍ଚକ୍ଷିତ ଶୁକାଙ୍କର ଦେହତ୍ୟାଗ, ବେଦଶାଖା
ବିଭାଗ ଓ ଜନ୍ମେଜୟଙ୍କ ସର୍ପଯଜ୍ଞ । ୭) ଅଥବା ବେଦ ବିଭାଗ ଓ ପୁରାଣ ଲକ୍ଷଣ
ବର୍ଣ୍ଣନା । ୮) ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କ ଜପସ୍ୟା ଓ ନାରାୟଣ ସ୍ତୁତି । ୯) ମାୟା-ନିର୍ମିତ ମହା-
ପ୍ରଳୟରେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କର ବାଳମୁକୁନ୍ଦରୂପୀ ଭଗବତ୍ ଦର୍ଶନ । ୧୦) ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କୁ
ଶିଖାଇ ବରଦାନ । ୧୧) ଚନ୍ଦ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିର୍ମଣ୍ଡଳ ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ଦ୍ଵାଦଶ ଆଦିତ୍ୟ
(ବୈଶାଖଠାରୁ ଚୈତ୍ର ମର୍ତ୍ତ୍ୟନ୍ତ୍ର ଯଥାକ୍ରମେ ଧାତା, ଅର୍ଯ୍ୟମା, ମିତ୍ର, ବରୁଣ, ଇନ୍ଦ୍ର,
ବିବସ୍ଵାନ, ସୁଷା, ହିରୁକ୍ଷ, ଅଂଶୁ, ଭଗ, ହାଷ୍ଠା ଓ ବସ୍ତୁ) ପରିଚୟ, ୧୨) ସୂକ୍ତ
ଶୌନକ ସମ୍ବାଦରେ ଦ୍ଵାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗ୍ରହ ଅନୁକ୍ରମଣିକ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏବଂ ୧୩)
ପୁରାଣମାନଙ୍କର ସଖ୍ୟା ନିର୍ଣ୍ଣୟ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ଯଦ୍ଘୋଦଶ ସ୍କନ୍ଧ—

ବସ୍ତ୍ର ଦ୍ଵାରକା ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ଭଗବତର ଯଦ୍ଘୋଦଶ ସ୍କନ୍ଧରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ
ଉଦ୍ଧବ ସମ୍ବାଦ ମଧ୍ୟରେ ପୁଣି ବର୍ଣ୍ଣିତ କେତେକ ବିଷୟ ପୁନଶ୍ଚ ବସ୍ତ୍ରଭାବେ
ଅଲୋଚିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ସ୍କନ୍ଧଟି ତେରଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ । ସ୍କନ୍ଧଟିର
ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ନିମ୍ନମତେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ହେଲା ।

୧) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉଦ୍ଧବ ଦ୍ଵାରକା ବିବରଣ, ୨) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉଦ୍ଧବ ସମ୍ବାଦରେ
ପରମତତ୍ତ୍ଵ ଜ୍ଞାନର ଆଲୋଚନା, ୩) ବୈକୁଣ୍ଠ ବର୍ଣ୍ଣନା ୪) ଉକ୍ତ ଲକ୍ଷଣ,
୫) ଏକାକ୍ଷର ଜ୍ଞାନ କଥନ, ୬) ତତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ, ୭) ସରୁଣ ବ୍ରହ୍ମ ଓ ନରୁଣ
ବ୍ରହ୍ମ ପରିଚୟ, ୮) ମାତୃଗର୍ଭ ବିବରଣ, ୯) କାୟା ସୃଜନ, ୧୦) ବିଭୁତି ଯୋଗ
କଥନ, ୧୧) ଅନ୍ୟଦିକ ପ୍ରବେଶ, ୧୨) ତତ୍ତ୍ଵକର୍ମ କଥନ ଓ ୧୩) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ
ଉଦ୍ଧବର ବୈକୁଣ୍ଠ ଗମନ ବିଷୟମାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି । ମହାଦେବ ଦାସ
ଦ୍ଵାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଗବତର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ନିମ୍ନମତେ ସକ୍ଷେପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା
କରିଛନ୍ତି ।

ଏମନ୍ତେ କେତେହେଁ ପ୍ରଳୟ । କେ ତାହା କରିବ ଜଣିବୁ ॥
 ପ୍ରଥମ ସୁନ୍ଦେ ଅଛୁ ରହୁ । ଦ୍ଵିତୀୟ ସୁନ୍ଦେ ହୁଏ ଏହୁ ॥
 ତୃତୀୟ ସୁନ୍ଦେ ଯା ବଢ଼ାଣି । ଚତୁର୍ଥ ସୁନ୍ଦେ ପରମାଣି ॥
 ପଞ୍ଚମସୁନ୍ଦେ ଯାହା ତୋତେ । କହୁଲୁ ଶୁଣୁ ସୁନ୍ଦ ମତେ ॥
 ଷଷ୍ଠମ ସୁନ୍ଦେ ଜ୍ଞାନ କହୁ । ଅଷ୍ଟମ ସୁନ୍ଦେ ବୁଝୁ ରହୁ ॥
 ନବମ ସୁନ୍ଦେ ଦେଲି ଦୀକ୍ଷା । ଦଶମ ସୁନ୍ଦେ ପ୍ରେମ ଶିକ୍ଷା ॥
 ଏକାଦଶରେ ଜ୍ଞାନ କହୁ । ଦ୍ଵାଦଶ ସୁନ୍ଦେ ଜ୍ଞାନ କାହିଁ ॥

(ପୃ-୫)

ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭଗବତର ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରଚନା
 ଶେଷ କରିଥିଲେ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍କନ୍ଦ ଦୁଇଟି ଯଥାକ୍ରମେ ମହାଦେବ ଦାସ ଓ
 ଦ୍ଵାରକା ଦାସଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରଣିତ ହୋଇଥିବା ଉପରୂପ ଉଲ୍ଲେଖିତକରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ
 ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ତେଣୁ ବିଷୟବସ୍ତୁର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଚିହ୍ନ ଉପସ୍ଥାପନ ନିମ୍ନିତ୍ତ ଏଠାରେ
 ଭଗବତର ଅଷ୍ଟୋଦଶ ସ୍କନ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିବରଣୀ ସଂକ୍ଷେପରେ ଦିଆଯାଇଛି । କାରଣ,
 ଓଡ଼ିଶାରେ ଅଦ୍ୟାବଧି ଅଷ୍ଟୋଦଶ ସ୍କନ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଗବତର ପଠନ ପ୍ରଚଳିତ
 ଅଛି ।

(୪) ଭଗବତର ପ୍ରଭାବ —

ଭଗବାନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ ଓ
 ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତର ପ୍ରଭାବ ଅତୁଳନୀୟ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୃଷ୍ଟି କବିଗଣ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ-
 ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଅନୁସ୍ରବ କାବ୍ୟ କବିତା ରଚନା କରିଛନ୍ତି ।
 ଭଗବତର ମହାକବିମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାର କବି କବିଚନ୍ଦ୍ର
 ରାୟ ଦିବାକର ମିଶ୍ର ମହାଭାରତର ମୂଳବିଷୟକୁ ନେଇ ‘ଭଗବାନୁତ ମହାକାବ୍ୟ’
 କବ୍ୟାନୁ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମିଶ୍ର ସମଗ୍ର ରାମାୟଣ ଅବଲମ୍ବନରେ ‘ଦଶଗ୍ରୀବ ବଧ ମହା-
 କାବ୍ୟ’ ଓ କବିଜ୍ଞାନୀମ ଜୀବଦେବ ଆଶୁର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତର ଦଶମ ସ୍କନ୍ଦକୁ
 ଆଧାର କରି ‘ଭକ୍ତିଭଗବତ ମହାକାବ୍ୟ’ ରଚନା କରି ଚିରସୁରଣୀୟ ହୋଇଛନ୍ତି ।
 ସୃଷ୍ଟି ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରବାହମାନ ଧାରା କେବଳ ସୃଷ୍ଟି କବିମାନଙ୍କୁ ନୁହେଁ,
 ଭଗବତର ସମସ୍ତ ଅଞ୍ଚଳର ଭାଷାକବି ଓ କାବ୍ୟଜଗତକୁ ମଧ୍ୟ ବହୁଧା ପ୍ରଭାବିତ
 କରିଥିଲା । ତାହାର ଫଳରେ ସମୟ ଓ ସମାଜର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଭିତ୍ତି କରି
 ଓଡ଼ିଶାରେ ସାରଳା ମହାଭାରତ, ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ ଓ ଭଗବତ ଓଡ଼ିଆ
 ଭାଷାରେ ରଚିତ ହେଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥସବୁ ବିଗତ ପାଞ୍ଚ-
 ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଓଡ଼ିଆ କବିମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ ଓ ପ୍ରରୋଦିତ କରିଆସୁଛି ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ‘ଭଗବତ’ ଉତ୍ତରରେ ‘ରାମଚରଣ ମାନସ’ ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ ‘କମ୍ବୁନ ରାମାୟଣ’ ପରି ଆଦୃତ ଓ ପୂଜିତ ହେଉଛି । ଓଡ଼ିଆ ଜନ-ସାଧାରଣଙ୍କ ଭାଷା ଓ ଗଣସାହିତ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେ ଏହା ଗୌରବମୟ ଅଧିକାର କରିଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ରଚିତ ହେବା ପରଠାରୁ ଏ ମଧ୍ୟରେ ଶତାବ୍ଦୀ-କାଳ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣ ଓ ମନକୁ ଏହା ଅତ୍ୟାବଧି ନିୟମିତ କରୁଛି । ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କୁ ସାକ୍ଷର ଓ ଶିକ୍ଷିତ କରିବାରେ ଏହାର ଅବଦାନ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ । ମହାତ୍ମା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସାଧନା ପ୍ରସୂତ ‘ଭଗବତ’କୁ ଓଡ଼ିଆ ଗଣଜନର ଜ୍ଞାନକଳ୍ପତରୁ, ଜାଗାସୂଚାର ଉତ୍ସ ଓ ଏକତାର ମୂଳସୂତ୍ର ରୂପେ ବିବେଚିତ । ଓଡ଼ିଆଜାତିର ଜ୍ଞାନ, ଦର୍ଶନ, ଧର୍ମ, ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତିର ଆଧାର ହେଉଛି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭଗବତ । ଓଡ଼ିଆଜାତି ଯେଉଁ ଇନୋଟି ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନକୁ ନେଇ ଗର୍ବ କରେ ଓ ବିଶ୍ୱଦରବାରରେ ନିଜକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରେ ସେମାନେ ହେଲେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, କବିରାଜ ଜୟଦେବଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଶ୍ରୀଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଓ ବିପ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭଗବତ । ଓଡ଼ିଶାର ଘରେ ଘରେ ଏମାନେ ପୂଜିତ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆ ହୃଦୟରେ ବିରାଜିତ । ଯେଉଁ ତଥାକଥିତ ଶିକ୍ଷାରମାମୀ ଓଡ଼ିଆ ଏହି ପଢ଼୍ୟକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରେ, ନିଜକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି କହି ଗର୍ବ କରିବାର ଅଧିକାର ତା’ର ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀଧର ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଭଗବତର ମଙ୍ଗଳାଚରଣରେ ଶ୍ରୀନୃସିଂହ-ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ—

ନମଇ ନୃସିଂହ ଚରଣ । ଅନାଦ ପରମ କାରଣ ॥
 ଯାହାର ଆଦି ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତ । ବିଭୁର ନ ଘଟେ ଜଗତ ॥
 ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଅର୍ଥ ନ ଜାଣନ୍ତି । ସତ୍ୟ ଯେ ନିତ୍ୟ ପ୍ରକାଶନ୍ତି ॥
 ଆନନ୍ଦ ମନେ ବେଦ ସାର । ବ୍ରହ୍ମାରେ କଲ ଯେ ବିସ୍ତାର ॥
 ଯାର ସ୍ବରୂପ ହୃଦେ ଚିନ୍ତି । ବେଦସ୍ବରୂପ ନ ଜାଣନ୍ତି ॥
 ସତ୍ୟ ପରମାନନ୍ଦ ହରି । ଯାହା ଭାବିଲେ ଭବୁ ତରି ॥
 ତାର ଚରଣେ ନିତ୍ୟ ଧ୍ୟାନ । କରି ତରନ୍ତି ସୁଜ୍ଞାନ ॥
 ସେ ହରି ପାଦଦ୍ବଦେ ଧରି । ପ୍ରବନ୍ଧେ ଗୀତ ନାଦ କରି ॥
 ଅଶେଷ ଜଗତର ହୃଦେ । ବନ୍ଦଇ ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥେ ॥ ୧—୧ ॥

(ପ୍ରଥମ ସ୍କନ୍ଦ, ପୃ-୧, ୨)

ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରର ଅଦ୍ବେଦ ନୃସିଂହ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଥିବା ସ୍ବରୂପରୁ ଜଣାଯାଏ । ତେଣୁ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ । ସେଥିପାଇଁ ଗୁପ୍ତ ଆରମ୍ଭରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ନୃସିଂହଙ୍କୁ
ବନ୍ଦନା କରିଛନ୍ତି । ଭଗବତର (ପ୍ରତି ସ୍ୱରୂପ ଆରମ୍ଭରେ ମଙ୍ଗଳାଚରଣ ଓ ପ୍ରତି
ଅଧ୍ୟାୟ ଶେଷରେ କବି ଭଣିତ ରହିଛି । କେତେକ ଶ୍ରେଣୀରେ ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟବସ୍ତୁ
ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚନା ଆରମ୍ଭରେ ଦିଆଯାଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ—

ନମଇ ନୃସିଂହ ଚରଣ । ଅନାଦି ପରମ କାରଣ ॥
ଲୀଳା ବିଧିତ କଲେବର । ଦେବ ମାନବେ ଅଗୋଚର ॥
ମାୟା ସଂସାର ଯାରଲୀଳା । ଯା ନାମ ଭବକଲେ ଭେଳା ॥
କରୁଣା କଟାକ୍ଷ ପ୍ରକାଶେ । ଶ୍ରୀଭଗବତ ଏକାଦଶେ ॥
ଏ ଭଗବତ ଧର୍ମ କଥା । ହେଲେ ଶଶିଭ ଭବବ୍ୟଥା ॥
ନାରଦ ବସୁଦେବ ବାଣୀ । ନିର୍ମିତ୍ତନ ନବମୁନି ॥
ଭକ୍ତବ ନିନ୍ଦାରଣ ବାଣୀ । ଯାହା କହିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରପାଣି ॥
ସେ କଥା ପ୍ରାକୃତେ ପ୍ରକାଶ । ଆରମ୍ଭେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ॥ ୧୧-୧ ॥
(ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ, ପୃ-୧)

ଗୋସ୍ୱାମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଥିଲେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପରମ ଭକ୍ତ । ସେଥିପାଇଁ
ଭଗବତେର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥଳରେ ସେ ତାଙ୍କୁ ପରଂବ୍ରହ୍ମ, ନାରାୟଣ, ଶ୍ରୀହରି ଓ
ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କୃଷ୍ଣ ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱପ୍ନାଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ଭଗବତ ରଚନା
କରିଥିବା କଥା ଗୁପ୍ତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥଳରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଛି । ନିଜର କବିମୂଳତ
ନମ୍ରତା ଜଣାଇ ସେ ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ପ୍ରାକୃତ ବନ୍ଧରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଓଡ଼ିଆ
ଭାଷାରେ ଭଗବତ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି—

ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳେ ଜାତ ହୋଇ । ବିଷ୍ଣୁ ବାସନା ମୋର ନାହିଁ ॥
ସପନେ କହିଲେ ମୁରାରି । ପୁରାଣେ ଗୀତ ନାଦ କରି ॥
× × ×
ସେ ହରି ଆଜ୍ଞା ଶିରେ ବହୁ । ଗୀତେ ପାରିଲି ଯାହା କହୁ ॥
ପ୍ରାକୃତ ଭାଷା ଏ ପ୍ରବନ୍ଧ । ଫିଟେ ଅନ୍ଧାର ଭବବନ୍ଧ ॥
(ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ, ପୃ-୩୮)
ନିର୍ମଳ ମୁନିଙ୍କର ମତ । ହରିଚରିତ ଭଗବତ ॥
କହିବି ଅଛି ଯେତେ ଗୁଣ । ସୁଜନେ ସାବଧାନେ ଶୁଣ ॥
(ପ୍ରଥମ ସ୍କନ୍ଧ, ପୃ-୧)

ସଂସାର ହୃଦେ ବିଷ୍ଣୁ ବାଣୀ । ଗୀତେ ମୁଁ ବଖାଣିଲି ଆଣି ॥

ଏଣେ ନିର୍ମଳ ଚିତ୍ତ କର । କୃଷ୍ଣ ଚରଣେ ମୁଁ କଞ୍ଚର ॥

(ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧ)

ଜ୍ଞାନାମ୍ବୁଧି ସ୍ବରୂପ ଭଗବତ ଚରନାରେ ନିଜର ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ
ଯାଇ ଭଗବତକାର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ କହୁଛନ୍ତି—

ଅଳପ ସ୍ଥାନ ବୁଦ୍ଧି ମୋର । ଯେଣୁ ଅଜ୍ଞାନ ପାମର ॥

ନକାଣି ସମୁଦ୍ରର ଗଡ଼ । ହୃଦ୍ରେ ମଝିଲି ମୂଢ଼ମତି ॥

ସେବଇ ସୁଜନ ପୟର । ଏ ଦୋଷ କ୍ଷମା କର ମୋର ॥

(ଭାଗ—୧୧-୧, ପୃ-୭୯)

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭଗବତ ଏକ ସଂକ୍ଷେପ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ରୂପେ ପଠିତ ଓ
ପୁରାତନ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ ଭଗବତ ଭାବନାରେ ବଢ଼େଇ
କରିବାରେ ଯେପରି ସଫଳ ହୋଇଛନ୍ତି ତା'ର ପଟ୍ଟାନ୍ତର ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ
କେବଳ ଧାର୍ମିକ ଓ ଭକ୍ତସମାଜକୁ ନୁହେଁ, ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଗର୍ବଜାଳ
ଧରି ଗଢ଼ାଇଛନ୍ତି । ଭଗବତ ଏପରି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହେବାର
ବହୁ କାରଣ ମଧ୍ୟରୁ ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ଏହାର ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ । ଭଗବତକୁ
ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତିନିଧି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ
ପାରେ । ଭଗବତର ଭାଷା କପରି ସରଳ, କୋମଳ, ମଧୁର ଓ ଦୁଃସ୍ବଗ୍ରାସ୍ୟ ତାହା
କାହାରିକୁ ଅବହେଳା ନାହିଁ । ଗୋସ୍ବାମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପୁରସ୍କୃତ ପଦ୍ୟ
ଅନୁସରଣ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଭାଷା, ଭାବ ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ସାବଜ୍ଞାନ
କରିବାରେ ଯେପରି ସାଫଳ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଛନ୍ତି ତା'ର ଉଦାହରଣ ବିରଳ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତରେ ସରଳ ଭକ୍ତରସ ପଦାବଳୀ ଶୂଳନାରେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଓ
ଆଞ୍ଚଳିକ ପଦାବଳୀ କ୍ଷୁଦ୍ର ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଓଡ଼ିଆ
ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭଗବତର ପଦଯୋଜନା ଶୈଳୀ
ଯେଉଁ ନୂତନ ଦିଗର ସୂଚନା ଦେଇଛି ତା'ର ବଳିଷ୍ଠ ପ୍ରଭାବ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳର
କେବଳ ସୁରାଶକାର ଓ କବିଙ୍କ ରଚନାବଳୀରେ ନୁହେଁ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ
ସାହିତ୍ୟରେ ବି ଅନୁଭୂତ ହେଉଛି । କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି
ଡଃନରମୋହନ, ନନ୍ଦକିଶୋର, ଗଙ୍ଗାଧର, ଗୋପବନ୍ଧୁ, ଗୋଦାବରୀଶ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ
ରଚନାବଳୀରେ ଏହି ପ୍ରଭାବର ସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଶତ ଯୁଗରେ
ବହୁ ଉପାଦେୟ କାବ୍ୟ କବିତା ରଚିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକ ଭଗବତ ପରି
ପାଠକ ସମାଜ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରି ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ସଙ୍ଗାତୁତ ଓ ସଙ୍ଗଜନପ୍ରିୟ ହେବାରେ ତା'ର ଭାଷା, ରଚନାକୌଶଳ, ଦାର୍ଶନିକ ବିଭୁର, ଲୋକୋକ୍ତ ଭଗବତ ଭାବନା ଅଭିନବବୃତ୍ତ ହେଉଛି ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିପାରେ । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଭାଷା ଓ ବୃତ୍ତ ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନୀୟ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହାର ଗଭୀର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଭଗ ଲକ୍ଷଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗୁରୁତ୍ବ ଭାଗରେ ନାମିତ ନବାକ୍ଷର ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଟ ଛନ୍ଦରେ ଭଗବତ ରଚିତ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହା ଭଗବତବୃତ୍ତ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ଗୋସାମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ସମକାଳୀନ ଓ ତାଙ୍କର ଦାକ୍ଷୀଣ୍ୟରୁ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଗୀତାଗୋବିନ୍ଦ ଗୁଡ଼ିକରେ ଏହି ଭଗବତବୃତ୍ତର ପ୍ରଥମ ପ୍ରୟୋଗ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ, କବି ଏହି ବୃତ୍ତରେ କାବ୍ୟ କବିତା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । କେବଳ ବୃତ୍ତ ନୁହେଁ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତର ବିଷୟବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ କୃଷ୍ଣଦାସ, ମହାଦେବ ଦାସ, ଦାନବନ୍ଧୁ ଦାସ, ଭକ୍ତଚରଣ ଦାସ, ଭୁପତି ପଣ୍ଡିତ, ଦନାଇଦାସ, ରାଧାନାଥ, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ରଚନାବଳୀରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ।

(*) ଭଗବତର ପ୍ରତିଷ୍ଠା—

ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବୋଲି ପୁରୁଷ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ସେଥିପାଇଁ ଏହା ଓଡ଼ିଶାର ଘରେ ଘରେ ପୁଜିତ ହେଉଛି । ଆଜିକି ଏହାର ବାଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଓଡ଼ିଶାର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଜିହ୍ବାଗ୍ରରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବା ଓ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଉଦାତ୍ତତ ହେଉଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ ସଙ୍ଗୋପରି ସାମ୍ବୃଦ୍ଧିକ ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବ୍ୟତୀତ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ଆନ୍ତରିକ ଏକ ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର ସଙ୍କେତ ଦିଏ, ଯାହାର ସମକକ୍ଷ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତରେ ବରଳ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ଓ ପ୍ରସାର ଦ୍ବାରା ହିଁ ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତରେ ଓଡ଼ିଶାର ସାକ୍ଷର ଓ ଶିକ୍ଷିତଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ସଂପାଦକ ଥିଲା । ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଲୋକେ ଯେତେବେଳେ ପାଠାଗାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାର କଳନା କରି ନଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମରେ ଭଗବତ ଟୁଙ୍ଗି, ଭଗବତ ଘର ବା ପାଠାଗାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇପାରିଥିଲା । ଗ୍ରାମ ପାଠାଗାର ବ୍ୟତୀତ ପାରିବାରିକ ପାଠାଗାର ତଥା ଭଜା, ସମ୍ବ୍ରାନ୍ତ, ବ୍ୟକ୍ତି, ଧନୀ, ଜମିଦାର, କବି, ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପାଠାଗାର ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ଭଗବତ ଅଧ୍ୟୟନ, ଅଧ୍ୟାପନ, ଚର୍ଚ୍ଚା, ଆଲୋଚନା ହିଁ ଏହି ପାଠାଗାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ମୂଳ କାରଣ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଲିପିକାର ନିୟୁତ ହେଉଥିଲେ ଓ ତାଳପତ୍ତିରେ ଭଗବତ ସହିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟ ନକଲି କରାଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଭଗବତ ପୋଥିର ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ସଂପାଦକ । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ

ପୋଥି ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ମିଳେ । ଭାରତର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଅଞ୍ଚଳରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ପରି ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ମିଳୁଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ନାହିଁ । ଏଥିରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତର ପ୍ରଭବ ଓ ପ୍ରଚାର କପରି ଗଭୀର ଓ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା, ତାହା ସଦୃଶରେ ଅନୁମେୟ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦୃଷ୍ଟକରଣ, ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ବିଶେଷ କରି ନାରୀ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭଗବତ ଯେପରି ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଭୂମିକା ନେଇଥିଲା ଭାରତରେ ତାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବିରଳ । ସାଧାରଣ ପରିବାରଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଉଚ୍ଚ-ବର୍ଣ୍ଣର ଯୁକ୍ତ ଜନସାମାଜିକ ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ସାକ୍ଷର ଓ ଶିକ୍ଷିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭଗବତ ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ସମାଜ, ଧର୍ମ, ଆଚାର, ବ୍ୟବହାର ବିଷୟରେ ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ବିବାହ ପରେ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଜୀବନରେ ତାର ଉପଯୋଗ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଭଗବତ ଦ୍ଵାରା ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ବିପ୍ଳବ ଓ ଜନ-ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଆଜି କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗ, ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟ, ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଦ୍ଵାରା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଭଗବତ ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମରେ ଶିକ୍ଷା-ନୁଷ୍ଠାନ ବା ଗ୍ରାମସ୍ଵାଚାରୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ଭଗବତ, ସାହିତ୍ୟ କାବ୍ୟ, ବ୍ୟାକରଣ, ଇତିହାସ, ଗଣିତ, ଶିଳ୍ପଶାସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଗୁପ୍ତ-ଗୁପ୍ତୀମାନେ କୌଳିକ ବୃତ୍ତିରେ ତାଲିମ୍ ପାଉଥିଲେ । କନ୍ଥୁ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଚଳନ ଦ୍ଵାରା ଭଗବତ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଭଗବତ ସଂସ୍କୃତି ନଷ୍ଟହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ଶିକ୍ଷାର ଭୟାବହ ପରିଣତ କପରି ନିକଟତରହେଉଛି, ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଚେତନ ନାଗରିକ ଅନୁଭବ କରୁଥିବାର ମନେ ହୁଏ ।

ଭଗବତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି କେବଳ ସେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଜୀବନଧାରୀକୁ ପଦେ ପଦେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଆସିଛି ତାହା ନୁହେଁ ଏହା ଦ୍ଵାରା ପ୍ରତିବେଶୀ ଅଞ୍ଚଳର ଭକ୍ତକବି ପଣ୍ଡିତମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାର ପ୍ରଥମ ଭଗବତକାର ସନାତନ ବିଦ୍ୟାବାଗୀଶ ସ୍ଵଅନୁଦିତ ଭଗବତର ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧରେ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତର ଲେଖକର ପ୍ରଭାବର ପ୍ରମାଣସାଗର କରବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଶୁନ ଶୁନ ଶ୍ରୋତାଗନ କରି ନିବେଦନ ।
ପ୍ରଥମ ହଲତେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଲୁଁ ଆପନ ॥
ଦଶମେର ଶେଷ ପଞ୍ଚ ଭାଗା ନ ପାଇଲ ।
ଅନେକତ ପାଣି ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ବେଢ଼ାକଲ ॥

ଏ ହେତୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାଷା କରଲ ଲିଖନ ।
 ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ କୃତ ଅପୁର ବର୍ଣ୍ଣନ ॥
 ଛନ୍ଦ ସମାପନ ହେତୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହଇସା ।
 ବଙ୍ଗଳ ଭାଷାୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମିଶାଇସା ॥
 ଭଥେ ସାଧୁଗନ ମୋର ଦୋଷ ନା ଲଭିବେ ।
 ଗରବତ ସାଧୁବାକ୍ୟ ଆନନ୍ଦେ ଶୁଦ୍ଧିବେ ॥
 ବହୁ ଅପରାଧ କୈଲୁଁ ଜର୍ମିସୁଁ ।
 ମଦନ ମୋହତ ଆମି ବିଷୟେ ପଡ଼ିସୁଁ ॥

(ଭାଷାବନ୍ଧ ଭଗବତ—ବଙ୍ଗଳା, ନଂ-୧୩୧୦)

କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର କଥା ମୁଦ୍ରିତ ବଙ୍ଗଳା ଭଗବତର ସଂପ୍ରଦାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ପଂକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ସେ ଯାହାହେଉ, ବଙ୍ଗାକ୍ଷରରେ ଲିଖିତ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତ ବଙ୍ଗଳାର ମେଦିନୀପୁର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏବେବି ସରକ୍ଷିତ ଓ ପୁଜିତ ହେଉଛି । ହିନ୍ଦୀ ଅକ୍ଷରରେ ଲିଖିତ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତର କେତେକ ପୋଥି ମିଳିଛି । ସେଥିରୁ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତର ପଠନ ପାଠନ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ । ତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଗୁଜୁରାଟ, ମହାରାଷ୍ଟ୍ର, ଆସାମ, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ, ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶ ପ୍ରଭୃତି ସହୃଦ ଓଡ଼ିଶାର ଘନିଷ୍ଠ ଧାର୍ମିକ ଓ ସାମ୍ବୁଦ୍ଧିକ ସମ୍ପର୍କ ପୁରା ପୁରା ଧରି ରହିଥାଉଥିବାରୁ ସେ ସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ସଂକ୍ଷେପ କଲେ ଓଡ଼ିଆ ଭଗବତର ପ୍ରସାର ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ଅଜ୍ଞାତ ତଥ୍ୟର ସୂଚନା ମିଳିବ ବୋଲି ଆଶା ।

ଭଗବତ ସୁକ୍ତିମୁକ୍ତାବଳୀ

ଗୋଷାମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାକୁ ଯାଇ କହୁଛନ୍ତି—ଭଗବତ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବଳିତ ନିର୍ମଳପଦ, ରସମୟ ଗୀତ ଅମୃତ କୃଷ୍ଣଚରିତ, ହରିଚରିତ, ଜ୍ଞାନ ଅମୃତମୟରସ, ଜନହୃଦୟର ଅମୃତ ଜ୍ଞାନମୟପଥ, ଅମୃତ ରସମୟ ସଙ୍ଗୀତ, ଗୋବିନ୍ଦ ନାମ ଜ୍ଞାନରସ, ବେଦ ସମ୍ବାଦ, ସଙ୍ଗମଜାଲ, ଗୀତବିନୋଦ ଓ ଅପ୍ରମାଦ ଭକ୍ତିଜନକ । ତେଣୁ ଏହାର ପଠନ, ଶ୍ରବଣ ଓ ମନନ ସମସ୍ତଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭଗବତର ପଦଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ସୁରନାୟକ ଓ ଔଚିତ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦକ ସେହିପରି ବ୍ୟସ୍ତନାଗର୍ଭକ, ସାବକାଳିକ ଓ ସାବଜନନ ଭାବର ପରିପ୍ରକାଶକ । ଓଡ଼ିଶାର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମୁଖରେ ଏହି ବାକ୍ୟାବଳୀ ଅଦ୍ୟାପି ପ୍ରଚଳିତ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ସେଥିରୁ କେତୋଟି ପଞ୍ଚୁକ୍ତ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇ ପାରେ । ସଂସାରର ଜନସାଧାରଣ କପରି ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତିରେ ନିଜର କର୍ମମୟ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିପାରିବେ ସେଥିପାଇଁ ହୃତୋପଦେଶ ଛଳରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ କହୁଛନ୍ତି—

ଅମୃତ ଭଗବତ ବାଣୀ	। ଶୁଣି ସଂସାରୁ ତରେ ପ୍ରାଣୀ ॥୧୦-୧୭॥
ଅଳପ ଲୋକ ସୁଖ ଦେଲେ	। ଆବୋର ନପାରଇ ଭଲେ ॥୧୦-୨୮॥
ଅସତ୍ୟ ଭୋଗ ଯେବେ ଥିବ	। ସଙ୍ଗଥା ତାହା ନକରିବ ॥ ୧୧-୮ ॥
ଅସତ୍ୟ ସଙ୍ଗ ଯେଉଁ ନର	। ଲଭଇ ପାପାଣ୍ଡ ଶରୀର ॥ ୫-୧୪ ॥
ଅସାଧୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବଳେ	। ଗୁହୁଛ ପଡ଼େ ରସାତଳେ ॥ ୭-୭ ॥
ଅସାଧୁ କର୍ମ ଯେ କରନ୍ତି	। ମୋ ଅପରାଧେ ଦଣ୍ଡ ପାନ୍ତି ॥ ୩-୧୭॥
ଆରୁର୍ଯ୍ୟ ଦେବର ମୁରତି	। ପିତା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ପ୍ରକାଶତ ॥ ୭-୭ ॥
ଆପଦେ ବୃତ୍ତି ନିତ୍ୟକର୍ମ	। ସାଧୁ ବହୁବ ତନି ଧର୍ମ ॥ ୭-୧୧ ॥
ଉତ୍ତମ ପୁଣ୍ୟକର ଧର୍ମ	। ଯେ ପିତୃଜନେ ଭକ୍ତିକର୍ମ ॥ ୭-୭ ॥
ଉରଗ ଗିଳିଛ ଯାହାକୁ	। ସେ କାହିଁ ରହିବ ଅନ୍ୟକୁ ॥୧୧-୨୬॥
ଏକ ଆରକେ ଉପକାରେ	। ଭଜନ୍ତି ଯସାରେ ବେଭରୋ ॥୧୦-୩୩॥

ଏଣୁ ଦୁର୍ଜନ ସଙ୍ଗ ଦୋଷ । କରେ ସକଳ ଧର୍ମ ନାଶ ॥୧୧-୨॥
 ଏ ଦେହ ଥିଲେ ସଞ୍ଜପାଇ । ଜଳେ ଯେଥନେ ଚନ୍ଦ୍ର ଛାଇ
 ॥ ୧୧-୧୧ ॥

କଲିଲେ ପର ଅପମାନେ । ବିବାଦ ନଚନ୍ତିବ ମନେ ॥ ୧୧-୧୧ ॥
 କର୍ମ ଆୟତ୍ତେ ଯାମିଳିବ । ତହିଁରେ ଜୀବନ ପୋଷିବ ॥ ୭-୧୪ ॥
 କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନ ପାଇଁ । କଳ୍ପେ ପୁଣି ନିନ୍ଦ୍ୟନୋହିଁ ॥ ୭-୭ ॥
 କୁଜନ ସଙ୍ଗତେ ଆଳାପ । କେବେ ହେଁ ନକରିବ ପାପ ॥ ୭-୧୮ ॥
 କେବେହେଁ ନୁହଁ ଅଭିମାନ । ଆତ୍ମା ପରିତେ ତତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞାନ ॥ ୧୧-୧୧ ॥
 କ୍ଷଣ ଭଙ୍ଗୁର ଏ ଶରୀର । ସୁଦୃଢ଼ ପର ଉପକାର ॥ ୮-୭ ॥
 କ୍ଷମା ଯାହାର ଦୃଢ଼େ ରହେ । ବିଷ୍ଣୁ ବସନ୍ତି ତାର ଦେହୋ ॥ ୧୫ ॥
 ଜନ୍ମୁକ୍ତ ହୁଲେ ଶ୍ରେଷ୍ଠବ । ଦୃଢ଼େ କେବେହେଁ ନକରିବ ॥
 ॥ ୧୧-୧୧ ॥

ତାତ ଜନନୀ ଉପକାର । ଶୁଦ୍ଧିପାରିବ କେ କୁମର ॥ ୧୦-୪୮ ॥
 ଦୁଃଖେ ପହୁବ ଯେତେ ଧନ । ସେ ନୁହେଁ ସୁଖେ ପ୍ରୟୋଜନ ॥ ୧-୪ ॥
 ଦେହ ବଢ଼ିଲେ ନିଷ୍ଠେ ମର । ସଂସାର ନୁହଇ କାହାର ॥ ୧୦-୫ ॥
 ପରମ ଶାସ୍ତ୍ର ଶ୍ରବଣତ । ଅଭ୍ୟାସ କରୁଥିବ ନିତ୍ୟ ॥ ୧୧-୪ ॥
 ପ୍ରାଣୀର ହୃଦେ ସଞ୍ଜଦେଇ । ତାହାକୁ ବୋଲି ପୁଣ୍ୟଦେହ
 ॥ ୧୦-୭୭ ॥

ବିଷୟ ସଙ୍ଗ ଦୁଃଖ ରାଶି । ଏଣେ ନୋହିବ ଚିତ୍ତଗ୍ରାସି ॥ ୧୧-୧୪ ॥
 ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଣ୍ଡଳେ ଦେହ ବହୁ । ଦେବତା ହୋଇଲେ ମରଇ
 ॥ ୧୧-୧ ॥

ଯାହାର ଦେହେ କ୍ଷତହୋଇ । ସେ ଜାଣେ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଦୁଇ
 ॥ ୧୦-୧୧ ॥

ଯେ ଧର୍ମ ସ୍ଵଧର୍ମର ବାଧା । ସେ ଧର୍ମେ ନକରିବ ଶ୍ରଦ୍ଧା ॥ ୭-୧୫ ॥
 ରୋଗ ନଗଲେ ଦେହ ମରେ । ବ୍ୟାଧି ଚକିତ୍ରା ଯେ ନକରେ ॥
 ॥ ୧୦-୮୩ ॥

ସମତା ଦୃଷ୍ଟି ସତ୍ୟଭାଷା । ନିତ୍ୟ କରିବ ଏଣେ ଆଶା ॥ ୧୧-୧୧ ॥

ସାଧୁ, ସଜ୍ଜନ, ଗୁରୁ ଓ ଗୁରୁଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନର ସହୃଦ ସେବା
 ଭବ ପ୍ରତିପୋଷଣ ଦ୍ଵାରା ଜୀବନ ସାର୍ଥକ ହୁଏ । ସାମାଜିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ରହେ ଏବଂ
 ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ସାଧିତ ହୁଏ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ

ଅବା ଅଜୟ ଉଦାହରଣୀୟ ବାନ୍ଧ୍ୟାବଳୀ ମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟି ଉଦ୍ଧାର କରା-
ଯାଇପାରେ ।

କଣ୍ଠର ଆଜ୍ଞା ଅନୁମତେ	। ପ୍ରାଣୀ ଭଜନ୍ତି ନାନାପଥେ ॥୧୦-୧୧॥
ଏ ଭବ ଜଳଧି ତରଙ୍ଗ	। ହରଇ ସାଧୁଙ୍କର ସଙ୍ଗ ॥୩-୨୫॥
ଏ ମନ କୃଷ୍ଣପାଦେ ଦେଲେ	। ଏ ମାୟା ନଳଗଇ ଭଲେ ॥୧୧-୨॥
କୃଷ୍ଣଶ୍ରବଣେ ଭକ୍ତି ଯାର	। ସେ ପ୍ରାଣୀ ଭବମୟେ ସାର ॥୧-୨॥
ଗୁରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭକ୍ଷମତେ	। ପ୍ରତିମା ପୁନ ଦୃଢ଼ ଚଢ଼େ ॥୧୦-୧୨॥
ଗୁରୁ ସେବନେ ମହାଦୁଃଖେ	। ପ୍ରାଣୀ ତରନ୍ତି ଆତ୍ମା ଦୁଃଖେ ॥୭-୧୫॥
ଗୋବିନ୍ଦ ନାମ ଭୋଜନକର	। ହେଲେ ତରବ ଭବବାରି ॥୧୦-୨୮॥
ନିରତେ ଚିନ୍ତା ରାମ ହରି	। ଭବସାଗରୁ ହୁଅପାରି ॥୧୦-୪୨॥
ପଣ୍ଡିତ ଜନଙ୍କର ମତ	। ବିଷ୍ଣୁ ଭଜନ ବ୍ରହ୍ମଭକ୍ତି ॥୭-୨॥
ସୁରୁଷ ଅର୍ଜନ ମଉନ	। ସାଧବ ଯୋଗର ଆଦନ ॥୩-୨୭॥
ପ୍ରସନ୍ନେ ଗୁରୁ ଦେବେ ଯେତେ	। ତାହା ଭୁକ୍ତିବ ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତେ ॥୫-୧୧॥
ବିବେକୀ ଶାନ୍ତ କ୍ଷମା ଧୀର	। ଏ ଶୁଣି ଗୁରୁ ସଙ୍ଗ ସାର ॥୧୦-୧୩॥
ମରଣ ଯାର ସାଧୁ ସଙ୍ଗେ	। ସେ ତରେ ଏ ଭବ ତରଙ୍ଗେ ॥୧-୧୧॥
ଯେ ଅବା ପତିତ ପାମର	। ସଞ୍ଚଙ୍ଗେ ତରେ ଭବ ଯୋର ॥୧୧-୧୩॥
ଯେ କୃଷ୍ଣ ଚରଣେ ସେବନ୍ତି	। ଏ ଭବଭୟୁ ନିପୁରନ୍ତି ॥୪-୨୨॥
ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରଗଣ ସେବା କଲେ	। ସେ ରତି ଲଭେ ବ୍ରହ୍ମଭୂଲେ ॥୪-୨୨॥
ଲକ୍ଷେ କୋଟିଏ ଖର୍ଯ୍ୟଫଳ	। ଯେ କରେ ସାଧୁ ସଙ୍ଗେ ମେଳ ॥୧୦-୭୧॥
ସହଚରଣେ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ	। ହରିକୁ ଲଭିବ ସେ କାହିଁ ॥୭-୫॥
ସାଧୁଙ୍କ ମୁଖୁ ସାଧୁବାଣୀ	। କୁମତି ଖଣ୍ଡେ ତାହାଶୁଣି ॥୧୧-୨୭॥
ସାଧୁକୁ ଦିଏ ଯେ କଷଣ	। ତାରେ ସହାରେ ନାରାୟଣ ॥୧୦-୫୦॥
ସାଧୁ ସଙ୍ଗତ ପ୍ରଭବରେ	। ପ୍ରଭୁର କୃପା ହୋଇତାରେ ॥୫-୧୨॥
ସେ ସାଧୁ ବୋଲାଇ ସଂସାରେ	। ପ୍ରାଣୀକୁ ଯେବେ ଦୟାକରେ ॥୫-୧୧॥
ହରି ରଚିତ ଦୀପ ଧର	। ଜନକୁ ଅନ୍ଧାରୁ ଉଦ୍ଧର ॥୧-୫॥
ହରି ଭଜନ ଯେବେ ନାହିଁ	। ଏଥୁଁ ଆଶ୍ରେଣୀ ପରେ କାହିଁ ॥୪-୩୧॥

ଅହଂସା, ସତ୍ୟ, ପରୋପକାର, ଜ୍ଞାନ ଓ ଧର୍ମର ପରାକାଷ୍ଠା ଯୁକ୍ତ ବହୁ
ପଦ୍ୟାବଳୀ ଭଗବତରେ ଯନ୍ତ୍ରିବେଶିତ ଅଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଏ ସମ୍ପୃକ୍ତିୟ ତତ୍ତ୍ୱକୁ
ଯେପରି ସରଳ ଓ ସୁବୋଧ୍ୟ ରୂପରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ତାହାର ଭୁଲନା
ନାହିଁ । ନିମ୍ନରେ ସେଥିରୁ କେତୋଟି ପଦ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ—

ଅଜ୍ଞାନୁ ଜ୍ଞାନ ଜାତ ହୋଇ	। ବିଷୟ ବାସନା ଦହଇ ॥୩-୨୮॥
ଅବଦ୍ୟା ସଙ୍ଗେ ଜୀବ ବନ୍ଦୀ	। ବିଦ୍ୟା ଉଦୟେ ଜ୍ଞାନ ବୃଦ୍ଧି ॥୧-୨୨॥
ଅହଂସା କଣ କାର୍ଯ୍ୟସିଦ୍ଧି	। ସେମନ୍ତେ ଆତ୍ମା କାର୍ଯ୍ୟସାଧୁ ॥୮-୭॥
ଅହଂସା ଧର୍ମେ ଯେବେ ଥାନ୍ତି	। ଏ ବହୁ ଜ୍ଞାନ ସେ ଲଭନ୍ତି ॥୪-୨୬॥
ଉପାଧି ବାସନା ଅଶେଷ	। ଜ୍ଞାନ ଅନଳେ ହୁଏ ଧୂସ ॥୪-୨୯॥
ଏ ଧର୍ମ ପଦ୍ୟରୁ ଉଦୟେ	। ବିଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ତ ତହୁଁ ହୁଏ ॥୩-୩୧॥
ଗୁଣ ସ୍ଵରୂପେ ପୁଣ୍ୟ କରି	। ସ୍ଵର୍ଗେ ବସନ୍ତି ଦେହ ଧରି ॥୧-୪॥
ଜୀବ ମାରଣେ ପୁଣ୍ୟ ନାହିଁ	। ନରକେ ପଡ଼ିବ ନା ଯାଇ ॥୧-୩॥
ଜୀବ ମାରନ୍ତି ଆତ୍ମା ପୁଣ୍ୟେ	। ଦେହ ଅନ୍ତରେ ପାନ୍ତି ଦୁଃଖେ ॥୧-୨୮॥
ଜୀବର ତତ୍ତ୍ଵ ଜାଣିବାରେ	। କେ ଜ୍ଞାନ ଅଛି ଏ ସତ୍ୟରେ ॥୧-୨॥
ଜ୍ଞାନଙ୍କ ଶତ୍ରୁ ମିତ୍ର ନାହିଁ	। ନିତ୍ୟ ଉଦାସ ପଣେ ଥାଇ ॥୭-୭॥
ଜ୍ଞାନେ ସକଳ ପାପ ନାଶେ	। ନିର୍ମଳ ମୁକତି ପ୍ରକାଶେ ॥୧-୧୧॥
ଦୁଃଖେ ଯେ ନଚ୍ଛୁଡ଼ଇ ଧର୍ମ	। ସେ ଧର୍ମ ବିପ୍ରକାମ୍ୟ କର୍ମ ॥୧-୫୭॥
ଧର୍ମ ଅର୍ଜନେ ଧର୍ମ କରି	। ଧର୍ମେ ପ୍ରାପତ ନରହରି ॥୧-୫॥
ବିଷୟେ ବୈରାଗ୍ୟ ଯାହାର	। ସେ ପ୍ରାଣୀ ଶାନ୍ତିଚିତ୍ତ ଧୀର ॥୩-୩୨॥
ବୁଦ୍ଧି ବିବେକ ଜ୍ଞାନବଳେ	। ମରଣ ଜିଣିପାରେ ହେଲେ ॥୧-୧୧॥
ଶୌକ ମୋହରେ ସ୍ନେହ ଦେହ	। ତାହା ଛାଡ଼ିଲେ ଜ୍ଞାନପାଇ ॥୭-୧୭॥
ସ୍ଵଧର୍ମେ ଲଜ୍ଜା ଯାର ଥିବ	। କେବେହେଁ ପଶୁ ନ ହୁଏବି ॥୭-୧୫॥

କିନ୍ତୁଯୋଗ ବିଷୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ବିଚାର ଯେପରି ସରଳ ସେହିପରି ପ୍ରାକ୍ତଳ ମନେହୁଏ । ଭଗବତରେ ଏକାଦଶସ୍କନ୍ଧ ଅନ୍ତର୍ଗତ କୋଡ଼ିଏ ଓ ଏକୋଇଶି ଅଧ୍ୟାୟ ଦୁଇଟିରେ ଏ ବିଷୟର ସବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଏହାର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ପର୍ଯ୍ୟାଲେଚନା କରାଯାଇଛି । ବିନୟ, ସଦାଚର, ମତି ପ୍ରଭୃତି ଚକ୍ରର ପରମୋପକରୁପେ ବିବେଚିତ । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେତୋଟି ଉଦାହରଣ ନିମ୍ନମତେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ—

ଅଧୌତ ଆତ୍ମ ପାଦ ଯେବେ	। ଶୟନ ନ କରିବ ତେବେ ॥୪-୧୮॥
ଅନିତ୍ୟ ଦେହ ନ ବୁଝଇ	। ବ୍ୟାପାର କରେ ଦୁଃଖ ସହ ॥୩-୩୦॥
ଅମୃତ ବିନୟ ବଚନ	। କହୁ ତୋଷିବ ଜନ ମନ ॥୧-୨॥
ଏ ନରଲୋକେ ସାଧୁ ଯେତେ	। କୋପ ନବଶେ ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତେ ॥୧-୧୮॥
କୁଶଳ କର୍ମ ଯେ କରନ୍ତି	। ସେ ଫଳ ଏଦେହେ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ॥୧-୧୮॥
କେବଳ ଦୟାସିନ୍ଧୁ ଧୀର	। ଅଶେଷ ଜ୍ଞାନର ଲଭିବ ॥ ୭-୧୧ ॥

ଅରଜି ଥିଲି ଯାହା ପୁଣେ	। ଫଳିଲା ତାହା ଆସି ଏବେ ॥୧୦-୪୭॥
ଅଜିଲି କର୍ମଫଳ ଲଭି	। ଅଶେଷ ଦେହେ ତାହା ସେବ ॥ ୨-୨॥
ଆହାର କର୍ମଫଳ ଦେଇ	। ଏମନ୍ତେ ଭ୍ରମେ ନାନା ଯୋଜି ॥୨-୨୭॥
ଏ ଶବ୍ଦ କର୍ମର ବନ୍ଧନ	। ଏହା ନ ଜାଣେ ମୂର୍ଖଜନ ॥ ୭-୨ ॥
ଏ ବନ୍ଧ ମୋକ୍ଷ ହୋଇ	। ବ୍ରହ୍ମ ନିର୍ବାଣେ ପଶେ ଯାଇ ॥ ୭-୭ ॥
ଏଣୁ ଏ କର୍ମମୟ ଦେହ	। କର୍ମ ଅଧିକା କେହି ନାହିଁ ॥ ୭-୨ ॥
ଏଣୁ ସଂସାର କର୍ମବଳେ	। ପ୍ରାଣୀ ଭ୍ରମଇ ଅନ୍ତରାଳେ ॥ ୧୦-୧୧ ॥
ଏଦେହେ ପ୍ରାଣ ଯେ ଜଗତେ	। ମିଳନ୍ତି କର୍ମର ଆୟତ୍ତେ ॥ ୧୦-୧୩ ॥
କର୍ମ ଅନ୍ୟଥା କେ କରିବ	। ଯାହା ନ ଜାଣେ ବ୍ରହ୍ମାଣିବ ॥ ୭-୨ ॥
କର୍ମ ଆୟତ୍ତ ହୋଇ ଜନ	। ଦଣ୍ଡର ହୁଅନ୍ତି ଭଜନ ॥ ୭-୧ ॥
କର୍ମ କରଣେ ଫଳ ପାଇ	। ପ୍ରାଣୀ ତା ଅବଶ୍ୟ ଭୁଞ୍ଜଇ ॥ ୧୧-୧୧ ॥
କର୍ମଟି ପୁଣ ଦୁଃଖ ଦାତା	। ବିଶ୍ୱ ସଂସାରେ ବଳବନ୍ତା ॥ ୧୦-୨୫ ॥
କର୍ମ ପ୍ରପଞ୍ଚ ଏ ଜଗତ	। ଏହାର ଫଳ ବିପତ୍ତତ ॥ ୧୦-୧୩ ॥
କର୍ମ ଯେ ଶତ୍ରୁ ମିତ୍ର ହୋଇ	। ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରାୟେ ଦାକ୍ଷା ଦେଇ ॥ ୧୦-୨୫॥
କର୍ମର ଫଳ ଏ ଜଗତ	। କର୍ମ ପଶିଲେ ହୁଏ ହୃତ ॥ ୧୧-୨୦ ॥
କର୍ମର ମତେ ଦୁଃଖ ସୁଖ	। ଜନ୍ମ ମରଣ ହୁଏ ଦେଖ ॥ ୧୦-୨୫ ॥
ଜନ୍ମ ବାସନା ଫଳେ ତାର	। ଦୁର୍ଗା ଜନ୍ମଇ ଏ ସଂସାର ॥ ୫-୧୪ ॥
ଜ୍ଞାନେ ଅଜ୍ଞାନେ କର୍ମ କର	। ବୃତ୍ତ ବଦ୍ଧସେ ତା ପୁମର ॥ ୧୦-୧୦ ॥
ଦଇବ ମତେ ଫଳ ହୋଇ	। ଯେହାର କର୍ମବଳେ ପାଇ ॥ ୧୦-୨୫ ॥
ଦେବ ଅସୁର କବା ନର	। କର୍ମକୁ ନୁହନ୍ତି ଭରଣ ॥ ୭-୧୦ ॥
ପୁଣେ ଯାହାର ପୁଣ୍ୟ ଆଇ	। ସକଳ ଦୁଃଖ ସେ ଭରଇ ॥ ୧୦-୧୮ ॥
ବାସନା ବଳେ କର୍ମ ଜାତ	। ହରଇ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଚିତ୍ତ ॥ ୭-୧ ॥
ମନ୍ଦ କରମୟୁକ୍ତ ଯେହୁ	। ସୁକର୍ମ ଭୁଞ୍ଜିବ ସେ କାହୁଁ ॥ ୭-୧ ॥
ମଞ୍ଚାରୁ ପଡ଼ି ମାରୁଁ ମଲ୍	। ମୋତେତ ଦଇବ ରଖିଲ ॥ ୧୦-୪୭ ॥
ମନଟି ହୁଏ କର୍ମମୟ	। ନାନା ପ୍ରକାରେ ପୁଣେ ଦେହ ॥୧୧-୨୩ ॥
ଯେ ଫଳ ଲେଭେ କରେ କର୍ମ	। କର୍ମେ ତା ହୁଏ ମତିଭ୍ରମ ॥ ୧୧-୪ ॥
ଯେ ଯାହା କର୍ମ ଫଳ ବଳେ	। ଶୁଭ ଅଶୁଭ ତାକୁ ମିଳେ ॥ ୧୦-୩୧ ॥
ସଂସାର କର୍ମର ଅୟତ୍ତ	। ଏମନ୍ତ ଜାଣ ବୁଝିପୁତ ॥ ୧-୧ ॥
ସୁକର୍ମେ ସାଧୁ ସଙ୍ଗ ପାଇ	। କୁକର୍ମେ ଅସାଧୁ ମିଳଇ ॥ ୧୧-୧୨ ॥
ହରଷ ଶୋକେ ନାହିଁ ଭଞ୍ଜା	। ନିଜ କରମ ଫଳ ଦାକ୍ଷା ॥ ୧୦-୮୫ ॥

ଜୀବଜଗତରେ ମାନବ ସଂଶ୍ଳେଷ ଜୀବରୂପେ ପରିଗଣିତ । ବହୁ ତପସ୍ୟା
ଫଳରେ ଜୀବ ମାନବ ଯୋଗରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । ସେହି ଭଗବତ୍ ପ୍ରଦତ୍ତ ଅମୂଲ୍ୟ
ମାନବ ଜୀବନକୁ ସଫଳ କରିବା ପାଇଁ ସମସ୍ତେ ଯତ୍ନଶୀଳ ହୁଅନ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ କପଳ
ତାହା ସମ୍ଭବ ହେବ ? ଏହି ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ପାଇଁ ଭଗବତର
ନିମ୍ନୋକ୍ତ ବାକ୍ୟାବଳୀ ଅନୁଶୀଳନ କରାଯାଇପାରେ—

ଅନେକ ଜନ୍ମ ତପ ଫଳେ	। ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ମନ୍ତ୍ର ତଳେ ॥ ୧୧-୩୭ ॥
ଅନେକ ଭ୍ରମି ଏ ସଂସାରେ	। ମନୁଷ୍ୟ ରୂପ ପ୍ରାଣୀ ଧରେ ॥ ୧୦-୧୧ ॥
ଏ ଯେ ମନୁଷ୍ୟ କଳେବର	। ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଶିଖିକ ଉଜ୍ଜୁର ॥ ୧୧-୨ ॥
ଜନ୍ମ ମରଣ କର ମୃତ୍ୟୁ	। ଉଭୟ ସୁଖ ଦୁଃଖ ହେବୁ ॥ ୧୧-୮ ॥
ଦଣ୍ଡିବା ଶକ୍ତି ଯାର ଆଇ	। ସେ ସୁଖି ଶମା ଆଚରଇ ॥ ୫-୧୧ ॥
ଧନ କାର୍ଯ୍ୟ ସେବାଫଳେ	। କବା ଅସାଧ୍ୟ ମନ୍ଥତଳେ ॥ ୧୧-୭ ॥
ଧନ୍ୟ ଜୀବନ ଏ ଜଗତେ	। ଯେ ପ୍ରାଣ ଧରେ ପ୍ରାଣୀ ହୃତେ ॥ ୧୧-୮ ॥
ଧନ୍ୟ ତାହାର ଜନ୍ମ ସାର	। ମୁକୁନ୍ଦ ପାଦେ ଚକ୍ର ଯାର ॥ ୫-୧୧ ॥
ପରମ ଦୟାଳୁର ଗୁଣ	। ସଂଭୁତରେ ମିତ୍ର ପଣ ॥ ୫-୪ ॥
ପିତୃମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟପୁଣ୍ୟ	। କରିବ ଯଥୋଚିତ୍ ଧର୍ମ ॥ ୭-୭ ॥
ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃତ ସାଧୁଜନ	। ଯେ କରେ ଧନ୍ୟ ତା ଜୀବନ ॥ ୮-୧୧ ॥
ବସ୍ତ୍ର ଅଗ୍ନି କି ନ ପୂଜିଲେ	। କଳାଶ ଲଭେ ନାହିଁ ଭଲେ ॥ ୮-୧୫ ॥
ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ସାଧୁବାଣୀ	। ମରଣ କାଳେ ତାହା ଜାଣି ॥ ୨-୩ ॥
ଯାହାର ବନ୍ଧୁ ପଦ୍ମଲତ	। ତାହାକୁ କି ଅବା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ॥ ୧୦-୪୨ ॥
ଯେ ଚିତ୍ତେ କୋପ ବିବର୍ଜିତ	। ତାହାର ସୁଦୃଢ଼ ଜଗତ ॥ ୫-୫ ॥
ଯେ ପର ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖ ସହ	। ତାହାକୁ ପରମାତ୍ମା କହ ॥ ୮-୭ ॥
ଯେ ସଂସାର ସମାନ ଦେଖଇ	। ତାର ଶତ୍ରୁମିତ୍ର ନାହିଁ ॥ ୭-୪ ॥
ସ୍ବର୍ଗ ନରକ ବେଳ ବାଣୀ	। ମୁଁ ଏହା ଏକ ଧର୍ମେ ଜାଣି ॥ ୧୧-୧ ॥

ଭଗବତରେ ଯୁଗଧର୍ମ, ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟଧର୍ମ, ସ୍ତ୍ରୀଧର୍ମ, ଆଶ୍ରମଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମଧର୍ମ,
ପ୍ରେମଧର୍ମ, ଜୀବଧର୍ମ, ନବଧାତ୍ରଧର୍ମ, ସାତ୍ତ୍ବିକ, ରାଜସିକ ଓ ତାମସ ଭେଦରେ
ବିବିଧ ଗୁଣଧର୍ମର ଉଲ୍ଲେଖ ଯଥେଚ୍ଛା ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ସ୍ନେହ, ଆସକ୍ତ,
ବନ୍ଧନ, ଅଭିମାନ, ଅତିସୂକ୍ଷ୍ମେ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବହୁ ଉପାଦେୟ ବାଣୀ ଭଗବତର
ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ଥିବାର ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଅଳକ୍ୟ, ମିଥ୍ୟା,
କପଟ, ଲୋଭ, ମୋହ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେତୋଟି ଉପାଦେୟ ପଞ୍ଚୁ
ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ—

ଅନ୍ନ ମୂରତି ଅଭ୍ୟାଗତ	। ଆତ୍ମା ମୂରତି ସଙ୍ଗଭୁତ ॥ ୭-୭ ॥
ଅର୍ଥ ବାସ୍ତିତ ମନ ଯାର	। ତାମସେ ବଶେ ସେହୁ ନର ॥ ୪-୨୨ ॥
ଅର୍ଥ ସଞ୍ଚନ୍ତି ଯେତେ ନର	। କେବଳ ଶ୍ରମ ତାହାଙ୍କର ॥ ୪-୨୨ ॥
ଅର୍ଥେ ନ ପାଇ କାମ ମୋକ୍ଷ	। ସେ ପ୍ରାଣୀ ଅଧମ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ॥ ୧-୨ ॥
ଅନିତ୍ୟ ନର କଳେବର	। ଭିତରେ ନାହିଁ କିଛି ସାର ॥ ୧-୧୩ ॥
ଆଗଣା ଅର୍ଥ ସିଦ୍ଧି ଅର୍ଥେ	। ଶତ୍ରୁକୁ ଭଜନ୍ତି ସମସ୍ତେ ॥ ୮-୭ ॥
ଆରମ୍ଭୀ ଦମ୍ଭୀ ଖଳ ପ୍ରାଣୀ	। ସେ ବଡ଼ ଏ ସଂସାରେ ଘୁଣି ॥ ୧-୨୨ ॥
ଏ ଆତ୍ମା ଅହଙ୍କାରେ ବନ୍ଦୀ	। ଅତୁଷ୍ଟ ବଶ ନରବଧୂ ॥ ୧୧-୨୩ ॥
ଐଶ୍ବର୍ୟ ଶ୍ରେଣେ ମନ ଯାର	। ଦାରଦ୍ର୍ୟ ତାର ପ୍ରତିକାର ॥ ୧୦-୧୧ ॥
ଦମ୍ଭେ ଯେ ନାନା କର୍ମ କରେ	। ଜୀବକୁ ଉଦ୍ଧାର ନପାରେ ॥ ୧୪-୨୩ ॥
ଦେଶ ଆୟୁଷ ଏ ଶରୀରେ	। ଛୁଦ୍ର ଘଟର ପ୍ରାୟ ଝରେ ॥ ୭-୭ ॥
ଦେଶ ଏ ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀର	। ଅଟଳ ଶ୍ରେଣର ମନ୍ଦିର ॥ ୧-୧୮ ॥
ଦେହର ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁ ଦୂର	। ବିଷ୍ଣୁ ମାୟାରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ॥ ୧୧-୧୦ ॥
ଝୁପଦ ଚତୁଷ୍ପଦ ଯେତେ	। ସର୍ବେ ବନ୍ଧନ ମୋହଗତେ ॥ ୫-୧ ॥
ପ୍ରାଣୀ ଭିକ୍ଷା ମାୟାଯୋଗେ	। ଖେଳଇ ସଞ୍ଚୋଗ ବିଯୋଗେ ॥ ୧-୧୩ ॥
ବିଷ୍ଣୁର ମାୟା ଅଗୋଚର	। ଯହିଁ ଭ୍ରମନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାସୁର ॥ ୮-୧୨ ॥
ଭଗିନୀ ଦୟାର ମୂରତି	। ଧର୍ମର ମୂରତି ଅତିଥି ॥ ୭-୭ ॥
ମାୟା ସଂସାରେ ଜ୍ଞାନ ହାରି	। ଜୀବକୁ ଜୀବ ହିଁସା କରି ॥ ୧୧-୨୪ ॥
ମିଥ୍ୟା ବସଇ ଦୃଢ଼ ମଧ୍ୟେ	। କାମ କାମିନୀ ମନ ସାଧେ ॥ ୧-୧୭ ॥
ଯାବତ ମାୟା ନୁହେଁ ହତ	। ତାବତ ଯୁଗଦୁଃଖ ଗ୍ରସ୍ତ ॥ ୧୧-୪ ॥
ଯାବତ ଅଛି ଅର୍ଥ ଲୋଭ	। ତାବତ ଆଇ ପ୍ରିୟସ୍ତବ ॥ ୧୧-୫୫ ॥
ଯେ ପ୍ରାଣୀ ପରେ ହିଁସା କରେ	। ଦେବତା ପୂଜି ସେ ନ ତରେ ॥ ୭-୧୪ ॥

ଅଧର୍ମ, ଅନ୍ୟାୟ, ଅସନ୍ତୋଷ, ଅଜ୍ଞାନତା ହେତୁ ମଣିଷ ନାନାବିଧ ଦୁଃଖ-ଯନ୍ତ୍ରଣା ଶ୍ରେଣ କରେ । ଏସବୁର କାରଣ ଓ ନିରାକରଣ ବିଷୟରେ ଭଗବତର ବାଣୀ ସଙ୍ଗେ ଆନୁସରଣୀୟ । ଅଜ୍ଞାନତାବଶତଃ ଘଟୁଥିବା ଅପରାଧ ଶ୍ରମଣୀୟ ହେଲେ ବି ଜ୍ଞାନକୃତ ଅପରାଧୀକୁ କ୍ଷମା ଦେବା ଶାସ୍ତ୍ର ବିରୁଦ୍ଧ । କାରଣ, ଏହାଦ୍ୱାରା ସମାଜର ଅବନତି ଘଟେ । ତେଣୁ ଯାହା ବ୍ୟକ୍ତିଠାରୁ ସମସ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷତିକାରକ ତାହାହିଁ ଅଧର୍ମ, ଅନ୍ୟାୟ ପାପ ବା ଅପରାଧ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ଏପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭଗବତର କେତୋଟି ଉପାଦେୟ ପଦ୍ଧତି ନିମ୍ନମତେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇ-ପାରେ—

ଅଗମ୍ୟ ନାଶ୍ନି ଯେ ହରଇ	ତପତ ଭୂମ୍ବୀରେ ପଡ଼ଇ ॥ ୫-୨୫ ॥
ଅନାବ ଆତ୍ମା ଯେ ଅଟନ୍ତି	ଜୀବକୁ ନରକେ ପକାନ୍ତି ॥ ୫-୧୪ ॥
ଅଜ୍ଞାନ ହେବୁ ଜୀବଗଣ	ମୁଁହ ମୋହର କରେ ଜ୍ଞାନ ॥ ୩-୩୦ ॥
ଅଜ୍ଞାନ ଅଜ୍ଞାନ ଦେଖଇ	ଅନ୍ଧକୁ ଅନ୍ଧ ଯେ କହାଇ ॥ ୭-୭ ॥
ଅଜ୍ଞାନେ ଏ ଘୋର ସଂସାରେ	ଜୀବ ଭ୍ରମଇ ଅହଙ୍କାରେ ॥ ୧୧-୩୨ ॥
ଅଧର୍ମେ ସଞ୍ଚଇ ଯେ ଧନ	ତା'ର ବିନାଶେ ଭୁଞ୍ଜେ ଅନ୍ୟ ॥ ୧୦-୫୧ ॥
ଅନିତ୍ୟ ଦେହ ନିତ୍ୟ କରେ	ସେ ସାଧୁ ନୁହଇ ସଂସାରେ ॥ ୫-୫ ॥
ଅନ୍ୟାୟ ଅର୍ଥକାମୀ ଜନ	ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସେବନ୍ତି ଅନୁଦନ ॥ ୩-୧୭ ॥
ଅପହରଣ ବ୍ରହ୍ମଧନ	ନରକେ ନିବାସଇ ଜନ ॥ ୧୦-୭୯ ॥
ଆପଣା ଦନ୍ତେ ଜିହ୍ବା ଛେଦ	କେ ତାର ଅଛି ପ୍ରତିବାଦ ॥ ୧୧-୨୫ ॥
ଏ ଘୋର ସଂସାରେ ପଡ଼ିଣ	ଦୁଃଖ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଜ୍ଞାନସ୍ଥାନ ॥ ୪-୨୨ ॥
ଐଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟ ମଦର ଲକ୍ଷଣ	ଶିବିଧ ଅଟେ ଏହା ଜାଣ ॥
ବହୁ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗ ସୁରାପାନ	ଦୁଃଖୀଜୀବରେ ରସେ ମନ ॥ ୧୦-୧୧ ॥
କୁପଥ ଦେଖାନ୍ତି ଯେ ଜନ	ନରକେ ପଡ଼ନ୍ତି ବହନ ॥ ୭-୭ ॥
ଗୁରୁକାମିନୀ ସେହୁ ରତେ	ଧବଳ ହୋଇ ବେନି ହସ୍ତେ ॥ ୭-୫ ॥
ଗୁରୁକୁ ଶାପ ଶିଷ୍ୟ ଦେଲେ	ଅଧର୍ମ ହୋଇବଟି ଭଲେ ॥ ୯-୯ ॥
ଗୁରୁବଚନ କି କରବ	ଯାହାର ଯେମନ୍ତ ସ୍ଵଭବ ॥ ୭-୫ ॥
ଜୀବ ଅଜ୍ଞାନ ଭାବ ଦେଖ	ଦୁଃଖକୁ ମଣେ ମହାପୁଣ୍ୟ ॥ ୧୧-୨ ॥
ଜ୍ଞାନ ଧନାଶେ ଆତ୍ମା ହତ	ବେଦାନ୍ତେ କହନ୍ତି ପଣ୍ଡିତ ॥ ୪-୨୨ ॥
ଦୁଷ୍ଟତେ ଯେ ଜନ ରମନ୍ତି	ନରକ ମାର୍ଗେ ତାର ଗତି ॥ ୩-୧୫ ॥
ଧନ ସମ୍ପଦେ ଯାର ଇଚ୍ଛା	ସେ କରେ ଭୁତପ୍ରେତ ଦକ୍ଷା ॥ ୧-୨ ॥
ଧର୍ମେ ଅଧର୍ମେ ଯେବା କରେ	ସେ ପ୍ରାଣୀ ଜୀବ ଆଉ ମରେ ॥ ୧-୧୭ ॥
ଧାର୍ମିକ ଲୋକେ ଯେ ନନ୍ଦନ୍ତି	ଅଧର୍ମ ହେବୁ ସେ ଜାଣନ୍ତି ॥ ୭-୭ ॥
ନରତେ କାମ ଭେଗେ ପୁଣ	ତାହାକୁ ବୋଲି ମହାଦୁଃଖ ॥ ୧୦-୨୦ ॥
ପ୍ରାଣୀର ବଧ ପ୍ରାଣୀ ହତେ	କାହୁଁ ତରବ ସଜ୍ଜମତେ ॥ ୧୧-୨୩ ॥
ବଶିକ ସ୍ଵଭବ ଯାହାର	ସେ କାହିଁ ତରବ ସଂସାର ॥ ୭-୧୦ ॥
ବିଶ୍ଵାସୀ ପଶୁକୁ ମାରଇ	ଯମ ସଦନେ ସେହୁ ଯାଇ ॥ ୫-୨୭ ॥
ମୃତ୍ୟୁ ମାଇଲେ ଯିବ ସର	ଦେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କ୍ରନ୍ଦା କଲ ॥ ୧୦-୨ ॥
ମୃତ୍ୟୁ ଯାହାର ସନ୍ନିଧାନ	ମନୁ ହରଇ ତାର ଜ୍ଞାନ ॥ ୭-୮ ॥
ଯେ ଅର୍ଥେ କମେ ଅସନ୍ତୋଷ	ହୁଏ ସେ ବ୍ୟାତାର ବଣ ॥ ୮-୧୭ ॥
ଯେ ନର ଜ୍ଞାନ ବିଦ୍ୟାସ୍ଥାନ	ସେ ଜୀବ ସ୍ଥାବର ସମାନ ॥ ୪-୨୨ ॥

ଯେ ନିଜ ହାତ ନ ବୁଝଇ । ତାର ବବେକ ଗୁଣ କାହିଁ ॥ ୪-୨୨ ॥
 ସରରେ ମିଥ୍ୟା ଯେ କହନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ନରକେ ପଡ଼ନ୍ତି ॥ ୫-୨୭ ॥
 ସ୍ଥାପିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଯେ ହରଇ । ସ୍ବଦେହେ ପିଷାଚେ ପଡ଼ଇ ॥ ୫-୨୭ ॥

ମାୟା ମୋହ ଯାତନାପୁର୍ଣ୍ଣ ସଂସାରରେ ରହୁ ସ୍ଵାର୍ଥୀନ୍ଧ୍ର ମାନବ ପାର୍ଥିବ
 ପୁଣ୍ୟ ଭୋଗରେ ନିଜକୁ ଭୁଲିଯାଏ ଏବଂ କାଳକବଳିତ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଲୋକରେ
 ଅଶେଷ ଲୋଣ ପଡ଼ିଥାଏ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନାମରେ
 ଅଭିହିତ ଯିଏ କେହି ମୁକ୍ତି ପାଇବା ନିମିତ୍ତ ମାନବ ନିଜର ଆଚରଣବିଧି
 ସାହାଯ୍ୟରେ ଲୋକର କାରଣ ନିରାକରଣ ପୁଣ୍ୟ ଆତ୍ମଚକ୍ରର ସମୀକ୍ଷା କରିବା
 ବିଧେୟ, ସେଥିପାଇଁ ଭଗବତରେ କୁହାଯାଇଛି—

ଦେଖ ଅଜ୍ଞାନ ମନ ଛନ୍ଦେ । ସଂସାରେ ସଞ୍ଚରନ୍ତି ଜନେ ॥
 ଯେ ଜଳ ତୃଣ ଆଛାଦିତ । ତାହା ନ ଉଦ୍ଧଇ ତୃଷିତ ॥
 ମୃଗ ବୃକ୍ଷକୁ ଜଳ ମଣେ । ତୁମେ ଭ୍ରମର ଅକାରଣେ ॥
 ତାହାର ଶ୍ରମ ମାତ୍ର ସାର । ଯେ ଆତ୍ମା ନ କରେ ବିଚାର ॥ ୧

(୭-୧୩)

ଭଗବାନ ଦର୍ଶନରେ ଧର୍ମାର୍ଥକାମମୋକ୍ଷାଦି ଚତୁର୍ବର୍ଗ ମଧ୍ୟରୁ ଚତୁର୍ଥ ସ୍ଥାନୀୟ
 ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତିର କାମନା ଓ ସାଧନା ହେଉଛି ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଉକ୍ତି । ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ
 କାମର ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧିଫଳ ବିନଶ୍ଚର । ତେଣୁ ଯାହାର ଚିତ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାନୁଭୂତି ନିମିତ୍ତ
 ବ୍ୟାକୁଳ ନୁହେଁ, ସେ ଏହି ସଂସାରରେ ସର୍ବତୋଭାବେ ନିଃସନ୍ଦାୟ ବୋଲି
 ବିବେଚିତ ହୁଏ । ସେହି ବ୍ରହ୍ମକୁ ପଦ୍ମ, ଅପଦ୍ମ, ଅନାମ୍ବୁ, ନିର୍ଗୁଣ, ଅନନ୍ତ, ଗୁଣ-
 ଦୋଷରହିତ, ପରମପୁରୁଷ ରୂପେ ଭଗବତରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ବ୍ରହ୍ମାଠାରୁ
 ସ୍ଥାବର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବସ୍ଥ ଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣର ଏକକ ସତ୍ୟ ରୂପେ ସେହି ବ୍ରହ୍ମ
 ବିଦ୍ୟମାନ । ସ୍ଵଧର୍ମ ପାଳନଦ୍ଵାରା ସେହି ବ୍ରହ୍ମ ପରମପୁରୁଷର ସନ୍ତାନୁଭୂତି ସମସ୍ତଙ୍କର
 ପରମ ଓ ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ବିଧେୟ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସପ୍ତସଙ୍ଗତମେ ବ୍ରହ୍ମ,
 ଇଶ୍ଵର ଓ ଆତ୍ମା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ଉପଦେୟ ଉକ୍ତିର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି ।
 ସେଥିରୁ କେତୋଟି ନିମ୍ନମତେ ଉଦ୍ଧାର କରାଗଲା—

ଅକ୍ଷର କ୍ଷର ନାହିଁ ଯାର । ସେ ବ୍ରହ୍ମ ପରମ ଇଶ୍ଵର ॥ ୮-୩ ॥
 ଅଦ୍ଭୁତ ବିଷ୍ଣୁର ମହମା । କେ ଜାଣିପାରେ ଗୁଣସୀମା ॥ ୭-୧ ॥
 ଅଧର୍ମ ଜାଣି ଜନ ପାଳି । ଜଗତନାଥ ବନମାଳୀ ॥ ୧୦-୧୫ ॥
 ଆତ୍ମା ନିର୍ଗୁଣ ନରଞ୍ଜନ । ସଞ୍ଜୋଗ ବିଯୋଗ ଏ ଭୁଲ୍ଲ ॥ ୧୦-୮୫ ॥
 ଆତ୍ମା ବୁଝିଲେ ସର୍ବସିଦ୍ଧି । ତରଇ ସଂସାର ଜଳଧି ॥ ୧୧-୮ ॥

ଆତ୍ମା ପୁରୁଷ ଦେହ ମଧ୍ୟେ	ବସଇ ସକଳ ସମ୍ପଦେ ॥ ୨-୭ ॥
ଆତ୍ମାର ଲଭେ ପୁଣ୍ୟମତି	ଗୁହ୍ୟ ସେସନେ ଘାପକୋତି ॥ ୧୦-୭୫ ॥
ଆତ୍ମାରୁ ଆତ୍ମା ଯେ ସମ୍ଭୁତ	ଏ ବେଦ ବାକ୍ୟ ଅନୁମତ ॥ ୧୦-୮୩ ॥
ଆତ୍ମା ସକଳ ଦେହେ ଥାଇ	ଶରୀରୁ ଭିନ୍ନ ସେ ଅଟଇ ॥ ୭-୨ ॥
ବିଶ୍ୱର କ୍ରିତା ଏ ଜଗତେ	ପ୍ରାଣୀ ଯେ ଲଶ୍ୱର ଆୟୁଷେ ॥ ୧-୧୫ ॥
ଲଶ୍ୱର ନାମ ବ୍ରହ୍ମଣରୁ	ତକାଳ ମୁକ୍ତି ଜଗତରୁ ॥ ୭-୨ ॥
ଲଶ୍ୱର ବସେ ସର୍ବଦେହେ	ଏ ଦେନ ନମିବ ନିର୍ଭୟେ ॥ ୧୧-୩୦ ॥
ଲଶ୍ୱର ଲାଳା କର୍ମ ଯେତେ	କେ ଜାଣିପାରେ ତର୍କମତେ ॥ ୧-୩ ॥
ଲଶ୍ୱର ଦେହୁ ଏ ସଂସାର	ସଂସାରୁ ଲଶ୍ୱର ବାହାର ॥ ୧-୫ ॥
ଏ କଥା ଅଟଇ ପ୍ରମାଣ	ସକଳ ଆତ୍ମା ନାରାୟଣ ॥ ୫-୭ ॥
ଏ ଭବ ଘୋର ଭୟଙ୍କର	ଶ୍ରେବେ ପ୍ରଭୁ ଚନ୍ଦ୍ରଧର ॥ ୩-୧୭ ॥
କୃଷ୍ଣ ଅଶ୍ୱିତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର	ଶୁଭ ଅଶୁଭ ହୁଏ ଦୂର ॥ ୭-୭ ॥
ଗୋବିନ୍ଦ ଯାର ହୃଦେ ବସେ	ସେ କି ବିଷୟ ରସେ ରସେ ॥ ୧-୧୨ ॥
ଜନ୍ତୁର ହୃଦଗତେ ହରି	ଅଛନ୍ତି ନିଜ ରୂପ ଧରି ॥ ୭-୪ ॥
ଜନ୍ମ ମରଣ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି	ପିଣ୍ଡ ଆତ୍ମାର ଏ କାରଣ ॥ ୧୦-୮୫ ॥
କୋପାଦି ସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମା ଏକ	ସର୍ବଦା ଦେଖଇ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ॥ ୩-୨୮ ॥
ପରମାନନ୍ଦର ମହତ୍ତ୍ୱମା	ନିଗମ ନ ଜାଣଇ ସୀମା ॥ ୧୦-୮୭ ॥
ପରମେଶ୍ୱର ଆରାଧନ	ସକଳ ମଙ୍ଗଳ କାରଣ ॥ ୭-୮୮ ॥
ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଆଶ୍ରେ ଯେ କରନ୍ତି	ସେ ସର୍ବଦୁଃଖ ନିଘ୍ରରନ୍ତି ॥ ୫-୭ ॥
ଭୁତରେ ବସି ଭୁତପତି	ଦେଖଇ ସର୍ବଜନ ଗତି ॥ ୩-୧୪ ॥
ମହତ ଜନ ଆଚରଣ	ଆତ୍ମାର ପରମ କାରଣ ॥ ୧-୧୭ ॥
ଯେ ଆତ୍ମା ଅନାଦି ପୁରୁଷ	ପ୍ରକୃତି ପରେ ତାର ବାସ ॥ ୩-୨୭ ॥
ଯୋଗେଶ୍ୱରଙ୍କ ଦରଶନ	ଦେବଦୁର୍ଲଭ ପୁଣ୍ୟକର୍ମ ॥ ୧୦-୧୦ ॥
ସକଳ ଜୀବେ ନରହରି	ବସଇ ଆତ୍ମାରୂପ ଧରି ॥ ୧୧-୭ ॥
ସତ୍ୟ ପରମାନନ୍ଦ ହରି	ଯାହା ଭାବିଲେ ଭରୁ ତରି ॥ ୧-୧ ॥
ସ୍ୱଭାବେ ଆତ୍ମା ବହୁରୂପୀ	ରୂପ ପ୍ରକାଶେ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ॥ ୨-୧ ॥
ହରିଟି ସର୍ବଆତ୍ମା ମୂଳ	ଯେତେ ପ୍ରପଞ୍ଚେ ସୃଷ୍ଟି ସ୍ଥୁଳ ॥ ୪-୩୧ ॥
ହରି ବିମୁଖ ଗେଉଁ ପ୍ରାଣୀ	ନ ତରେ ଭବ ତରଙ୍ଗଣୀ ॥ ୧୧-୭ ॥
ହରିଙ୍କ ଅଭୟ ଚରଣ	ଅଶେଷ ଶର୍ପର କାରଣ ॥ ୧-୫ ॥
ହରିହୁଁ ନାହିଁ ଯେ ଅନ୍ୟ	ସକଳ ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ ॥ ୧୦-୫୦ ॥

ଭଗବତର ପ୍ରତି ସ୍ମରଣ, ପ୍ରତି ଅଧ୍ୟାୟ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚରିତ, ଆଖ୍ୟାନ ଓ ଉପାଖ୍ୟାନରେ କୃଷ୍ଣଚରିତ ଓ କୃଷ୍ଣ ନାମର ମହତ୍ତ୍ୱ ହିଁ ପ୍ରତିପାଦନ ହୋଇଛି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜ୍ଞାନ, କର୍ମ, ଭକ୍ତି, ପ୍ରେମ ଓ ଧର୍ମର ସାମୁହିକ ଭବସ୍ଥିତିରେ ଭଗବତ ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନର ଗୋଚର ରୂପେ ଆଦୃତ ହୋଇଆସୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ, ପ୍ରେମ ଓ ଭକ୍ତିର ଆଧାର ପରମପୁରୁଷ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାମର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କରିବାକୁ ଯାଇ ଭଗବତକାର କହିଛନ୍ତି—

କୃଷ୍ଣ ଶ୍ରବଣେ ଭକ୍ତି ଯାର	ସେ ପ୍ରାଣୀ ଭବମଧ୍ୟେ ସାର ॥ ୧-୧ ॥
କୃଷ୍ଣର ରସକଥା ଯେତେ	ତାହା ବରାଣୀ ଦୃଢ଼ଚିତ୍ତେ ॥
କେ ଅନ୍ତ ଜାଣିବ ତାହାର	ଯେ କର୍ଣ୍ଣ ଜିହ୍ୱା ସୁଖକର ॥ ୧-୧୮ ॥
କୃଷ୍ଣର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ	ନ ଶୁଣେ ଯାହାର ଶ୍ରବଣ ॥
ତାହାର କର୍ଣ୍ଣଯୁଗ କାନ୍ତେ	ବିବରେ ଦଶନ୍ତି ଯେମନ୍ତେ ॥ ୨-୩୩ ॥
କୃଷ୍ଣଚରିତ ଗର୍ଥପଦ	ହରଇ ବିଷୟ ବିଷାଦ ॥ ୩-୫ ॥
କୃଷ୍ଣ ଚରଣେ ଯାର ମନ	ସଯାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସେହି ଜନ ॥ ୬-୩ ॥
କୃଷ୍ଣର ଶ୍ରବଣ ଜାଣିନ	ଅଶେଷ ଦୁରିତ ଦହନ ॥ ୧୧-୨ ॥

ଭଗବତର ଉପଯୁକ୍ତ ଉଚ୍ଚିତଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ନାରଦ—ବ୍ୟାସ ସମ୍ଭାଦ, ଦତ୍ତ-କଣ୍ଠସ ସମ୍ଭାଦ, ମନୁ—କର୍ମସ ସମ୍ଭାଦ, କପିଳ—ଦେବହୃଦି ସମ୍ଭାଦ, ଯଦୁ—ଅବଧୂତ ସମ୍ଭାଦ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—ଉଦ୍ଧବ ସମ୍ଭାଦ ସହିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମ୍ଭାଦ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ମୃତି ଧର୍ମ, ଜୀବଧର୍ମ, ପତ୍ତଦର୍ଶନ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟର ତତ୍ତ୍ୱାତ୍ମକ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇ ଅଛି । ଗୋକର୍ଣ୍ଣ—ଉପାଖ୍ୟାନ, ଧ୍ରୁବୋପାଖ୍ୟାନ, ପୁରଞ୍ଜନୋପାଖ୍ୟାନ, ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଚରିତ, ଅଗୀଧ୍ରଚରିତ, ଭରତୋପାଖ୍ୟାନ, ଅକାମିନୀୋପାଖ୍ୟାନ, ପ୍ରଭାଦ ଚରିତ, ସୌଭାଗ୍ୟ ଉପାଖ୍ୟାନ, ଶ୍ରୀରାମ ଚରିତ, ଯଯାତିଚରିତ, ସୁଦାମା ଚରିତ ପ୍ରଭୃତି ଚରିତ ଆଖ୍ୟାନ ଓ ଉପାଖ୍ୟାନ ମଧ୍ୟରେ ମାନବିକ ଧର୍ମ, ବୃତ୍ତି, ଆଦର୍ଶ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି ।

ସୁତ ଓ ଶୌନକ, ବ୍ରହ୍ମା ଓ ନାରଦ, ଶୁକ ଓ ପଞ୍ଚସିତ, ଉଦ୍ଧବ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ରହୁଗଣ ଓ ଭରତ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ଜୀବଜଗତର ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟା ଓ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ-ସୂଚି ଉଦ୍ଘିଷ୍ଟିତ ଅଛି । ବ୍ରହ୍ମାସ୍ଥିତି, ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ଥିତି, ପ୍ରଭାଦସ୍ଥିତି, ଧ୍ରୁବସ୍ଥିତି, ନାରଦସ୍ଥିତି, ଗର୍ଭସ୍ଥିତି, ଗୋଧୀଗୀତ, ବୁଦ୍ରଗୀତ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥିତି ଓ ଗୀତ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ପରମପୁରୁଷ, ଜୀବର ଗତି—ମୁକ୍ତିଦାତା, ଲୀଳାମୟ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ରୂପେ ଚିହ୍ନିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଭିନ୍ନ ଅବତାର ଓ ବିଭିନ୍ନ ଚରିତ ତଥା ଚରିତର ଗୌରବ ଏବଂ ତଦନୁଷ୍ଠିତ

କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ଯଶୋଗାନ କରାଯାଇଅଛି । ସେହିପରି ଚତୁର୍ଥ ମନୁ ଓ ମନୁଜର ବଶ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ରାଜା ମହାରାଜାମାନଙ୍କର ଐତିହାସିକ ବିବରଣ ଦିଆ ଯାଇଅଛି । ଭୂଗୋଳ—ପ୍ରକରଣରେ ବିଭିନ୍ନ ଦ୍ଵୀପ, ବର୍ମ, ଦେଶ, ପ୍ରଦେଶ, ସାଗର, ନଦନଦୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଭୌଗୋଳିକ ସ୍ଥିତି ଓ ପରିଚୟ ଏବଂ ଖଗୋଳ—ପ୍ରକରଣରେ ଆଧିତ୍ୟାଦି ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର ବିଭିନ୍ନ ଲୋକ ପ୍ରଭୃତିର ପରିଚୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ପୃଥୁ ଓ ସନତ୍କୁମାର ପ୍ରବେତସ ଓ ନାରଦ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ଉଦକ, ବସୁଦେବ ଓ ନାରଦ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଉପଦେଶାତ୍ମକ କଥା ମଧ୍ୟରେ ମାନବର କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିରୂପଣ ସହିତ, ବିଜ୍ଞାନ, ଦର୍ଶନ, ଧର୍ମ ଓ ଶ୍ରେୟମାର୍ଗର ନିର୍ଣ୍ଣୟାତ୍ମକ ବିବରଣ କରା ଯାଇଅଛି । ତେଣୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚରିତ ଭଗବତ ହିଁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ବିଦ୍ୟାର ସାର । ଭଗବତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦ ଯେପରି ଅମୃତମୟ ସେହିପରି ଶିକ୍ଷଣୀୟ ଓ ଉଦ୍ଘାତକରଣୀୟ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ

- (୧) ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରଣାମୃତ : ସମ୍ପାଦକ ପଣ୍ଡିତ ବୀରହରମାନ ଶାସ୍ତ୍ରୀ,
ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ ମଠ, ପୁରୀ, ୧୯୭୩ .
- (୨) ଅତିବଡ଼ି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଗୋସ୍ୱାମୀ : ଅଧିକାରୀ ବୃନ୍ଦାବନ ଦାସ
ଗୋସ୍ୱାମୀ, ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ ମଠ ପୁରୀ, ୧୯୭୩
- (୩) ଅତିବଡ଼ି ଜଗନ୍ନାଥ ପରିବ୍ରଜା : ସମ୍ପାଦକ ଡକ୍ଟର ଜିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଶତପଥୀ
ସୁଧ୍ୟ ସୁଧା ସଂସଦ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୭୫
- (୪) କୋଣାର୍କ—ପଞ୍ଚସଖା ବିଶେଷାଙ୍କ : ସମ୍ପାଦକ ଡକ୍ଟର ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି
ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ,
ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୭୯
- (୫) ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ଭଗବତ ସମୀକ୍ଷା : ଅଧ୍ୟାପକ ସତ୍ୟେଶ୍ୱର
ଦାସ, ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ, ୧୯୮୦
- (୬) ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ : ଡକ୍ଟର ମାୟାଧର ମାନସିଂ
କଟକ, ୧୯୭୭
- (୭) ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି : ଓଡ଼ିଶା କଲଚରାଲ୍ ଫୋରମ, ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର
କଟକ, ୧୯୮୫
- (୮) ଭଗବତ ପରିଚୟ : ସମ୍ପାଦକ ଡକ୍ଟର କାହ୍ନୁଚରଣ ମିଶ୍ର
ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୮୭
- (୯) ପଦ୍ୟାବଳୀ : ସମ୍ପାଦକ ଡକ୍ଟର ସୁଶୀଲ୍ କୁମାର ଦେ
ଭାକା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ୧୯୫୩
- (୧୦) ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସ : ଓଡ଼ିଶା କଲଚରାଲ୍ ଫୋରମ
ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, କଟକ, ୧୯୭୭

- (୧୧) ଦାର୍ଢ୍ୟତା ଉଚ୍ଚରସାମୃତ : ରାମଦାସ, ରାଧାରମଣ ପୁତ୍ରକାଳସୁ
କଟକ, ୧୯୫୭
- (୧୨) ଓଡ଼ିଶୀ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ : ଡକ୍ଟର କାନ୍ତରାଜ ମିଶ୍ର
ଓଡ଼ିଶୀ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ,
ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯
- (୧୩) ଭଗବତ : ୧) ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ପ୍ରେସ୍, ବାଲୁବଜାର,
କଟକ, ୧୯୭୨—୧୯୭୭
୨) ଦତ୍ତ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ୧୯୮୮
- (୧୪) ଶୋକଶତରୁଷ୍ୟା : ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ ମଠ, ପୁରୀ, ୧୯
- (୧୫) ଉପାସନା ଶତକ : ସମ୍ପାଦକ ପଣ୍ଡିତ ଆନନ୍ଦ ମିଶ୍ର
ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ ମଠ, ପୁରୀ, ୧୯୫୪
- (୧୬) ନିତ୍ୟଗୁପ୍ତରୂପାମଣି : ପ୍ରକାଶକ, ଅଧିକାରୀ ବୃନ୍ଦାବନ ଦାସ ଗୋସ୍ୱାମୀ
ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ ମଠ, ପୁରୀ, ୧୯୭୩
- (୧୭) ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉତ୍କଳଲଳିତା ଫଳ : ସମ୍ପାଦକ ପଣ୍ଡିତ କୁଳମଣି ମିଶ୍ର
ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ ମଠ, ପୁରୀ, ୧୯୭୯
- (୧୮) ଉକ୍ରନ୍ତ କଗନ୍ନାଥ ଦାସ : ରଘୁବାହାଦୁର ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆର୍ତ୍ତୁର୍ଣ
କଟକ, ୧୯୪୧
- (୧୯) ଉକ୍ତଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ୟ : ବାବାଜୀ ପଦ୍ମଚରଣ ଦାସ
ଦତ୍ତପ୍ରେସ୍, କଟକ, ୧୯୬୭
- (୨୦) ବୈଷ୍ଣବଲୀଳାମୃତ : ସମ୍ପାଦକ, ଡକ୍ଟର ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ଆର୍ତ୍ତୁର୍ଣ
ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ,
ସମ୍ବଲପୁର, ୧୯
- (୨୧) ଗୁପ୍ତଭଗବତ : ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ୧୯୩୭
- (୨୨) ଧୂଧାକ୍ଷୟ : ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ ମଠ, ପୁରୀ, ୧୯୫୨
- (୨୩) ଭଗବତୁଗୀତା : ସମ୍ପାଦକ ନଟବର ରାୟ,
ଶାରଦା ପ୍ରେସ୍, ବ୍ରହ୍ମପୁର, ଗଞ୍ଜାମ, ୧୯୩୪
- (୨୪) ପଦ୍ମକଳାଟୀକା : ଦତ୍ତପ୍ରେସ୍, କଟକ, ୧୯୩୦
- (୨୫) ପାଷଣଦଳନ : ହରନାଥ ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ୧୯୩୯

- (୨୭) ଶ୍ରୀଗନ୍ଧାର୍ଥ ଲୀଳାମୃତ : ସମ୍ପାଦକ, ଡକ୍ଟର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ସାହୁ
ସାଥୀମନ୍ଦିର, କଟକ, ୧୯୭୮
- (୨୮) ରାମକୀର୍ତ୍ତୀ : ଶ୍ଵେତ ପ୍ରେସ୍, ବ୍ରହ୍ମପୁର, ଗଞ୍ଜାମ, ୧୯୮୮
- (୨୯) ଧ୍ରୁବଚିତ୍ର : ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ପ୍ରେସ୍, ବାଲୁବଜାର,
କଟକ, ୧୯୭୩
- (୩୦) ଗଜନିଗ୍ରାହଣ : ସରସ୍ଵତୀ ପ୍ରେସ୍, ବ୍ରହ୍ମପୁର,
ଗଞ୍ଜାମ, ୧୯୩୯
- (୩୧) ମୁରୁଣୀସ୍ଥଳ : କୋହଲୁର ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ୧୯୫୮
- (୩୨) ଅର୍ଥକୋକିଳ : ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରେସ୍, କଟକ, ୧୯୮୪
- (୩୩) ଭୂଲାଭିଷେ : ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ସରକାରୀ ପୋଥି
ନଂ ୧୨୯୯/୧୦୯୯
- (୩୪) ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟଗୀତା : ଦାଶରଥ ପୁସ୍ତକାଳୟ, କଟକ, ୧୯୫୪
- (୩୫) ରାଗବତ ସଦ୍‌ବୃତ୍ତାବଳୀ : ସକଳକ-ପଣ୍ଡିତ ନୀଳମଣି ମିଶ୍ର
ବ୍ରହ୍ମପୁର, କଟକ, ୧୯୮୫
- (୩୬) ରାଗବତ : (ପ୍ରଥମଖଣ୍ଡ) ସମ୍ପାଦକ, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳମଣି ମିଶ୍ର
ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ,
ଭୁବନେଶ୍ଵର, ୧୯୮୯

36. Studies in Orissan History, Archaeology and
Archives : Padmashri P. Acharya,
Bhubaneswar, 1969
37. History of Orissa : Dr. K. C. Panigrahi,
Kitab Mahal, Cuttack, 1981
38. Sidelights on History and Culture of Orissa :
Ed. Dr. M. N. Das, Vidyapuri, Cuttack, 1970
39. Indian Ephemerics : Vol. V—
L. D. S. K. Pillai, Madras, 1922

40. Studies in the Bhagavata :
Ed. Dr. K. C. Mishra, Institute of Orissan
Culture, Bhubaneswar, 1988
41. Srichaitanya charitamrita : Antyalila-Vol. 3,
Bombay, 1975

